

АД ЧАСОЎ ПЕРШАБЫТНЫХ

1917

ЗЯМЛЯ НАШЫХ ПРОДКАЎ

Сляды сівой даўніны

Каля 100 помнікаў розных археалагічных эпох ад мезаліту да позняга сярэднявечча зафіксавана на тэрыторыі сучаснага Петрыкаўскага раёна. Яны сталі вядомымі дзякуючы намаганням шэрагу пакаленняў археолагаў і краязнаўцаў. Першыя раскопкі на Петрыкаўшчыне правёў у 80-х гадах XIX ст. граф І. Тышкевіч, які даследаваў каля 35 курганоў з 50, размешчаных каля в. Шастовічы. На жаль, атрыманья ім матэрыялы засталіся невядомымі.

Вялікая роля ў вывучэнні пахавальных помнікаў дрыгавічоў належыць прафесару Кіеўскай духоўнай акадэміі У. Завітневічу. Ён быў паходжанні беларусам, сынам святара са Скрыгалава, таму з асаблівай павагай і сімпатыяй ставіўся да палешукоў, іх культурных і гістарычных традыцый. У 1889 г. У. Завітневіч праводзіў раскопкі курганных могільнікаў на тэрыторыі ад Мазыра да Турава. На Петрыкаўшчыне ён даследаваў курганы X — XII ст. каля вв. Шастовічы (у шэрагу навуковых прац гэты могільнік прывязваецца да в. Глініца), Вялаўск, Міцуры, Ванюжычы, Камаровічы, г. п. Капаткевічы. Усяго ім вывучана ў гэтых могільніках 87 насыпаў. Да сённяшняга дня раскопкі У. Завітневіча застаюцца буйнейшымі даследаваннямі дрыгавіцкіх старажытнасцей. У першапачатковым летапісе «Аповесці мінулых гадоў» адзначаецца, што дрыгавічы рассяляліся паміж Прыпяццю і Заход-

няй Дзвіной. У. Завітневіч паставіў мэту археалагічным шляхам удакладніць межы тэрыторыі летапіснага народа дрыгавічоў і ў значнай ступені гэта яму ўдалося. Ён прасачыў характэрныя рысы пахавальнага абраду, якія вылучалі дрыгавічоў сярод суседніх славянскіх плямён гэтага часу. Акрамя курганоў У. Завітневіч звярнуў увагу і на такую катэгорыю археалагічных помнікаў, як гарадзішчы. Ён пісаў, што гэтыя ўмацаванні маглі служыць для абароны жыцця і маёмасці жыхароў некалькіх размешчаных паблізу пасёлкаў. Даследчык адзначыў 7 гарадзішчаў у Камаровіцкай воласці і 9 у Лучыцкай.

У 1930 г. краязнаўца А. Рынейскі даследаваў ужо вядомыя і вёў пошук новых помнікаў на берагах р. Пціч. У ніжнім цячэнні ракі ён упершыню на тэрыторыі раёна выявіў стаянкі эпохі каменю і бронзы, грунтавы могільнік другой чвэрці I тысячагоддзя н. э. і селішчы XI — XIII ст. з раннекругавой керамікай каля вв. Івашкавічы (уроч. Шутава Гара, Карашова), Слабодка Чалюшчавіцкая (уроч. Дворышча, Дуброўка), адзначыў шэраг курганных могільнікаў у ваколіцах Капаткевіч, Івашкавіч, Бесед, Лучыц, Слабодкі Чалюшчавіцкай. Многія з іх развораны. Апісаў камень з высечаным на ім крыжам ва уроч. Раі каля Лучыц, сабраў ад мясцовых жыхароў звесткі аб наяўнасці балотных гарадзішчаў каля

вв. Філіпавічы, Хвойня і Лучыцы.

У 1932 г. на Палессі працавала археалагічная экспедыцыя секцыі археалогіі Акадэміі навук Беларусі ў складзе А. Ляўданскага і А. Кавалені, якая на Прыпяці ад Турава да Юравіч выявіла 10 паселішчаў розных эпох, а таксама зафіксавала адклады балотнай руды і сляды старажытных рудняў. На жаль, аб гэтых работах захавалася ў асноўным папярэдняя інфармацыя, таму што археолагі не паспелі як след прааналізаваць і апублікаваць атрыманы матэрыял у сувязі з іх беспадстаўным арыштам і расстрэлам у 1937 г.

На аснове разрозненых звестак і рэшткаў даваеннай археалагічнай калекцыі можна меркаваць, што ў ліпені 1932 г. А. Ляўданскі і А. Каваленя на тэрыторыі Петрыкаўшчыны адкрылі тры паселішчы з матэрыяламі эпохі каменю і жалезнага веку каля в. Ляскавічы (на хут. Гарадзішча, каля Млына і ва ўроч. Кабачок), два паселішчы — каля в. Майсеевічы. Вельмі цікавыя даныя былі атрыманы таксама ў ваколіцах г. Петрыкава, дзе даследчыкі выявілі 4 паселішчы з матэрыяламі эпохі бронзы, другой паловы I тысячагоддзя н. э. і X — XIII ст. На селішчы ва ўроч. Крутуха на паўднёва-заходняй ускраіне горада праведзены раскопкі, выяўлены 3 паўзямлянкавыя жылты 3-й чвэрці I тысячагоддзя н. э.

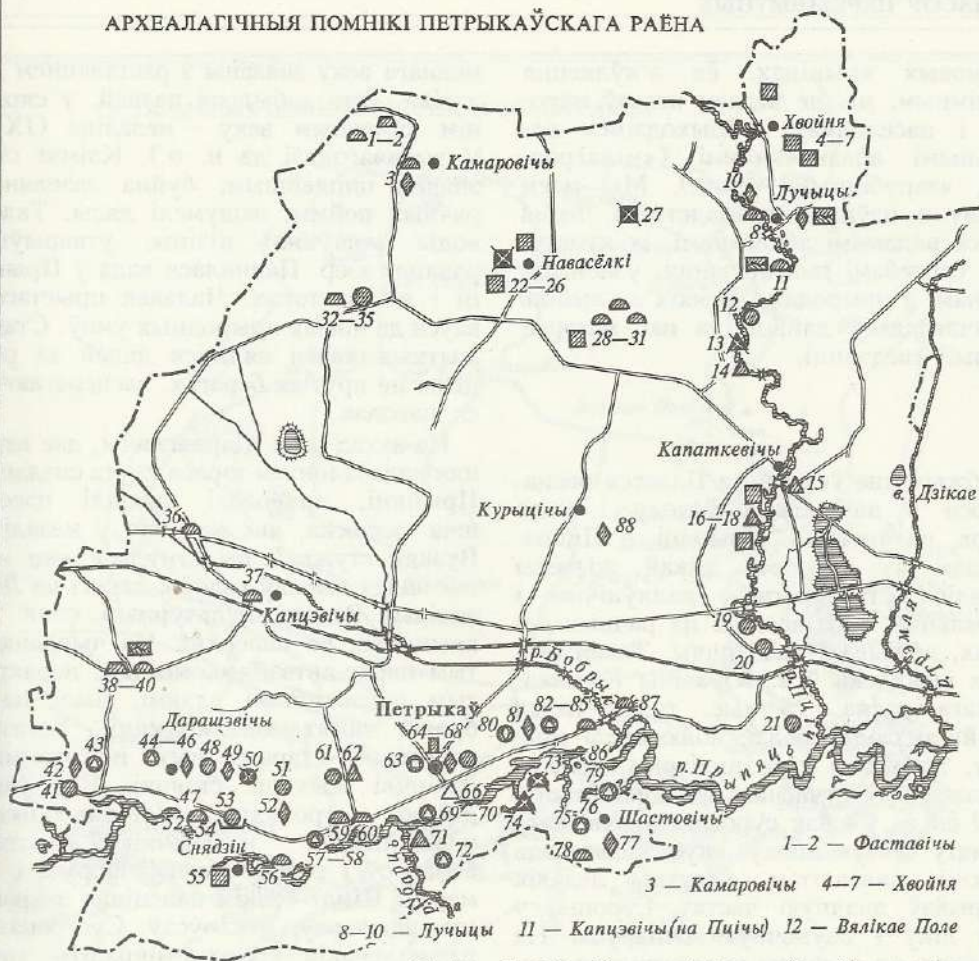
У 1957 г. тэрыторыю раёна вывучала маскоўскі археолаг В. Мельнікоўская, якая выявіла селішчы каля вв. Лучыцы і Вялікае Поле на правым беразе р. Пціч. У першай палове 60-х гадоў абследаванні на берагах Прыпяці і Пцічы правёў навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН Беларусі У. Ісаенка. Ён адкрыў новыя помнікі розных эпох каля вв. Ляскавічы, Дарашэвічы, Выпшалаў, Вялаўск, Галубіца, Турок, Макарычы, Навасёлкі (на Прыпяці), Шастовічы. У гэты ж час пошукавыя працы правалі даследчыкі з Інстытута археалогіі АН СССР Ю. У. Кухарэнка і В. В. Сядоў. Апошні ўпершыню апісаў два балотныя га-

радзішчы каля в. Хвойня і адно на паўднёвы захад ад Філіпавіч. У 1976 г. у час падрыхтоўкі да выдання «Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» гарадзішчы каля вв. Навасёлкі і Хвойня, рэшткі печы на выпальванні драўнянага вугалю каля в. Фаставічы адкрыў В. Шадыра. У 80 — пачатку 90-х гадоў паверхневыя зборы на адкрытых помніках і пошук новых праводзілі навуковыя супрацоўнікі Інстытута гісторыі АН Беларусі М. Крывальцэвіч, В. Кудрашоў, В. Вяргей. Асабліва значныя калекцыі, якія налічвалі сотні артэфактаў з крэменю і гліны, сабраны на шматслойных паселішчах каля вв. Майсеевічы, Шастовічы і Навасёлкі (на Прыпяці). У 1992 г. дэтальнае абследаванне археалагічных помнікаў раёна правяла В. Вяргей, што дало магчымасць у шэрагу выпадкаў удакладніць іх месцазнаходжанне, культурную прыналежнасць, памеры, знешнія прыкметы, сучасны стан і выявіць новыя паселішчы розных эпох, асобныя курганы і курганныя могільнікі, печы на выпальванні драўнянага вугалю каля вв. Мардзвін, Снядзін, Белін, Бобрык, Івашкавічы, Макарычы.

Пэўны ўклад у вывучэнне археалагічных крыніц унеслі мясцовыя краязнаўцы. Яшчэ ў 1928 г. Тарановіч адзначыў наяўнасць слядоў селішча эпох жалеза і сярэднявечча ва ўроч. Старое Сяло ў 2 км на паўднёвы захад ад в. Ляскавічы. Невялікія археалагічныя калекцыі захоўваюцца ў школах, напрыклад у вв. Навасёлкі, Лучыцы. Шэраг балотных гарадзішчаў каля вв. Навасёлкі, Філіпавічы, Боркі абследаваў у 80-х гадах настаўнік Навасёлкаўскай школы М. Селех. Пры значнай колькасці выяўленых і апісаных старажытных паселішчаў і могільнікаў іх характарыстыка абапіраецца пакуль што на выпікі паверхневых збораў.

Абапіраючыся на аналагі суседніх тэрыторый, існуе магчымасць у агульных рысах рэканструяваць старажытнейшы перыяд гісторыі Петрыкаўшчыны. Гэты перыяд не адлюстраваны ў

АРХЕАЛАГІЧНЫЯ ПМНІКІ ПЕТРЫКАЎСКАГА РАЁНА

1—2 — Фаставічы

3 — Камаровічы 4—7 — Хвойня

8—10 — Лучыцы 11 — Капіцэвічы (на Пцічы) 12 — Вялікае Поле

13—14 — Слабодка Чалюшчавіцкая 15 — Капаткевічы

▣ — ГАРАДЗІШЧА	16—18 — Івашкавічы	19—20 — Млынок	21 — Багрымавічы
● — СЕЛІШЧА	22—26 — Навасёлкі	27 — Філіпавічы	28—31 — Ванюжычы
▲ — СТАЯНКА	32—35 — Бобрык	36 — Малыя Сялюцічы	37 — Капіцэвічы
⬢ — КУРГАННЫ МОГІЛЬНІК	38—40 — Брыніёў	41—42 — Ляскавічы	43 — Кабачок
┌ — БЕСКУРГАННЫ МОГІЛЬНІК	44—46 — Дарашэвічы	47 — Славінск	48—49 — Галубіца
◆ — МЕСЦАЗНАХОДЖАННЕ	50 — Вышалаў	51—52 — Турок (Батрак)	53—55 — Снядзін
⊠ — ПМНІК ЗНІШЧАНЫ	56 — Белены	57—60 — Мардзвін	61—63 — Макарычы
▨ — ПЕЧ ПА ВЫПАЛЬВАННЮ ДРАУЛЯНАГА ВУГАЛЮ	64—68 — Петрыкаў	69—72 — Майсеевічы	73—74 — Вялаўск
▧ — КАЛОНЫ	75—79 — Шастовічы	80—81 — Бяланавічы	
▩ — КАМЯНІ	82—85 — Навасёлкі (на Прыпяці)	86—87 — Міцурчы	
		88 — Востраў (Курчычы)	

пісьмовых крыніцах, ён з'яўляецца ананімным, мы не ведаем назваў народаў і паселішчаў і абыходзімся адвольнымі абазначэннямі («мілаградцы», «зарубінцы» і інш.). Мы маем справу з пэўнымі грамадствамі, перш за ўсё радавымі абшчынамі, іх культурай, спосабамі гаспадарання, узаемаадносінамі з прыродай, аб якіх з глыбінь тысячагоддзяў дайшлі да нас матэрыяльныя сведчанні.

* * *

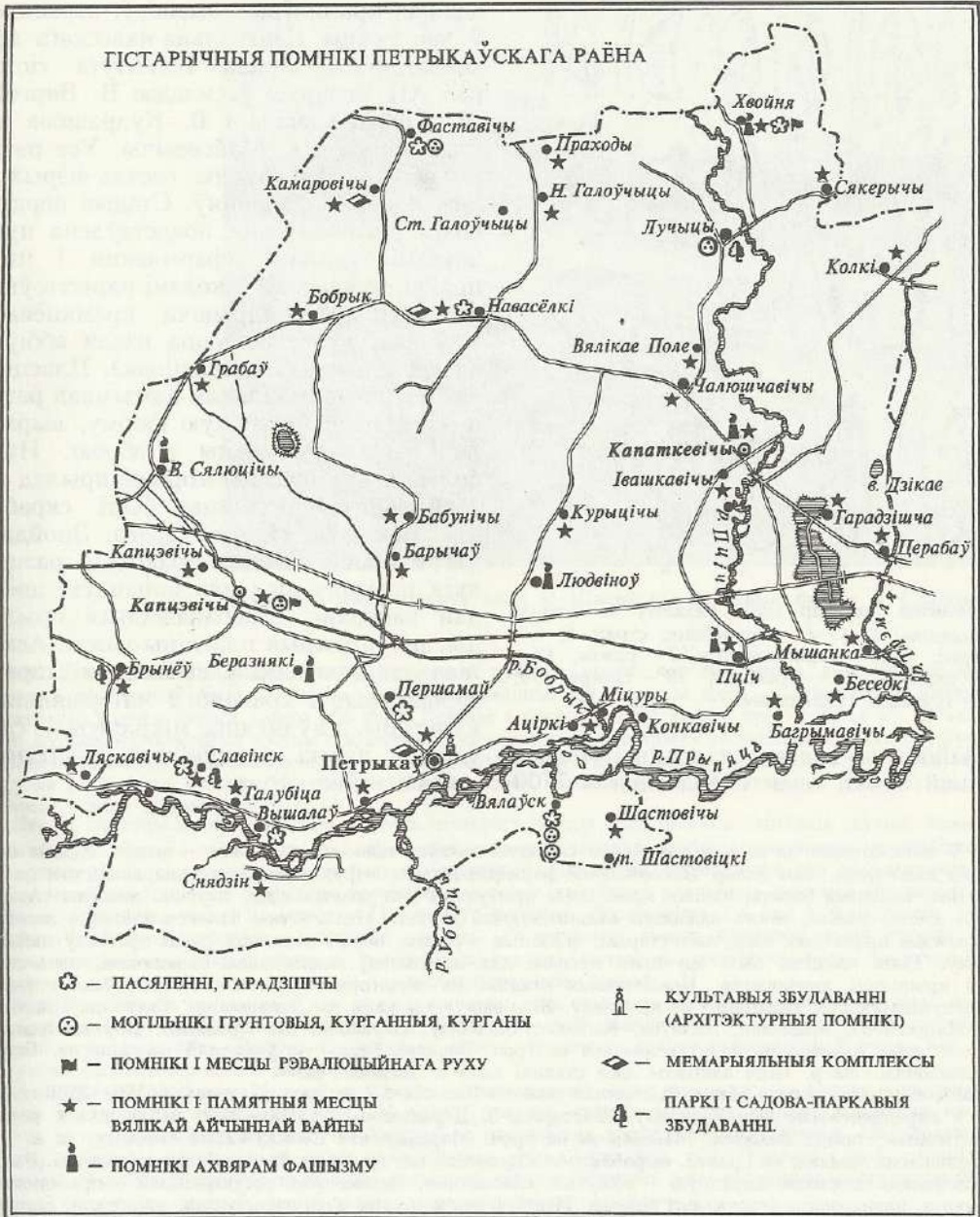
Абжыванне ўсходняга Палесся распачалося з паўднёвага ўсходу і ішло ўверх па цяэні Прыпяці і Пцічы. Следам за статкамі дзікай жывёлы рухаліся старажытныя паляўнічыя і збіральнікі, яны асядалі на рачных берагах, абжывалі паселішчы. Такая стаянка выяўлена ў в. Юравічы Калінкавіцкага раёна. 26 тыс. гадоў назад прыйшлі сюды людзі, аблюбовалі мясціну, збудавалі свае няхітрыя жытлы. Чалавек быў сучаснага фізічнага тыпу, жыў ён ва ўмовах суролага арктычнага клімату. У тую эпоху, якую называюць верхнім палеалітам, магутны ледавік пакрываў значную частку Еўропы, у тым ліку і паўночную Беларусь. На поўдзень ад ледавіка працягнулася тундра, дзе панавала вечная мерзлата, за тундрай пачыналіся халодныя стэпы. Навокал блукалі маманты, статкі зуброў і дзікіх коней, вадзіліся шарсцістыя насарогі, мядзведзі, алені, ваўкі. Паляванне на дзікую жывёлу, асабліва на маманта, было галоўным заняткам тагачаснага чалавека. Сярод экспанатаў школьнага музея ў Навасёлках захоўваюцца асобныя фрагменты біўняў маманта, якія знайшлі мясцовыя жыхары ва ўроч. Жукаўшчына. Біўні, узнятыя на паверхню плугам, залягалі на мінеральным гарызонце, зверху перакрытым слоём торфу. Астатнія косткі не захаваліся. Не ўдалося выявіць і слядоў палеалітычнага чалавека, які быў сучаснікам маманта.

Вялікія змены ў жыцці чалавека ка-

меннага веку звязаны з раставаннем ледавіка. Гэта адбылося пазней, у сярэднім каменным веку — мезаліце (IX — V тысячагоддзі да н. э.). Клімат стаў значна цяплейшым, буйна зазелянелі рачныя поймы, зашумелі лясы. Талыя воды запаўнялі нізіны, утварыўшы разлівы азёр. Паднялася вада ў Прыпяці і яе прытоках. Чалавек прыстасоўваўся да новых прыродных умоў. Старажытныя людзі сяліліся далей ад ракі ці на яе крутых берагах, засцерагаючыся паводак.

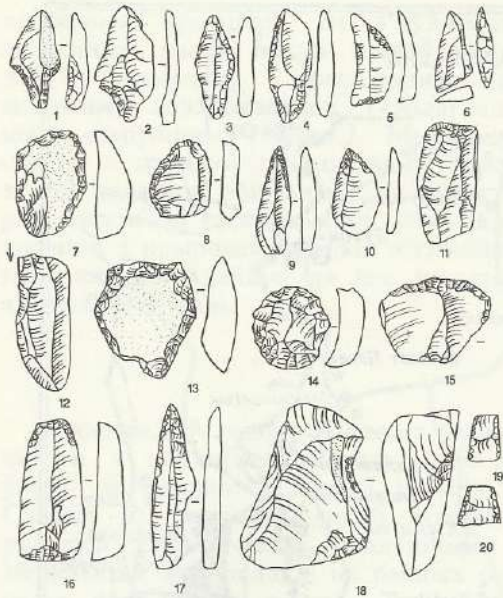
На захад ад в. Дарашэвічы, дзе верхняя надабалонная тэраса крута спадае да Прыпяці, археолагі выявілі паселішча чалавека, які жыў тут у мезаліце. Вузкай стужкай выцягнулася яно між пясчаных выспаў уздоўж дарогі на Ляскавічы. Рэшткі культурнага слоя тут апынуліся на паверхні. На чырванаватым пяску-артзандзе, месцамі перакрытым падзолістымі сляямі, былі падабраны шматлікія крамяні. Багатую калекцыю старажытных інструментаў пакінулі жыхары стаянкі. Яна складаецца з тронкавых лістападобных і пласцінкавых наканечнікаў стрэл, скрабкоў і разцоў рознай формы і памераў. Шмат тонкіх пласцінак з крэменю, адшчэпаў, нуклеусаў. Сустрадаюцца маленькія крамяні-мікраліты трохвугольнай і трапецападобнай формы. Больш знаходак трапляецца каля попельных плямаў ад вогнішчаў. Тут жылі людзі ў VII — VI тысячагоддзях да н. э. З костак і дробных рэтушаваных крамянёў-укладышаў яны выраблялі прылады працы і зброю.

Жыхары мезалітычнай стаянкі каля Дарашэвіч выкарыстоўвалі лук і стрэлы. Зброя давала магчымасць паляваць на дзічыну, якая раней была недаступнай. Пераходзячы з месца на месца ў пошуках звера і рыбных угоддзяў, чалавек вёў рухомы спосаб жыцця. Гэта наклала адбітак на аблічча мезалітычных паселішчаў. Стаянкі сталі недаўгачаснымі і невялікімі, яны складаліся з некалькіх лёгкіх жытлаў, збудаваных з жэрдак, галля, трыснягу, уцепленых

травой і мохам. Магчыма, пры пераходзе на новае месца іх разбіралі і пераносілі. Для супольнага ладу жыцця па-ранейшаму была характэрна родавая арганізацыя. Родавыя абшчыны падтрымлівалі паміж сабой устойлівыя

связі і аб'ядноўваліся ў плямёны. У мезаліце тэрыторыя Петрыкаўшчыны стала засяляцца аўтатхтонным насельніцтвам. Аб гэтым сведчаць мезалітычныя стаянкі каля вв. Макарычы, Ляскавічы, Майсеевічы, Навасёлкі.

Крамянёвы інвентар эпохі мезаліту са стаянкі Майсеевічы 1: 1—4 — наканечнікі стрэл; 5, 6 — вастры; 7, 8 — скрабачы; 9—12 — разцы; 13—16 — скрабкі; 17 — праколкі; 18 — сякера; 19, 20 — трапецый (укладышы)

Найбольш вялікая калекцыя мезалітычнай эпохі, якая складаецца з 7700

адзінак крамянёвых вырабаў, атрымана ў час працы Цэнтральна-палескага археалагічнага атрада Інстытута гісторыі АН Беларусі ў складзе В. Вяргей, М. Крывальцэвіча і В. Кудрашова на стаянцы каля в. Майсеевічы. Усе рэчы выраблены з крэменю светла-шэрых і цёмна-шэрых адценняў. Стадыя першагнага расшчаплення прадстаўлена нуклеусамі, сколамі афармлення і падпраўкі нуклеусаў, сколамі-нарыхтоўкамі (нуклеус — ядрышча крамянёвага жаўлака, якое застаецца пасля аббіўкі ад яго адшчэпаў і пласцінак). Пласцінкам і адшчэпам шляхам аджымнай рэтушы надавалі патрэбную форму, выраблялі прылады працы і зброю. Найбольш шматлікай катэгорыяй прылад на Майсеевіцкай стаянцы былі скрабкі для апрацоўкі скуры і дрэва. Знойдзены таксама свёрдлы-праколкі, разцы, якія прызначаліся для апрацоўкі цвёрдай паверхні, сякерападобныя прылады, рэтушаваныя пласціны-нажы. Асабліва паказальнымі ў вызначэнні характэрных рыс і храналогіі матэрыяльнай культуры з'яўляюцца мікраліты — састаўныя часткі паляўнічага рыштунку і наканечнікі стрэл.

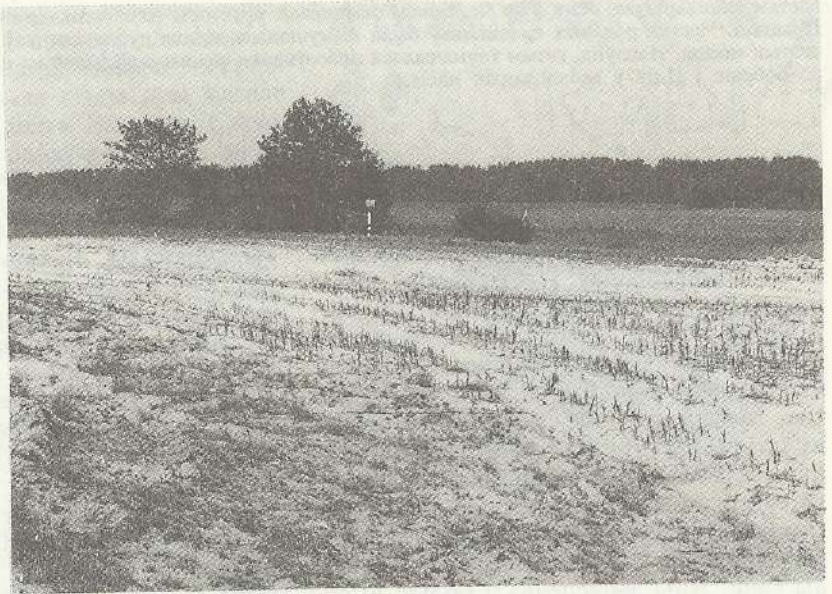
У V тысячагоддзі да н. э. у паўднёвай Беларусі пачаўся новы каменны век — неаліт. Клімат быў значна цяплейшы, чым цяпер. Закончылася фарміраванне ральефу, неабсяжныя шыракалістыя лясы, паплавы, вялізныя балоты нашага краю сталі прытулкам для розных відаў птушак, жывёлы. Азёры і рэкі кішэлі рыбай, многа вадзілася вадаплаваючай птушкі. Неалітычны чалавек найперш засяляў узбярэжжы праточных азёр, азёр-старыц, звязаных з ракою, берагі невялікіх рэчак-пратокаў паблізу вусцяў. Такія мясціны былі зручнымі месцамі для паселішчаў, надзейнымі сховішчамі, невычэрпнымі крыніцамі харчавання. Неалітычныя стаянкі на тэрыторыі сучаснага Петрыкаўскага раёна выпягнуліся ўздоўж Прыпяці і яе прытокаў. Яны выяўлены каля вв. Дарашэвічы, Галубіца, Шастовічы, Майсеевічы, Мардзвін, Вялаўск, Кабачок, Вышалаў, Навасёлкі (на Прыпяці). Пэўныя адзнакі такіх стаянак назіраюцца каля Петрыкава ва ўроч. Беркава Гара і на ўсходняй ускраіне вв. Белка і Бяданавічы. На р. Пціч адкрыты дзве стаянкі каля в. Івашкавічы.

Найбольш даследаваны ранненеалітычная стаянка Навасёлкі 2 ва ўроч. Ключыха (4500—3500 гг. да н. э.), сярэдненеалітычныя Вышалаў, Шастовічы 3, Дарашэвічы 2 (3500—2500 гг. да н. э.), позне-неалітычныя стаянкі Вялаўск, Майсеевічы ва ўроч. Мардзвінскае Стойла (2500—1800 гг. да н. э.).

Большасць прылад, як і раней, выраблялася з крэменю, але ён апрацоўваўся больш дасканалата. Разам з ранейшымі спосабамі апрацоўкі — аббіўкай, счэсваннем, сколваннем, рэтушаваннем — прымяняюцца новыя, пашыраецца асартымент прылад. Неалітычны комплекс характарызуецца двухбакова апрацаванымі трохвугольнымі і ромбападобнымі наканечнікамі стрэл і серпападобнымі ўкладышамі, разнастайнымі пласцінкавымі нажамі, канцавымі і бакавымі скрабкам і скоблямі, трапецападобнай формы сякерамі і цясламі. Характэрная рыса крамянёвай вытворчасці — шліфаванне як спосаб апрацоўкі.

Сыравінай для вырабу прылад служылі мясцовыя залежы крэменю. Яго россыпы сустракаюцца на паверхні марэн каля вв. Міхедавічы і Грабаў, недалёка ад поймы Прыпяці. Тайнік з крамянёвымі жаўлакамі, нуклеусам і дыскападобным адбойнікам, які знойдзены на стаянцы Навасёлкі 2, сведчыць, што нашы далёкія продкі бераглі не толькі гатовыя прылады, але і матэрыял, сыравіну.

Дзякуючы выкарыстанню больш дасканалых прылад з крэменю, косці і рога пашыралася апрацоўка

Паселішча эпохі неаліту каля в. Шастовічы на левым беразе р. Скалодзінкі

дрэва. З яго рабілі, відавочна, посуд, рукаўткі прылад, дрэўкі коп'яў і стрэл, выдзёўвалі чаўны. Памеры паселішчаў былі невялікія, некалькі памяшканняў туліліся адно да другога на невялікай адлегласці ўздоўж берага возера або ракі. Кожнае з такіх жыллаў дало прытанішча 6–10 чалавекам. Будаваліся наземныя жылты з аблегчаным перакрышчам або крыху заглыбляліся ў зямлю. Сустрэліся больш складаныя пабудовы на палях. Рэшткі адной з такіх пабудов захаваліся ў тоўшчы тарфяніку па р. Бобрык каля в. Міхедавічы. Для абагрэву памяшкання і прыгатавання ежы служылі каменныя агнені (Дарашэвічы 2).

Неаліт адметны вынаходніцтвам ляннага глінянага посуду. Яго рабілі з гліняных стужак, надаючы адпаведную форму і пэўныя памеры. Грэбнем, палачкай ці драбназубчатым штампам на згладжаную паверхню сенак наносіліся складаныя геаметрычныя арнаменты. Завершаная рэч абшывалася для трываласці на агні. Каб посуд не трэскаўся, у гліну дабаўлялі раслінныя дамешкі (Навасёлкі 2), пазней – зярністы пясок ці жарству (Вышалаў, Вялаўск, Дарашэвічы 2 і інш.). Адметнасць неалітычнага посуду – завостранае канічнае днішча. У вогнішчы паміж камянямі такія гаршкі былі больш устойлівымі. Людзі яшчэ не карысталіся сталамі, печамі з плоскай чарэнню. Вынаходніцтва глінянага посуду дазволіла чалавеку харчавацца варанай сравай.

Асвоішы новыя прыдатныя для жыцця мясіны, яны палявалі на дзікага звера і птушку, вудамі з касцянымі кручкамі, прыстасаванымі з гнуткіх пруткоў лавілі рыбу, палявалі на яе гарпунамі, збіралі птушыныя яйкі. Высушанае карэнне чароту, трыснягу, рагозу ператваралі ў муку. Усё, што патрэбна было для жыцця, даваў лес.

У канцы неаліту ўзнікла іншая гаспадарка – вытвараючая, якая стваралася на аснове невядомых да гэтага земляробства і жывёлагадоўлі. У познім неаліце, калі ўстанавіўся кантакт мясцовага насельніцтва з трыпольскімі плямёнамі на Украіне, земляробства адолела межы Палесся. На адваяваных у лесу сякерай і агнём палях людзі сеялі ячмень, проса, пшаніцу, лён, гадавалі кароў, свіней, коз і авечак. Наглядаць пастуху за статкам дапамагаў сабак. Збажыну жалі крамянёвымі серпападобнымі нажамаі, магчыма, сярпамі, зерне расціралі каменнымі зерняцёркамі.

Пастаяннымі джыхарамі, што насялялі Петрыкаўшчыну ў неаліце, былі плямёны культуры грабенчата-накольчатой керамікі, якая склалася тут у V – IV тысячагоддзях да н. э. на аснове плямёнаў мясцовых мезалітычных культур. Плямёны гэтай культуры засялілі Беларускае Палессе і тэрыторыю сучаснай Украіны да Данца і Прыазоўя, таму гэтую культуру інакш называюць днепра-данецкай.

Прадстаўнікі днепра-данецкіх плямёнаў належалі да аўтатхтоннага еўрапейскага насельніцтва. Абраналіся яны ў скуранае адзенне, насілі каралі і падвескі з ракавін і кльцоў, шліфаваных пласцінак. Адзенне і галаўныя ўборы, абутак упрыгожвалі зубамі рыбы, аленя, дзіка, касцянымі пласцінкамі.

Пераход да вытвараючых форм гаспадарання, узростанне прадукцыйнасці працы суправаджаліся

ростам насельніцтва. Яму ўжо не хапала жыццёвай прасторы для гаспадарчай дзейнасці на берагах Прыпяці. Частка родавых калектываў была вымушана пакідаць супляменнікаў і пераходзіць на неабжытыя месцы. Напэўна, гэтым тлумачылася прасоўванне абарыгенаў далей на поўнач уверх па цячэнні р. Бобрык і Пціч у забалочаныя масівы.

На рубяжы III — II тысячагоддзяў да н. э. пачаўся бронзавы век. З поўдня і захаду на тэрыторыі сучаснага Петрыкаўскага раёна пранікаюць плямёны жывёлаводаў і земляробаў. Яны валодалі таямніцамі старажытнай металургіі, умелі карыстацца металам. Рассяленне земляробча-жывёлагадоўчых плямён сярод мясцовага насельніцтва, узаемадзеянне позненеалітычнай культуры з культурай, прынесенай звонку, сталі галоўным напрамкам далейшага гістарычнага развіцця. Земляробства і жывёлагадоўля як асноўны заняткі вытвараючай гаспадаркі набылі асаблівы сэнс. Яны забяспечвалі больш высокі ўзровень жыцця. Чалавека цікавіла жыццёвая прастора. Жывёлаводу і земляробу патрэбны выпасы для жывёлы, урадлівыя глебы, лясныя і рачныя ўгоддзі. Усё далей на поўнач пранікалі яны ўглыб забалочаных масіваў у пошуках прыдатных мясцін для жыцця. Стаянкі раскіданы амаль па ўсёй тэрыторыі сучаснага Петрыкаўскага раёна, пачынаючы ад р. Прыпяць да Арэсы на поўначы, ад Пцічы да вытокаў р. Бобрык на захадзе. Тут выяўлена каля 20 археалагічных помнікаў бронзавага веку. Раскопкі на іх не праводзіліся, але паверхневыя зборы далі багаты і разнастайны матэрыял, які стаў падставой для характарыстыкі гэтай эпохі. Сляды бронзавага веку выяўлены ў зоне асушаных тарфянікаў у ваколіцах вв. Навасёлкі, Камаровічы, Фаставічы, Старыя Галоўчыцы, Філіпавічы, Ванюжычы, Заброддзе, Клясаў. У бронзавым веку людзі навучыліся здабываць з руды медзь і волава, сплаўляць іх у бронзу. Чалавек атрымаў не толькі новы, але і больш якасны матэрыял. З бронзы і медзі выкоўвалі і адлівалі ўпрыгажэнні, прылады працы, зброю. На стаянках і могілніках бронзавага веку трапляюцца найбольш даўнія мета-

лічныя пярсцёнкі, падвескі, скроневыя кольцы, шпількі-запінкі, бранзалеты, знаходзяць таксама шылы, сякеры-кельты, кінжалы, наканечнікі коп'яў. Аднак з-за адсутнасці медных і алавяністых руд у Беларусі такіх знаходак мала, амаль усе яны прывазныя.

Два старажытныя бранзалеты захоўваюцца ў гісторыка-краязнаўчым музеі Навасёлкаўскай сярэдняй школы. Іх знайшоў ва ўроч. Жукаўшчына, што непадалёку ад вёскі, механізатар Аляксандр Загорац на свежаўзаранай раллі. Адзін з іх пашкоджаны, другі — цэлы. Ён завіты ў спіраль з бронзавай пласціны ў пяць з паловай абаротаў у выглядзе ўсечанага конуса з дыяметрамі 5,5 і 6,5 см. Даўжыня канічнай спіралі 10 см.

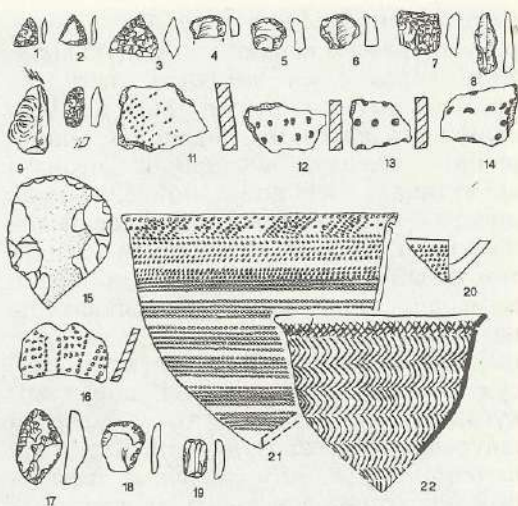
Вырабы і зліткі металу шляхам абмену паступалі з Каўказа і Прыкарпацця пры пасрэдніцтве плямёнаў Паўночнага Прычарнамор'я. Пераважная большасць прылад працы і ў бронзавы век на Петрыкаўшчыне выраблялася са звычайных парод каменю альбо з крэменю. У саперніцтве з медзю для некаторых вырабаў, напрыклад наканечнікаў стрэл, крэмень меў шэраг пераваг, таму на берагах Прыпяці насельніцтва на ранейшаму карысталася крамянёвымі прыладамі. Ля в. Макарычы трапляюцца наканечнікі стрэл, на заходняй ускраіне Галубіцы, непадалёку ад прыстані, знайшлі крамянёвы серп з прамай пятай.

Пераход да земляробства, які патрабаваў расчысткі лесу пад поле, вымагаў мець буйныя па сваіх памерах і ў вялікай колькасці каменныя сякеры. Мясцовая сыравіна была непрыдатнай. Каб вырабіць сякеру, старажытнаму майстру патрэбны былі даволі вялікія жаўлакі крэменю, які звычайна залягае ў пластах мелу на глыбіні. Такіх радоўшчаў на Петрыкаўшчыне няма, таму

крамянёвую сыравіну ці гатовыя вырабы з яе так, як і бронзу, даводзілася выменьваць у суседніх плямён і хутчэй за ўсё яна паступала сюды пры ўдзеле насельніцтва заходняга Палесся. Сярод трох дзесяткаў вырабаў з каменю, знойдзеных на асушаных тарфяніках поблізу Навасёлка і навакольных вёсак, — тры сякеры-кліны, долата, канцавы скрабок, два нуклеусы, дзесятак нажападобных пласцінак. Некалькі прылад зроблены з дыярыту, якога таксама няма ў нашай мясцовасці. Для вырабу большасці прылад выкарыстоўваўся звычайны камень. Такія сякеры знойдзены каля Капаткевіч, Лучыц, Галубіцы, каменныя матыкі захоўваюцца ў музеях Камаровіцкай і Лучыцкай школ.

У бронзавым веку апрацоўка каменю дасягнула найвышэйшага росквіту. Вастрыню наканечнікам коп'яў і стрэл, лязам нажоў, сярпоў надавалі пры дапамозе струменьчатай рэтушы. Не забыта была пільчатая (зубчатая) рэтуш. Ёю карысталіся пры вырабе скрабоў і скобеляў. У параўнанні з папярэдняй эпохай шырокую распаўсюджанасць набылі шліфаванне і паліроўка. Каменныя сякеры шліфаваліся па ўсёй паверхні, а не толькі лязо, як гэта было раней. Адкрыццём новай эпохі стала свідраванне адтулін для рукаяткаў. Вынаходніцтва новых і ўдасканаленне старых спосабаў апрацоўкі каменю, косці, дрэва стварылі магчымасць старажытным людзям палепшыць якасць сваіх вырабаў.

Рос асартымент каменных сякер. Па знешнім выглядзе іх можна падзяліць на два тыпы. Першы — па сваёй знешняй форме нагадвае шліфаваныя кліны са старанна апрацаваным лязом. Другі тып характарызуецца больш складанай формай, строгім захаваннем знешніх прапорцый, дакладна выкананай свідраванай адтулінай для рукаяткі. Кожны з гэтых тыпаў мае свае спецыфічныя асаблівасці профілю, размяшчэння свідраванай адтуліны, папярочнага сячэння і формы вырабу. У музейнай экспазіцыі Навасёлкаўскай школы зна-

Матэрыялы эпохі неаліту: 1—10, 15, 17—19 — крэмень; 11—14, 16, 20—22 — кераміка.

ходзяцца свідраваныя сякеры чатырох відаў: клінападобныя, кароткабушковыя, ромбападобныя і трохвугольныя. Шліфаваныя сякеры-кліны падзяляюцца на вострабушковыя, тонкабушковыя, тоўстабушковыя, плоскія. Такую шырокую разнастайнасць каменных сякер можна тлумачыць розным характарам іх прызначэння. Старанна адпаліраваныя прылады са свідраванай адтулінай можна разглядаць як зброю першабытнага чалавека. У бронзавым веку сутыкаліся плямёны не толькі ў барацьбе за жыццёвую прастору, на познім яго этапе мелі месца наскокі з грабежніцкімі мэтамі. Напэўна, гэтым мэтам служылі сякера-клявец і каменная булава, знойдзеныя ў ваколіцах Навасёлка.

У бронзавым веку адбыліся перамены ў вырабе глінянага посуду, ён стаў пласкадонным. У гэтым яго галоўнае адрозненне ад неалітычнага посуду з каменным дном, якім дагэтуль карысталіся мясцовыя жыхары. Побит чалавека да гэтага часу, відавочна, значна змяніўся, ён абедару ўжо на сталю, карыстаўся міскай, кубкам, лыжкай.

На рубяжы III — II тысячагоддзяў да н. э. з поўдня рушылі жывёла-

гадоўча-земляробчыя плямёны культуры шнуравой керамікі — «шнуравікі». Яны карысталіся гліняным посудам, упрыгожаным адбіткамі шнура. Рассяліўшыся на вялікай прасторы, «шнуравікі» месцамі выціснулі, месцамі асімілявалі мясцовае насельніцтва днепра-данецкай культуры, якое раней жыло тут, і сталі дамінаючым элементам новай этнічнай супольнасці. Тыповымі для гэтай культуры з'яўляюцца наземныя жыллы скупавай канструкцыі, якія абаграваліся агменямі. Посуд прадстаўлены гаршкімі, амфарамі, кубкамі, якія былі багата аздоблены шнуравым, гусенічным і лінейным арнаментамі. Да ліку асноўных катэгорый інвентару адносяцца тронкавыя і ліставідныя наканечнікі дроцікаў, трохкутныя наканечнікі стрэл, плашчынковыя і блізкія да трохкутнай формы нажы, шліфаваныя сякеры-кліны і прасверленыя сякеры, медныя і бронзавыя ўпрыгажэнні, касцяныя вырабы.

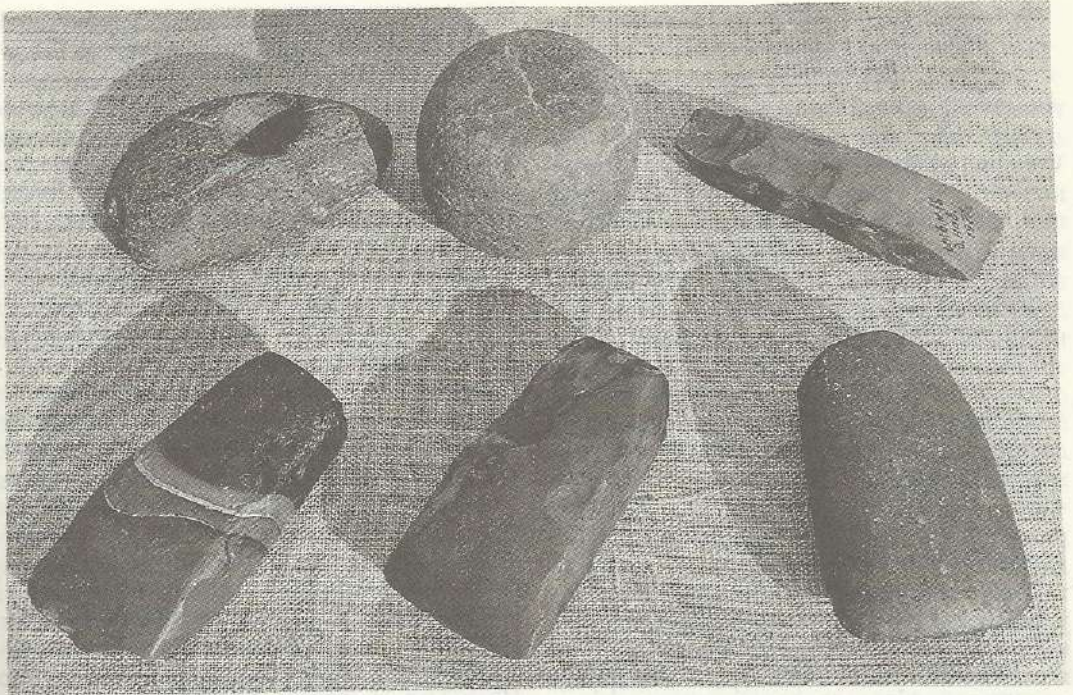
Могільнікі вядомы як курганныя, так і грунтавыя з трупapakладаннем і трупаспаленнем. У пахаваннях знаходзяцца разнастайны інвентар, які складаецца з гліняных сасудаў, крамянёвых і каменных рэчаў, касцяных, янтарных, медных упрыгажэнняў, а таксама зброі і бытавых прадметаў з металу. У насельніцтва сярэднядняпроўскай культуры складалася дынамічная шматгаліновая гаспадарка, спалучаючая паляванне, рыбалоўства, земляробства і жывёлагадоўлю. На паселішчах знойдзены косткі кароў, коз, авчак, свіней, коней, а таксама матыкі, зерняцёркі, крамянёвыя сярпы, адбіткі зерня культурных раслін на гліняным посудзе.

Эпоха сярэдняй бронзы звязана на Пётрыкаўшчыне з помнікамі ўсходне-тшывецкай культуры, якая існавала ў XV — XII ст. да н. э. Плямёны тшывецкай культуры займалі вялізную плошчу ад басейна Віслы на захадзе да сярэдняга Дняпра на ўсходзе (ад паселішча Тшывец на тэрыторыі Польшчы, дзе былі выяўлены характэр-

Матэрыялы эпохі бронзы: 1 — бранзалет; 2 — крамянёвы серп; 3, 4 — сасуды ўсходне-тшывецкай культуры; 5 — бранзавыя бранзалет і шыла; 6 — 9 — наканечнікі стрэл; 10 — 12 — сасуды сярэднядняпроўскай культуры; 13 — 15 — сякеры

ныя для гэтага часу старажытнасці прадметы). Усходне-тшывецкая культура цэнтральнага Палесся складалася, як мяркуе М. Крывальцэвіч, на аснове помнікаў палескага варыянту сярэднядняпроўскай культуры эпохі ранняй бронзы і дажыўшых да сярэдзіны II тысячагоддзя позніх неалітычных помнікаў. Невялікія пасёлкі ўсходне-тшывецкага насельніцтва складаліся з некалькіх зямлянковых жыллаў, каля іх знаходзіліся гаспадарчыя ямы-паграбы. Нябожчыкаў хавалі па абраду трупapakладання пад курганнымі насыпамі і па абраду трупаспалення ў грунтавых ямах. Найбольш характэрнымі для гэтай культуры былі ляпныя гаршкі з патоўшчаным краем вянца і маленькага дыяметру донцам. Верхняя частка гаршкоў звычайна ўпрыгожвалася пад

Прылады працы бронзавага веку — каменныя сякеры-кліны, долаты, цёрачнік, матыка, знойдзеныя каля вв. Навасёлкі і Фаставічы

вянцом кругавымі рыфлёнымі лініямі, ад якіх спускаліся вяршынямі ўніз трохкутнікі з працэрчаных ліній. Выкарыстоўваліся крамянёвыя пажы, сяры «валынскага» тыпу, тронкавыя і трохвугольныя наканечнікі стрэл з выемкай у аснове, праколкі, скрабкі, крамянёвыя сякеры, матыкі, цёслы. Прасочаны сляды мясцовай металургіі ў выглядзе жужлаў, ціглаў, льячак. Знойдзены бронзавыя шылы, далоты, упрыгажэнні (падвескі, бранзалеты, шпількі, кольцы, бляшкі, фібулы).

Асновай гаспадаркі, відаць, была жывёлагадоўля, якой спрыялі багатыя травамі даліны Прыпяці і яе прытокаў. Значнае месца ў занятках жыхароў займалі земляробства, паляванне і іншыя промыслы. Матэрыялы ўсходне-тшынецкай культуры выяўлены на шматслойных паселішчах Навасёлкі 1 і 2, Слабодка Чалюшчавіцкая 1 і 2, Майсеевічы 1 і 3, Шастовічы 3. На

беразе р. Бобрык, каля вёскі Востраў, быў знойдзены цэлы невялічкі гаршчок усходне-тшынецкай культуры.

Найменей даследаванымі на Палессі з'яўляюцца помнікі заключнага перыяду эпохі бронзы, які датуюцца XI — IX ст. да н. э. З гэтым часам звязваюць лебядоўскую культуру (каля паселішча Лебядоўка на Украіне), бліжэйшыя да Петрыкаўшчыны пункты якой адзначаны каля Хільчыц на Прыпяці ў Жыткавіцкім, каля Бухліцкага хутара на Гарыні ў Столінскім раёне. Невялікі абломак верхняй часткі гаршка, які падобны да пасуды лебядоўскай культуры, знойдзены ў 1992 г. каля в. Багрымавічы, ва ўроч. Гарадзёны. Для гэтай культуры найбольш характэрны таўстасценныя, часта шурпатыя гаршкі яйкападобнай формы з маленькім няўстойлівым донцам. Частка посуду арнаментавалася валікамі пад венцам, наколамі, косымі насечкамі і інш.

* * *

З VIII — VII ст. да н. э. на тэрыторыі паўднёвай Беларусі пачаўся жалезны век, які ахоплівае перыяд да V ст. н. э. Верагодна, што людзі ў розны час і на розных тэрыторыях прыйшлі да тэхналогіі атрымання і перапрацоўкі жалеза незалежна адзін ад аднаго. З новага металу пачалі вырабляць прылады працы і зброю такой крэпасці і вастрыні, якія нельга было зрабіць з каменю ці бронзы. Нямногія дасягненні адной эпохі змаглі паскорыць прагрэс ва ўсіх сферах чалавечай дзейнасці, так, як атрыманне і выкарыстанне жалеза. Прыкладна ў гэты ж час распачаўся жалезны век і ў Цэнтральнай і Заходняй Еўропе. Распаўсюджванню чорнай металургіі спрыяла таксама даступнасць сыравіны. Жалеза ў старажытныя часы выраблялі з азёрных або балотных руд, адклады якіх маюцца на ўсёй тэрыторыі Беларусі, у тым ліку і на Петрыкаўшчыне. Здабыццём балотнай руды на Палессі не вымагала вялікіх затрат працы, яна залягае неглыбока, нярэдка зусім выходзіць на паверхню зямлі. Адклады балотнай руды (бурых жалезнякоў) і сляды старажытнай металургіі былі выяўлены на тэрыторыі Петрыкаўскага раёна А. Ляўданскім яшчэ ў пачатку 30-х гадоў.

Аб пашыранасці жалезаробчай і жалезапрацоўчай вытворчасці сведчыць шматлікасць тапанімаў з асновай «руд»: рудня, руда, руднішча, рудка, рудніца, рудаўка, жалезня і т. п. А. Ляўданскі адзначаў адклады балотнай руды і рэшткі жалезаробчай вытворчасці каля вв. Аголіцкая Рудня, Сярэдняя Рудня, Бабунічы, Баклань, Бадажэвічы, Глінка, Івашкавічы, Ільіч, Капаткевічы, Канстанцінаўка, Конкавічы, Ляскавічы, Рубча, Белка, Рудня (левы прыток р. Пціч), Рудня Камароўская, Слабодка Чалюшчавіцкая, Снядзін (уроч. Двары). Найбольш значнае радовішча балотнай руды А. Ляўданскі зафіксаваў каля в. Іль-

іч, паміж вв. Макарычы і Турок. Тут пласт балотнай руды таўшчынёй да 0,5 м займаў плошчу 20—30 га. Мясцовыя сяляне выкарыстоўвалі вялікія кавалкі руды для падмуркаў хат, печы. Яшчэ ў XVIII ст. існавалі невялікія жалезаробчыя заводы, якія выраблялі метал для мясцовых кузняў і на вываз. На некаторых з іх для прывядзення ў дзеянне механічных молатаў выкарыстоўвалася сіла вады. Рэшткі гэтых заводаў можна прасачыць каля вв. Аголіцкая Рудня, Глінка, Рудня, Рудня Камароўская, Снядзін, Сярэдняя Рудня. Балотная руда на Петрыкаўшчыне змяшчала 40—50 % жалеза, перад пачаткам металургічнага працэсу яе ўзбагачалі: шмат разоў прамывалі, раздроблялі да памераў арэха, прагартоўвалі на вогнішчы. У якасці паліва выкарыстоўвалі драўняны вугаль, каб не забруджваць метал попелам. Печы для вуглепалення сустракаюцца каля вв. Мардзвін (уроч. Курашоў), Бобрык (уроч. Калодзезы, Пагельня, Сінцы), Брынеў (уроч. Наўлессе, Брусава Грэбля, Крывуля), Фастваічы. Яны функцыянавалі працяглы час і, як сведчаць мясцовыя жыхары, некаторыя з іх выкарыстоўваліся ў час другой сусветнай вайны.

Да XIX ст. жалеза атрымлівалі сырадутным спосабам, пры гэтым адбываўся працэс узнаўлення жалеза з руды, а не плаўкі, для якой патрэбна была тэмпература звыш 1500°. Сырадутны горн — домніца — глінабітная печ з адтулінай-комінам уверсе і дзіркамі-паддуваламі знізу, у якія ўстаўляліся гліняныя трубка-соплы са скуранымі мяхамі над імі. Жалеза ў домніцы атрымлівалі не ў вадкім (расплаўленым) стане, а ў выглядзе цестападобнай, з дамешкамі жужла крыцы.

Аснову гаспадаркі плямёнаў жалезнага веку складалі земляробства і жывёлагадоўля, якія дапаўняліся паляваннем, рыбалоўствам, збіральніцтвам. Земляробства было падсечным. Жалезная сякера і саха з жалезным лемяшом, рала з наральнікам, сярпы і косы дазвалялі значна павялічваць плошчы,

занятыя пасевамі, забяспечваць прадуктамі харчавання людзей і грамадскі статак і, звыш таго, ствараць пэўныя запасы. Удасканальваліся і іншыя занятыкі насельніцтва, з'яўляліся неабходныя ў вытворчасці і побыце такія рэчы, як нажніцы, абцугі, пілы, напільнікі. Паліяшлася апрацоўка дрэва, вырабляліся новыя, больш дасканалыя інструменты і зброя, пашыраўся тавараабмен сярод людзей розных плямён і мясцовасцей.

У выніку росту вытворчасці працы ў асобных родаў і плямён назапашвалася пэўная маёмасць, што вяло да войнаў з мэтай грабязу і заняволення. Каб абараніць дабро і жыццё супляменнікаў ад прагных да лёгкай здабычы суседзяў, насельніцтва пачынае сяліцца ў цяжкадаступных месцах сярод балот і лясоў і ўмацоўваць свае паселішчы землянымі валамі і равамі. З тых даўніх часоў на Петрыкаўшчыне захавалася шмат гарадзішчаў, размешчаных у асноўным у басейне р. Піч. Амаль усе яны маюць круглую ў плане пляцоўку, акружаную з усіх бакоў калыцавым валам і ровам. Па грэбені вала праходзіла драўляная сцяна. Размяшчаліся яны на невысокіх астраўках пасярод забалочаных нізін, таму атрымалі назву балотных.

Дзякуючы такому месцазнаходжанню

і штучным абарончым збудаванням балотныя гарадзішчы ўяўлялі сабой добра ўмацаваныя пункты. Ні на адным з гарадзішчаў Петрыкаўскага раёна не праводзіліся археалагічныя раскопкі, яны толькі даследаваліся шляхам візуальнага агляду, некаторыя шурфаваліся. Шэраг з іх наогул ні разу не наведалі археолагі. Па назіраннях даследчыкаў, на іх адсутнічае культурны пласт, які ўзнікае ў час сталага пражывання насельнікаў. Гэты факт дае падставу зрабіць выснову, што гарадзішчы ў асноўным выкарыстоўваліся як сховішчы, куды ў час ваеннай небяспекі жыхары прылягаючай акругі зганялі жывёлу, зносілі свае пажыткі, за сценамі баранілі сваё жыццё. Тут жа маглі выконвацца рэлігійныя абрады і вырашацца агульныя пытанні грамадскага жыцця. Невялікая колькасць керамікі, знойдзена на гэтых гарадзішчах, і супастаўленне яе з больш даследаванымі падобнымі помнікамі з іншых раёнаў Палесся дазваляе сцвярджаць, што яны будаваліся ў I тысячагоддзі да н. э. і на іх пражывалі плямёны мілаградскай і зарубінецкай культур жалезнага веку. У гэты ж перыяд існавалі і неўмацаваныя селішчы, якія становяцца адзіным тыпам пасёлкаў на Петрыкаўшчыне з першых вякоў н. э.

Мясцовыя жыхары добра ведаюць аб існаванні і месцазнаходжанні балотных гарадзішчаў, якія звычайна называюць «акопамі». Аб наяўнасці ўмацаваных пасёлкаў сведчаць таксама такія назвы (тапанімы), як вёска Гарадзішча, хутар Гарадзішча, уроч. Гарадзішча, Гарадзёнск, Гарадзёны, Гарадзішкі Лес. Да гэтага часу жывуць у народзе паданні, звязаныя з гарадзішчамі. Яны не адлюстроўваюць храналагічныя рэаліі, а асацыююцца ў памяці людзей са значна больш познімі падзеямі. П'яна апавядаюць яны аб варожых нашэсцях татараў, а часам шведаў, якія чынілі расправу над мірнымі жыхарамі. Старых і малых заганялі ў хаты, прымушалі садзіцца на падлогу ўздоўж сцен і душылі масіўнымі дубовымі лавамі, тая, каму папанцвала пазбегнуць гвалту, шукалі сховішча за валамі «акопаў».

Чаццёры балотныя гарадзішчы адзначаны каля в. Хвойня: у 5,5 км на паўднёвы ўсход ад вёскі, справа ад дарогі на в. Падгаць ва ўроч. Цітовіцкае (Акоп) у лесе, у 0,4 км на паўднёвы ўсход ад жывёлагадоўчай фермы, у 1,8 км на ўсход, за меліярацыйным каналам і ва ўроч. Малая Ніва ў 5 км на поўнач, у густым балотным лесе. Усе яны круглыя ў плане, дыяметр пляцоўкі 80—100 м, вышыня валоў 0,5—2 м. У трох кіламетрах на паўночны захад ад в. Ванюжычы ва ўроч. Падлеснае (Акоп). Яго дыяметр каля 100 м, вышыня вала 1,2—1,5 м, шырыня 6—8 м. Пяць гарадзішчаў выяўлена каля в. Навасёлкі. Адно з іх размешчана на пячаным узвышшы ў 2,5 км на паўночны захад ад вёскі ва ўроч. Рымшава Гара, на паўночным беразе меліярацыйнага канала. Яго памеры 250×110 м, пляцоўка авальнай формы, выцягнута з поўначы на поўдзень. Рэшткі вала прасочваюцца з паўднёвага ўсходу, поўдзя і паўднёвага захаду. Паўночная частка помніка знесена. На захад ад Навасёлка адзначана 4 гарадзішчы. Адно з іх размешчана ва ўроч. Гарадзішкі Лес, дыяметр яго дасягае амаль 200 м. Валы прасочваюцца вельмі слаба, яны поўнасю развораны. Другое знаходзілася ў 2,5 км ад вёскі, зараз поўнасю

знішчана, выбрана на дарожны насып. Трэцяе знаходзіцца ў 3 км, яго круглая ў плане пляцоўка дыяметрам каля 60 м абнесена валам, вышыня якога 1,2–1,6 м. Чацвёртае, падобнае па памерах і форме на папярэдняе, размешчана ў 3,5–4 км ад Навасёлка. Усе яны адносыцца да тыпу балотных.

Рэшткі пагоркавага гарадзішча выяўлены ў 0,7 км на ўсход ад в. Івашкавічы на правым беразе р. Пііч. Такага ж тыпу гарадзішча адзначана ў 3 км на поўдзень ад в. Івашкавічы ва ўроч. Курган. Авальная пляцоўка мае памеры 35×28 м, валы не прасочваюцца. З усходу абаронена старарэчышчам, з поўначы і захаду глыбокім ровам. У 80-я гады знішчаны балотныя гарадзішчы каля в. Боркі і на паўднёвы захад ад Філіпавіч. Паўнай асаблівасцю канструкцыі вылучаецца гарадзішча, якое размешчана ў 8–9 км на паўднёвы захад ад в. Снядзін, на паўночным беразе меліярацыйнага канала, у які ператварылі р. Смедзінку. Пляцоўка авальнай формы, памерамі прыкладна 95–150 м, абкружана валам вышынёй 1,2–1,5 м і падзелена на дзве няроўныя часткі. Знаходзіцца ў густым лесе на невысокай градзе, акружанай з усіх бакоў балоцістай нізінай.

Сукупнасць археалагічных даных сведчыць, што плямёны ранняга жалезнага веку знаходзіліся на стадыі развітога патрыярхагу. Самай меншай і асноўнай адзінкай грамадства з'яўлялася вялікая патрыярхальная сям'я, якая складалася з 2–3 пакаленняў блізкіх родзічаў. Некалькі такіх сем'яў аб'ядноўваліся ў патрыярхальны род. Ён меў сваю тэрыторыю, дзе размяшчаліся асобныя гарадзішчы, селішчы, участкі апрацоўваемай зямлі і пашы для стагкі. Устойлівых сувязей паміж плямёнамі не існавала. Сутычкамі паміж родамі і плямёнамі абумоўлены і факт з'яўлення ў гэты перыяд умацаваных паселішчаў. Гэта было грамадства эпохі распаду першабытнаабшчыннага ладу, у якім існавала спецыфічная арганізацыя ўлады, вядомая як «ваенная дэмакратыя».

Тэрыторыю сучаснай Петрыкаўшчыны засялялі плямёны мілаградскай культуры — ад гарадзішча Мілаград Рэчыцкага раёна, культурны пласт якога на шырокай плошчы быў даследаваны археолагамі. Мілаградская культура ў VIII — III ст. да н. э. займала тэрыторыю паўднёвай Беларусі і паўночнай Украіны. Яна прадстаўлена ўмацаванымі і неўмацаванымі паселішчамі, бескурганнымі могілнікамі з абрадам трупапакладання і курганнымі з абрадам трупапакладання. Усе гарадзішчы, якія вядомы на тэрыторыі раёна, узведзены мілаградскім насельніцтвам. Селішчы гэтай культуры выяўлены каля вв. Багрымавічы (уроч. Гарадзёны), Турок, Вялікае Поле, Дарашэвічы 2 і 3, Ляскавічы (уроч. Кабачок), Лучышчы (уроч. Млыншчы), Мардзвін 1 (уроч. Песья), Мардзвін 2 (уроч. Борак), Майсеевічы 1 і 4 (уроч. Мардзвінскае Стойла), Навасёлкі 2 (уроч. Медля), Івашкавічы (уроч. Шутава Гара), каля Петрыкава (уроч. Беркава Гара). Мілаградскае насельніцтва жыло ў невялікіх наземных або злёгка паглыбленых дамах слупавой канструкцыі ці ў зрубных паўзямлянках, якія ацяпляліся адкрытымі агменямі, размешчанымі на пясчанай падлозе або ў неглыбокай ямцы. Выяўлены таксама гаспадарчыя збудаванні ў выглядзе наземных хлявоў

і ям-паграбоў, у якіх трымалі харчовыя прыпасы і іншае дабро. Іх можна было хутка замаскіраваць у выпадку небяспекі. Нябожчыкаў мілаградскія плямёны звычайна спальвалі, ачышчаныя ад попелу і вуголля косткі збіралі і закопвалі ў неглыбокіх ямах. Пахавальны інвентар адсутнічае або вельмі нязначны (абломкі посуду, упрыгажэнні, побытавыя рэчы). Па пахаваных спраўлялі трызны.

Мілаградскае насельніцтва мела шырокае сувязі са сваімі паўднёвымі суседзямі — скіфамі, а таксама з насельніцтвам Цэнтральнай Еўропы. Часта сустракаюцца на палескіх паселішчах скіфскія бронзавыя наканечнікі стрэл, завушніцы, якія любілі насіць скіфякі, шклянныя пацеркі, што вырабляліся ў грэчаскіх гарадах Паўночнага Прычарнамор'я і на Каўказе, фібулы-запінкі і бранзалеты. Мілаградская кераміка, якая складае найбольш масавы і характэрны элемент культуры, прадстаўлена кругладоннымі і пласкадоннымі ляпнымі гаршчамі з шарападобным або яйкападобным тулавам і прамым ці адагнутым вонкі венцам, а таксама глінянымі грузікамі разнастайных форм.

У II ст. да н. э. на былых гарадзішчах і селішчах мілаградскага насельніцтва рассяляліся плямёны зарубінец-

кай культуры (ад раскапанага ў канцы ІХХ ст. грунтавога могільніка каля сяла Зарубінцы пад Кіевам). Зарубінецкія старажытнасці ўсюды перакрываюць тэрыторыю мілаградскай культуры, а на захадзе выходзяць за яе межы ў басейн Заходняга Буга. Яна даволі аднародная па ўсёй тэрыторыі свайго распаўсюджання, аднак пэўная розніца ў наборы керамікі, тыпах жылляў і пахавальных звычаях вылучае тры лакальныя групы яе помнікаў: палескую, верхнедняпроўскую і сярэднедняпроўскую. У палескім рэгіёне, куды ўваходзіць і Петрыкаўшчына, найбольш даследаваны зарубінецкія помнікі каля вв. Велямічы, Адвержычы, Давыд-Гарадок, Рубель, Рэмель Столінскага, Вароніна і Пагост Жыткавіцкага раёна. Насельніцтва карысталася гарадзішчамі, збудаванымі ў папярэднія часы мілаградскімі плямёнамі, а таксама жыло на неўмацаваных селішчах. Жытлы былі двух тыпаў: зрубныя паўзямлянкі і наземныя дамы слупавой канструкцыі, якія на Палессі ацяпляліся агнямі ці печамі, складзенымі з невялікіх камянёў і гліны. У Петрыкаўскім раёне зарубінецкія селішчы адкрыты каля вв. Вышалаў, Дарашэвічы 3, Ляскавічы (Кабачок), Навасёлкі 2 і 3, Шастовічы (уроч. Царковішча). Яны не даследаваліся шляхам раскопак, а вядомы толькі на паверхневых зборах. Добра вывучаны і пахавальны абрад зарубінцаў. На тэрыторыі паўднёвай Беларусі даследавана звыш 700 пахаванняў. Могільнікі не маюць знешніх прыкмет, рэшткі крэмацыі нябожчыка змяшчаліся ў авальныя ці круглыя ямкі глыбінёй 0,2—1 м. Пахавальны інвентар даволі багаты і звычайна складаецца з глянцаваных гаршкоў, місак, кубкаў. У некаторыя пахаванні былі пакладзены фібулы з трохкутным шчытком, шпількі, кольцы, пацеркі, прывескі, прылады працы і зброя. Асновай гаспадаркі зарубінецкіх плямён былі земляробства і жывёлагадоўля. Насельніцтва займалася таксама чорнай і каляровай металургіяй, ткацтвам, апрацоўкай дрэ-

ва, ганчарствам. Густая сетка рачных шляхоў спрыяла развіццю эканамічных сувязей мясцовага насельніцтва з другімі народамі, перш за ўсё з Цэнтральнай Еўропай, з гарадамі Паўночнага Прычарнамор'я, плямёнамі Прыбалтыкі і інш.

У сярэдзіне і ў другой палове I ст. н. э. жыццё на палескіх помніках зарубінецкай культуры спыняецца, прасочваецца перамяшчэнне насельніцтва на захад, на тэрыторыю Польшчы, і на поўдзень, на Паўднёвы Буг і Днестр. Праз нейкі час, у які Палессе, магчыма, не было заселеным, у яго заходняй частцы рассяляюцца наплываючыя з тэрыторыі Польшчы плямёны вельбарскай культуры, а на ўсходзе фарміруецца кіеўская культура. Мяжой паміж імі была р. Гарынь, на берагах якой выяўлены самыя заходнія паселішчы і могільнікі вельбарскай культуры каля вв. Струга, Велямічы, Адвержычы. Петрыкаўшчына ў 2-й чвэрці I тысячагоддзя н. э. уваходзіла ў сферу распаўсюджання помнікаў кіеўскай культуры, якая займала ўсходнюю частку Беларускага і Украінскага Палесся, паўднёвую частку Верхняга і паўночную частку Сярэдняга Падняпроўя. Кіеўская культура прадстаўлена неўмацаванымі селішчамі і грунтавымі могільнікамі з абрадам трупаспальвання. Дамы будаваліся паўзямлянкавыя і наземнай канструкцыі, ацяпляліся агнямі, складзенымі з невялікіх камянёў. Для гэтай культуры характэрны грубаляныя таўстасценны посуд, часам з глянцаванай або пакрытай расчэсамі паверхняй. Падобная кераміка знойдзена на селішчах каля вв. Турок, Вышалаў, Дарашэвічы 3, Шастовічы (уроч. Царковішча). Магчыма, да гэтага часу адносіцца і грунтавы могільнік, які размяшчаўся на паўночнай ускраіне в. Слабодка Чалюшчавіцкая. Там у пачатку 30-х гадоў А. Рынейскі знайшоў кальцыніраваныя косткі, бронзавыя пярсцёнак з плоскім круглым верхам, які датуецца 2-й чвэрцю I тысячагоддзя н. э.

У сярэдзіне I тысячагоддзя н. э. на тэрыторыі Палесся з'яўляюцца помнікі пражскай культуры, славянская прыналежнасць якой не выклікае сумненняў у даследчыкаў (выяўлены ў ваколіцах Прагі чэшскім археолагам І. Баркоўскім у 1939 г.). Яна звязваецца з вядомымі па пісьмовых крыніцах славянскімі плямёнамі склавінаў. Славянскае супольніцтва ў V — VII ст. займала вялікую тэрыторыю ад Одэра і Эльбы на захадзе да Дняпра на ўсходзе, ад Балкан на поўдні да Прыпяці на поўначы. Матэрыяльная культура славян гэтага часу даволі ўніфікавана. Агульныя элементы назіраюцца ў тапаграфіі паселішчаў, іх тыпе, жыллёвым будаўніцтве. Для ўсёй тэрыторыі Усходняй Еўропы характэрны неўмацаваныя селішчы, забудаваныя чатырохкутнымі, блізкімі да квадрата паўзямлянкамі зрубнай або слупавой канструкцыі. Жытлы абаграваліся печамі-каменкамі ці, значна радзей, агменямі або глінабітнымі печамі.

Найбольш раннія паселішчы, якія адносяцца да V — VI ст., даследаваны на Палессі каля г. Петрыкава і вв. Востраў, Камень Пінскага, Кажан-Гарадок Лунінецкага раёна. На іх адкрыты неглыбокія паўзямлянкі слупавой канструкцыі з агменямі, збудаванымі з невялікіх камянёў і кавалкаў балотнай руды. Хаты мелі пясчаную падлогу і, хутчэй за ўсё, драўляна-земляныя дахі. Інтэр'еры, выдаць, былі небагааты і складаліся са сталаў, лавак ці табурэтак і спальных месцаў у выглядзе нараў. Славяне былі вельмі сціплыя ў сваім паўсядзённым жыцці, іх матэрыяльная культура не вызначаецца багаццем і разнастайнасцю. Звычайна на селішчах знаходзяць абломкі посуду, гліняныя грузікі, якія надзявалі на канец верацёнаў, грузілы ад вертыкальных ткацкіх станаў і рыбацкіх сетак, жалезныя нажы, адзінаковыя шклянныя пацеркі, зрэдку вырабы з каляровых металаў. Спецыфіку славянскіх культур вызначае гліняны посуд, яго тыпалогія добра распрацавана археолагамі-славіністамі і дапамагае вызначаць храналогію помнікаў. Набор посуду таксама небагаты і прадстаўлены гаршкамі, міскамі, патэльнямі. Аснову керамічнага комплексу складаюць ляпныя гаршкі, сярод якіх вылучаюцца дзве формы: гаршкі з конусападобным, папыраным у верхняй частцы тулавам і акруглымі плечыкамі, і гаршкі з пакатымі слабавылучанымі плечыкамі і найбольшым папярэннем крыху вышэй ці пасярэдзіне іх вышыні. У Інстытуце гісторыі АН Беларусі захоўваюцца фрагменты глінянага посуду, які быў знойдзены ў 1932 г. А. Ляўданскім і А. Каваленяй у паўзямлянках на селішчы ва ўроч. Крутуха каля Петрыкава. Ёсць даволі вялікія абломкі гаршкоў і патэльняў, якія дазваляюць рэканструяваць іх выгляд. Падобныя пасудзіны былі знойдзены таксама каля Кіева, ва ўроч. Абалонь, яны даюцца V — VI ст. Селішчы з матэрыяламі пражскай культуры прасочваюцца каля вв. Турок, Макарычы, Навасёлкі (на Прыпяці), Шастовічы (уроч. Царковішча), Снядзін. Гэта дае падставу меркаваць, што Петрыкаўшчына, як і астатнія тэрыторыі Папрышчцы ад Пінска да Мазыра, уваходзіла ў арэал фарміравання раннесярэднявечнай славянскай культуры.

Аб аднасці духоўнай культуры славянства сведчыць наяўнасць аднолькавых форм пахавальнага абраду. Для ўсёй тэрыторыі пражскай культуры ў V — VII ст. характэрны могілнікі з трупапальваннем. Перапаленыя косткі нябожчыка ссыпаліся ў урну (звычайныя ляпны гаршчок) або проста ў невялікую ямку і закопваліся. Зрэдку ў пахаванне клаліся рэчы або біты посуд.

Даныя археалогіі, этнаграфіі і пісьмовыя крыніцы сведчаць, што асновай гаспадаркі славянскага насельніцтва было земляробства. На працягу I тысячагоддзя яго формы развіваліся і ўдасканаліваліся, што прывяло да ўтварэння высокапрадукцыйнага ворнага земляробства, якое забяспечвала ўжо на рубяжы I і II тысячагоддзяў высокія эканамічны патэнцыялы усходне-славянскага грамадства. Візантыйскі аўтар Маўрыкій у VI ст. н. э. адзначаў, што «ў іх (славян) вялікая колькасць рознай жывёлы ды пладоў зямных, якія складзены ў купы, асабліва проса і пшаніцы». Тапаграфія славянскіх паселішчаў таксама пэўным чынам раскрывае характар гаспадаркі. Яны размяшчаліся блізка да рэчак і азёр, непадалёку ад заліўных наплавоў. Тут, з аднаго боку, былі прыдатныя для па-

леў дзялянкі з параўнальна лёгкім для апрацоўкі грунтам, а з другога — існавала добрая жывёлагадоўчая база. Земляробства мела экстэнсіўны характар, выкарыстоўваліся падсека і пералог. Поле апрацоўвалі і засявалі да таго часу, пакуль яно радзіла. Потым яго пакідалі да ўзнаўлення прыроднай урадлівасці. Славянскія паселішчы гэтага часу невялікія па памерах, іх насельнікам час ад часу даводзілася перасяляцца ў сувязі з неабходнасцю змены палёў. Гадалі пераважна буйную рагатую жывёлу і свіней, у меншай колькасці сустракаюцца на паселішчах косткі дробнай рагатай жывёлы і коней. Харчовы рацыён дапаўнялі прадукты палівавання, рыбалоўства, пчаларства, збіральніцтва. Акрамя сельскагаспадарчай вытворчасці жыхары славянскіх паселішчаў Палесся займаліся

чорнай і каляровай металургіяй, ганчарствам, ткацтвам, апрацоўкай скур, дрэва, косці.

На рубяжы VII – VIII ст. пражская культура павольна і арганічна перарастае ў культуру Лукі Райкавецкай, якая з’яўляецца наступнай, больш высокай ступенню развіцця славянскага грамадства (паселішча Лука ва ўрочышчы Райкавецкае). Яно складалася ўжо не столькі з асобных плямён, колькі з саюзаў плямён. Пачынаючы з канца VI – VII ст., па ўсёй тэрыторыі славян узнікаюць умацаваныя паселішчы-гарадзішчы, якія становіліся палітычнымі, рэлігійнымі і эканамічнымі цэнтрамі саюзаў, месцам збору вайсковых дружын. У VII – VIII ст. у Прыпяці амаль на роўнай адлегласці адно ад другога ўзнікае некалькі такіх умацаваных пунктаў са спадарожнічачымі ім селішчамі: Гарадзішча Пінскага, Хотамель Столінскага, Хільчыцы Жыткавіцкага раёна, Кімбараўка каля Мазыра. Не выключана, што і Петрыкаў быў падобным цэнтрам. Тут адкрыта нямала паселішчаў, якія існавалі ў VIII – X ст. і пазней – Петрыкаў (уроч. Перавоз, Старарэчча, Белка), Бяланавічы, Макарычы, Шастовічы. У гэты час пачынае змяняцца пахавальны абрад ад трупаспальвання ў грунтавых могілніках да трупаспальвання ў курганных насыпах. Посуд тыпу Лукі Райкавецкай адносіцца да таго віду, што і гаршкі пражскай культуры: форма іх конусападобная ці акруглабаквая, але сценкі і донцы іх больш масіўныя, узрастае колькасць нізкага міскападобнага посуду. Венцы арнаментуюцца насечкамі, а частка гаршчочкаў, галоўным чынам тых, што падпраўляліся на ганчарным коле, аздоблена па плечыках хвалістым ці лінейным арнаментом.

У жыллёвым будаўніцтве працягваліся традыцыі папярэдняга часу, павялічвалася плошча жыллаў, яны ацяпляліся не агменямі, а складзенымі з невялікіх камянёў і гліны печамі. На

паселішчах узрасталі колькасць металічных, шклянных і касцяных вырабаў, якія адлюстроўвалі характар і ўзровень земляробства, рамёстваў і гандлю. Гэта наральнікі, сярпы, косы-гарбушы, жорны, сякеры, цёслы, далоты, праселкі, ліцейныя формы і многае іншае. Зброя прадстаўлена наканечнікамі стрэл, дзідаў, дроцікаў, упрыгажэнні – скроневымі кольцамі, бразготкамі, бранзалетами, пярсцёнкамі, шкляннымі пацеркамі. Некаторыя з упрыгажэнняў траплялі на берагі Прыпяці з Прычарнамор’я, Каўказа, Падоння, Прыбалтыкі і паўночнай Беларусі. На селішчы каля Майсеевіч знойдзены фрагмент ажурнай срэбнай падвескі, якія вырабляліся ў далёкай Скандынавіі. Гэта дае падставу меркаваць, што ваенна-гандлёвыя шляхі вікінгаў у IX–X ст. праходзілі і па Прыпяці, якая звязвала басейны Дняпра, Нёмана і Віслы.

Узровень развіцця вытворчасці, якая дасягнулі славяне ў другой палове I тысячагоддзя, прывёў да распаду першабытнаабшчынных адносін, аддзялення рамяства ад земляробства. Замест родавай склалася тэрытарыяльная абшчына, якая аб’ядноўвала не кроўных родзічаў, а суседзяў. Члены абшчыны былі звязаны кругавой парукай, узаемнай адказнасцю за вынікі гаспадарчай дзейнасці і за падтрыманне норм звычайнага права.

У гэты час пачынае фарміравацца племянное аб’яднанне дрыгавічоў, якое ў X ст. засяляла тэрыторыю паўднёвай Беларусі ўключна да сучаснага Мінска. Пачатковы летапіс адзначае, што напярэдадні дзяржаўных утварэнняў у некаторых славянскіх саюзаў плямён, у тым ліку і ў дрыгавічоў, існавала самастойнае палітычнае аб’яднанне – княжанне. Першай такой дзяржавай на дрыгавіцкай зямлі стала Тураўскае княства. Найбольш даўнія звесткі аб Тураўскай зямлі змяшчаюцца ў ранняй, недатаванай частцы летапісу «Аповесць старажытных часоў».

Курганны могільнік дрыгавічоў X — XII ст. каля в. Аносавічы

Этнаграфічныя асаблівасці дрыгавічоў добра прасочваюцца па матэрыялах курганных могільнікаў X—XIII ст., якія захаваліся на Палессі, у тым ліку на Петрыкаўшчыне. Звычайна насыпаць курган над нябожчыкам і класці ў магілу рэчы сведчыць аб жывучасці язычнікага светапогляду ў насельніцтва, хаця ў канцы X ст. усходнія славяне афіцыйна прымаюць хрысціянства.

Дрыгавіцкія курганныя могільнікі ўяўляюць сабой паўсферычныя, круглыя насыпы вышынёй 0,5—1,6 см, дыяметрам ад 3—4 да 8—10 м. У групе іх можа налічвацца ад адзінак да некалькіх дзесяткаў. Вядомы і адзіночныя курганы. Такія могільнікі захаваліся каля вв. Брыньёў, Ванюжычы (уроч. Курганы, Аносавічы, Барсукі), Камаровічы, Капцэвічы, Лучыцы, Мардзвін, Белін, Мідуры, Малыя Сялюцічы, Снядзін, Фаставічы, Шастовічы. Яшчэ ў 30-х г. іх было значна болей, яны фіксаваліся таксама каля вв. Беседы, Івашкавічы, Вялаўск, Капцэвічы (на Пцічы), Колкі, Мідуры, Слабодка Чалюшчавіцкая, г. п. Капаткевічы. Прафесар У. Завітневіч раскапаў 87 курганоў каля вв. Вялаўск, Ванюжычы, Камаровічы, Мідуры, Шастовічы і ў г. п. Капаткевічы. Ва ўсіх насыпах адкрыты трупакладанні. Нябожчыкі пахаваны галавой на захад на гарызонце ці ў падкурганнай ямцы. У некаторых выпадках (в. Ванюжычы) прасочваюцца рэшткі драўляных трунаў. Пераважае трупакладанне ў аснове насыпу, з 87 выпадкаў толькі ў 13 — пахаванні ў ямках. Тры курганы, даследаваныя каля Вялаўска ва ўроч. Прабітуха, былі пустыя. Мяркуюць, што яны насыпаны ў гонар загінуўшых далёка ад родных мясцін суродзічаў. Некаторыя пахаванні не маюць рэчаў, у іншых сустракаюцца разнастайныя ўпрыгажэнні, прадметы побыту. З нябожчыкам клалі гліняныя гаршкі, драўляныя ведры, ад якіх захаваліся жалезныя дужкі і абручы, металічныя, шкляныя і каменныя паперкі, скроневыя кольцы, бронзалеты, пярсцёнкі, падвескі, завушніцы, нажы, праселкі і інш. Упрыгажэнні звычайна вырабляліся з бронзы. Найчасцей сустракаліся вялікія бронзавыя зярнёныя пацеркі і пярсцёнкападобныя, закручаныя ў паўтара абароты скроневыя кольцы, якія лічаць этнаграфічнай прыкметай дрыгавіцкага жаночага ўбору.

Акрамя могільнікаў на Петрыкаўшчыне адкрыты паселішчы гэтага часу каля вв. Бяланавічы, Дарашэвічы, Івашкавічы, Ляскавічы, Макарычы, Млынок, Майсеевічы, Слабодка Чалюшчавіцкая, Шастовічы, Турок. Усе яны вядомы дзякуючы паверхневым зборам. Невялікія разведаныя раскопкі праведзены на двух селішчах, размешчаных на левым беразе Прыпяці на захад ад Макарыч. Гэта былі невялікія вёсачкі, якія займалі плошчу каля 1 га. У іх культурным пласте таўшчынёй 0,4—0,6 м знойдзены абломкі ляшчэнага посуду VI—IX ст. н. э. і раннеганчарнага X—XIII ст., фрагменты бронзавага крыжыка і шыфернага біканічнага праселка, якія вырабляліся каля г. Оўруч на Украіне і распаўсюджваліся амаль па ўсёй Усходняй Еўропе ў XI—першай палове XIII ст. Напластаванні X—XIII ст. на тэрыторыі Петрыкава прасочваюцца на гары ў парку ў раёне помніка вызваліцелям,

на сядзібах у пачатку вул. Леніна, каля Мікалаеўскай царквы. Гэта сведчыць, што з V ст. н. э. са з'яўленнем раннеславянскага насельніцтва жыццё на тэрыторыі горада не перапынялася да нашых дзён, хоць на старонкі пісьмовых крыніц Петрыкаў трапіў даволі позна, у XV ст. Вядомы даследчык гісторыі ваеннай справы на Беларусі М. Ткачоў адзначаў, што пры князю Юрыю Аселькавічу тут быў збудаваны драўляны замак, спалены ў 1535 г. маскоўскімі войскамі ў час руска-літоўскай вайны. У XVI ст. у Петрыкаве неаднойчы збіралася войска Вялікага княства Літоўскага, якое супрацьстаяла рабаўнічым набегам на Беларусь крымскіх татар. У XVII ст., калі горад перайшоў у прыватнае ўладанне да Хадкевічаў, у ім быў узведзены магутны бастыённы замак. М. Ткачоў выказаў меркаванне, што замак у XVI—XVII ст. размяшчаўся на мысападобным уступе карэннай тэрасы на высокім левым беразе Прыпяці, дзе зараз гарадскі парк. Аб тым, што замкавыя пабудовы існавалі яшчэ ў пачатку XIX ст., сведчаць запісы Петрыкаўскага інвентару 1810 г. На жаль, шырокамаштабныя археалагічныя даследаванні ў горадзе не праводзіліся.

У эпоху ВКЛ узнікае большасць сучасных вёсак, аб чым сведчаць як пісьмовыя крыніцы, так і археалагічныя даныя. Выразныя сляды існавання сярэдневяковых сельскіх паселішчаў прасочаны ў вв. Бобрык, Ляскавічы (уроч. Старое Сяло), Млынок, Майсеевічы (уроч. Мардзвінскае Стойла) і інш. Ёсць і іншыя сведкі мінулых эпох. У 3 км на поўнач ад Брыньва, ва ўроч. Драніна, у густым лесе ляжыць вялікі камень-валун. Калісьці, стагоддзі назад, ён, відаць, быў язычніцкай святыняй. Аддаленыя водгукі былых традыцый захаваліся ў старажытным паданні. Кажуць, што калісьці нейкі чалавек парушыў Божыя заповеды і за гэта быў пакараны, ператвораны разам са сваімі валамі ў камень. Такое ўяўленне аб валуне даволі рэдкае на Палессі, але значна пашырана на поўначы Беларусі, дзе народ зберагае легенды аб камянях-шаўцах, краўцах, следавіках і ў некаторых мясцінах дагэтуль ахвяруе ім грошы, стужкі, ручнікі і іншыя рэчы.

З канца XVI—XVII ст. захаваліся надмагільныя камяні з чырвонага граніту з кірылічнымі надпісамі-прысвячэннямі. Два з іх знаходзяцца ў Петрыкаве, адзін ляжыць каля Мікалаеўскай царквы, другі — у рове ў гарадскім парку. Такі ж камень, які, у адрозненне ад петрыкаўскіх, захаваліся на сваім першапачатковым месцы, стаіць на могілках у в. Галубіца. Ён адкрыты мясцовым краязнаўцам П. Пашуком і апісаны даследчыкам А. Лозка. З надпісу вынікае, што камень устаноўлены ў 1595 г. на магіле Андрэя Каліны. Пасля вывучэння архіўных

крыніц А. Лозка выказаў меркаванне, што пахаваны мог паходзіць з княжацкага роду літоўскіх татар Калінаў, прозвішча якіх сустракаецца ў судовых справах XVII ст. Яшчэ адзін цікавы надмагільны камень знаходзіцца ў в. Капцэвічы. Калісьці на паўночнай ускраіне вёскі знаходзіліся старыя могілкі, на якіх А. Рынейскі яшчэ ў 1930 г. налічваў 15 курганоў. У 60-я гады гэтыя могілкі знівеліравалі і паставілі абеліск у гонар загінуўшых землякоў, але ў бліжнім да вёскі кутку захаваліся камень шэрага колеру ў форме, блізкай да трохвугольніка. На ім высечаны крыж і арабскія лічбы 1812 і 28. На бакавых верхніх гранях — кірылічны надпіс у два радкі, які пакуль не ўдалося прачытаць:

ЗДЬ СЬПОК.
АНАС КОР

На петрыкаўскіх могілках захаваліся пяць калон, выкладзеных з чырвонай цэглы. На астатняй тэрыторыі Белару-

Надмагільны камень у в. Капцэвічы

сі, як адзначае Л. Дучыц, вядома каля 20 падобных помнікаў. Выказваецца меркаванне, што яны ўзводзіліся ў памяць аб Канстытуцыі Рэчы Паспалітай 1791 г., якая вызначалася сваім дэмакратызмам і прагрэсіўнасцю. У 1793 г. Петрыкаўшчына ўвайшла ў склад Расійскай Імперыі, таму, магчыма, людзі ўзвядзеннем гэтых калон выказвалі свой пратэст супраць падзелу Польшчы. Ёсць на гарадскіх могілках і іншыя цікавыя помнікі і перш за ўсё драўляная цэркаўка канца XVII — пачатку XVIII ст. Гэта месца апошняга прытулку многіх пакаленняў жыхароў Петрыкава, яго гісторыя, зафіксаваная ў камені.

Багата на археалагічныя помнікі розных эпох Петрыкаўская зямля. Адзіныя сведкі падзей, што губляюцца ў

глыбіні тысячагоддзяў, яны захоўваюць рэшкі былых культур. Большасць з іх як след не вывучаны, але час і людзі нялітасцівыя да помнікаў. За апошнія паўстагоддзе развораны курганныя могільнікі каля вв. Беседы, Івашкавічы, Капцэвічы, Міцуры, Слабодка Чалюшчавіцкая, г. п. Капаткевічы, знішчаны або моцна пашкодзаны гарадзішчы каля вв. Навасёлкі, Боркі, Філіпавічы, Хвойня, паселішчы каля вв. Вышалаў, Вялаўск, Слабодка Чалюшчавіцкая, каля г. Петрыкава, забудоўваецца раннеславянскае селішча ў Навасёлках. З кожным зруйнаваным помнікам назаўсёды траціцца старонкі гісторыі, губляецца духоўная сувязь з продкамі...

В. С. Вяргой, М. К. Селех

Вецер гісторыі над Петрыкаўшчынай

Тураўская зямля склалася ў выглядзе ўстойлівага палітычнага ўтварэння з асабістай тэрыторыяй летапіснага княжання дрыгавічоў і займала тэрыторыю ў межах рассялення гэтага племені. У асноўным гэта — Палессе, нізінная частка басейна Прыпяці. Тут многа рэк, пратокаў, ручаёў і азёр, вялікія забалочаныя прасторы і рэдкія ўзвышшы. Асноўная водная магістраль — Прыпяць з яе пратокамі. Землі малаўрадлівыя, недастаткова прыгодныя для апрацоўкі, амаль поўная адсутнасць карысных выкапняў, багацце дзічыны, цёплы і вільготны клімат — такая агульная характарыстыка краю¹. На тэрыторыі дрыгавіцкага княжання і склалася Тураўскае княства. Але яно не ахоплівала ўсю этнічную тэрыторыю дрыгавічоў. Дрыгавіцкія пасяленні каля Мінска ўвайшлі ў склад Полацкага княства, ваколіцы Брагіна — Кіеўскага, Рэчыца — Чарнігаўскага княства.

Асобным княствам Тураў выступае

ўжо ў канцы X ст. Найбольш старажытныя звесткі аб тэрыторыі і насельніцтве Тураўскай зямлі змяшчаюцца ў ранняй, недатаванай частцы старажытнага летапісу — «Аповесці мінулых часоў», летапісец якога Нестар пачынае выкладанне з 852 г. Першае ж упамінанне аб Тураве ў Іпацьеўскім летапісу адносіцца да 980 г.: «Рогволод бе пришед из заморья и имяше власть свою в Полотьске, а Тур Турове, от него же и ту ровца прозвашася...» Па Любецкаму з'езду былі перададзены «...Святополку Изяславичу з сынцы... Туров, Слуцк, Пинск и все города об оне стороны Припети»¹. З гэтага можна зрабіць вывад, што ў X — першай палове XII ст. паўночная граніца Тураўскай зямлі праходзіла каля Клецка, Слуцка, уздоўж Дняпра — вышэй Рагачова, на поўдні — па правых прытоках Прыпяці, рр. Славечні, Убарці да верхняй Гарыні, уключаючы Мазыр, Тураў, Дубровіцу, па некаторых звестках, Сцепань, Чартарыйск, а на захадзе — да

¹ *Лысенко П. Ф.* Города Туровской земли, 1974.

¹ *Татищев В. Н.* История Российская, 1963.

П. Буга, уключаючы Бярэсце. Акрэсліць межы Тураўскага княства можна і па звестках аб гарадах, якія ўваходзілі ў Тураўскае княства: Бярэсце (1019), Пінск (1097), Слуцк (1116), Клецк (1128), Рагачоў (1142), Мазыр (1155); на мяжы XI—XII ст. узнік Давыд-Гарадок.

Тураўскае княства ўяўляла сабой больш высокі ўзровень сацыяльна-эканамічных адносін, чым княжанне дрыгавічоў, яно — далейшае развіццё і нашчадак былых палітычна-эканамічных адносін. Значэнне і магутнасць княства падкрэслівае і тое, што кіеўскі князь Уладзімір Святаслававіч перадаў яго трэціму па старшынству сыну Святаполку, які пасля смерці бацькі некаторы час займаў Кіеўскі прастол.

Галоўныя заняткі насельніцтва княства — земляробства і жывёлагадоўля, а таксама рыбалоўства, вядомы былі і розныя рамёствы. Значнае развіццё атрымала культура, вядома была пісьменнасць, вялося летапісанне.

Пачынаючы з другой паловы XII ст. Тураўскае княства пачынае несці вялікія страты. На поўначы і на ўсходзе межы заставаліся ранейшымі, а на поўдні Мазыр і яго ваколіцы ў 1155 г. аддадзены Святаславу Ольгавічу і ўвайшоў у склад Кіеўскага княства, узмацніўшаеся Уладзімір-Валынскае княства падпарадкавала сабе Пабужжа і Пагарыне (Бярэсце і Чаргарыйск). Час канчатковага падзелу Тураўскага княства дакладна ўстанавіць цяжка. Можна меркаваць, што працэс гэты пайшоў шпаркімі тэмпамі пасля смерці Юрыя Яраславіча ў 70-х гадах XII ст. Ужо ў падзеях 1174 г. тураўскія і пінскія князі названы паасобку. З гэтага часу значэнне і веліч некалі магутнага і вялікага Тураўскага княства няўхільна пайшлі на спад. З яго выдзелілася Клецкае, затым Пінскае княствы. У першай чвэрці XIV ст. у выніку захопніцкіх паходаў літоўскіх князёў паўднёвае Беларускае Палессе па Прыпяці, у тым ліку і Тураўскае княства, аказаліся ў валоданні Гедыміна, вялі-

кага літоўскага князя.

Петрыкаў, размешчаны ў непасрэднай блізкасці ад Турава і маючы выдатныя водныя зносіны па р. Прыпяці, на працягу стагоддзяў быў кроўна звязаны са старажытнейшымі горадамі Беларусі і ў многім падзяляў яго лёс. Гэты край вельмі пацярпеў у 1241 г. ад татарамангольскіх заваёўнікаў на чале з Гююкам і Койданам. На сваім шляху іх дзікія орды разбуралі, рабавалі, палілі... Яны не дасягнулі Мінска і каля Койданава былі разгромлены рускімі войскамі.

Аб заснаванні Петрыкава існуе некалькі легенд і паданняў. Найбольш распаўсюджаную і даставерную легенду прыводзіць вядомы гісторык і краязнавец нашага краю А. К. Кіркор: «При Припяти против устья реки Уборти довольно значительное местечко Петриков или Петриково, по преданию, будто бы основанное ятвяжским князем в X столетии и названное так от Петра, т. е. имени, которое принял этот князь при крещении»¹.

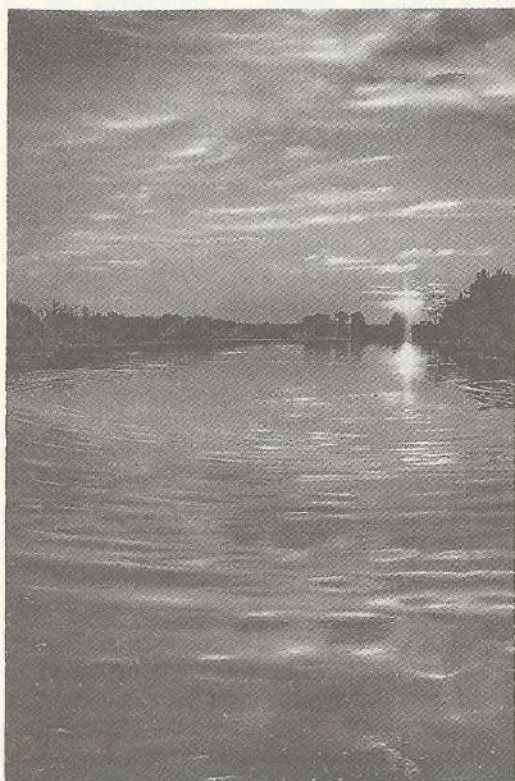
Старажытнарускія княствы, у тым ліку і Тураўская зямля, пацярпелі страшэнны разгром, развіццё эканомікі і культуры было адкінута на некалькі стагоддзяў назад. Яны засланілі сабой захад, які змог зрабіць дзякуючы трагедыі рускага народа вялікі крок наперад і далёка абагнаць Русь. У заходнім баку ад Тураўскай зямлі ў канцы XIII — пачатку XIV ст. пры Віцены і Гедыміне ўзнялося і ўзмацнела Вялікае княства Літоўскае, у склад якога паступова, рознымі шляхамі траплялі аслабленыя княствы на тэрыторыі сучаснай Літвы і Украіны.

В. Р. Феранц

Снядзін

Вяргей Валыціна Сяргееўна (н. у 1946 г. у г. Петрыкаў) — кандыдат гістарычных навук, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі АН Беларусі. Даследуе археалогію Беларусі,

¹ Живописная Россия, т. 3, с. 381.

Як і тысячу гадоў назад, плаўна і шырока нясе Прыпяць свае воды па-над старажытным Снядзінам...

гісторыю насельніцтва Беларускага Палесся ў жалезным веку і раннім сярэднявеччы. Выявіла і даследавала каля 100 археалагічных помнікаў, на 8 з іх правяла раскопкі. Даследавала амаль усе археалагічныя помнікі Петрыкаўшчыны, раскопкі ў Снядзіне і Макарычах.

На правым беразе Прыпяці, у 2,5–3 км на паўночны захад ад сучаснай в. Снядзін размешчаны цікавейшы археалагічны комплекс, які складаецца з трох старажытных паселішчаў, бескурганнага і курганнага могільнікаў. Паселішча 1 выяўлена ў 1992 г. у час пошуку курганнага могільніка, звесткі аб якім апублікаваў у 1991 г. П. Ф. Лысенка. У тым жа годзе адкрыты і бескурганны могільнік з абрадам трупаспальвання.

Паселішча 1 размешчана ва ўроч. Боркі на доўгім і вузкім, арыентава-

ным з захаду на ўсход пясчаным узвышшы, абкружаным з поўдня і поўначы балоцістымі нізінамі, на якіх месцамі захаваліся старычныя азёры. Займае плошчу прыкладна 550×70 м. Культурны пласт амаль не задзернаны, раздзімаецца ветрам, там-сям пашкоджаны невялікімі ямамі і палявымі дарогамі, што цягнуцца да сенажацяў і палёў. Паверхневая зборы далі падставу меркаваць, што паселішча шматслойнае і функцыянавала ў эпохі неаліту (IV–III тысячагоддзі да н. э.), бронзы (II тысячагоддзе да н. э.), жалезнага веку (VIII ст. да н. э. – I ст. н. э.) і раннім сярэднявеччы (V–X ст.).

На паселішчы 1 былі закладзены два раскопы: № 1 размяшчаўся ў цэнтральнай частцы помніка і № 2, які даследаваўся пад кіраўніцтвам М. М. Крывальцэвіча – ва ўсходняй частцы. Усяго двума раскопамі было ўскрыта каля 100 кв. м культурнага пласта, які складаўся з пяску шэрага колеру і дасягаў таўшчыні ў раскопе 1–0,1–0,2 м, у раскопе 2 даходзіў да 0,5 м. У абодвух раскопах не ўдалося выявіць жытлы жыхароў паселішча, аднак прасочаны звыш 30 гаспадарчых ям, якія адносяцца да розных перыядаў. Устаноўлена, што ўсходняя частка ўзвышша найбольш актыўна эксплуатавалася ў эпохі неаліту і бронзы, менавіта матэрыялы гэтых эпох пераважалі ў раскопе 2. Большасць знаходак раскопа 1 суднілася з раннеславянскай культурай і датуецца V–XII ст. н. э.

Найбольш масавым матэрыялам, выяўленым у раскопах і сабраным на паверхні паселішча 1, з’яўляюцца абломкі ляпнога глінянага посуду. Да першай стадыі засялення ўзвышша ва ўроч. Барок адносяцца фрагменты вялікіх шыракагорлых вастронных гаршкоў днепра-данецкай неалітычнай культуры, што датуецца V–III тыс. да н. э.

Заходняя частка паселішча Снядзін 1 і прылеглае ўзвышша ў раннеславянскі час выкарыстоўваліся пад могіль-

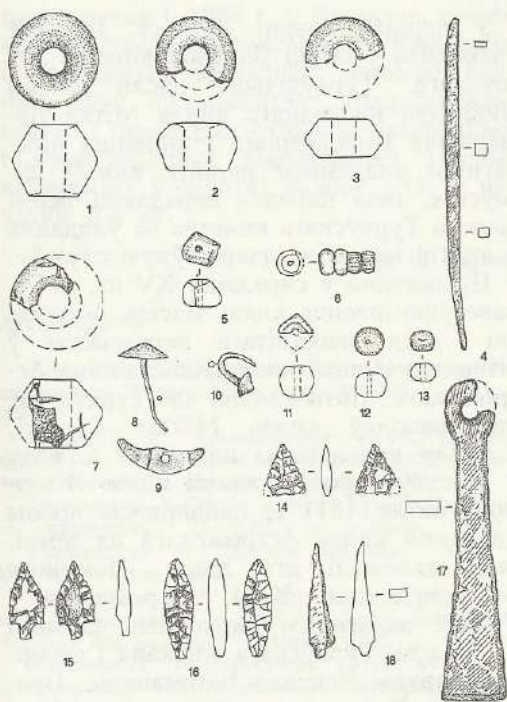
нік. Два групаспаленні былі раздзёмтыя ветрам і на паверхні азначыліся купкамі кальцыніраваных костак, пад якімі прасочаны невялікія круглыя ў плане ямки дыяметрам 0,6—0,4 м і глыбінёй 0,3—0,4 м. Асобныя перапаленыя косткі нярэдка сустракаюцца на паверхні могільніка. Там жа знойдзена пашкоджаная ў агні блакітная шкляная 14-гранная пацерка, якая датуецца 2-й паловай I тысячагоддзя н. э.

Паселішча Снядзін 3 знаходзіцца ў 0,2 км на захад ад паселішча Снядзін 1 і аддзяляецца ад апошняга тэрыторыяй могільніка. Яно арыентавана з поўдня на поўнач, з захаду абмяжоўваецца старычным возерам Барацкое. Займае плошчу прыкладна 280×60 м, культурны пласт разворваецца. Раскопкі не даследавалася. На паверхні сабраны абломкі ляпнога посуду ранне-

славянскай пражскай культуры V—VII ст., там жа можна назіраць значную колькасць жужлаў — адыходаў чорнай металургіі, кавалкі балотнай руды.

Паселішча Снядзін 2 размешчана ў 0,3 км на паўночны захад ад Снядзін 1 ва ўроч. Дворышча і аддзяляецца ад апошняга забалочанай нізінай. Займае заходнюю частку выцягнутага з усходу на захад узвышша, плошча каля 2 гектараў. Выкарыстоўваецца пад ворыва. У 1994 г. тут праведзены разведачныя раскопкі экспедыцыяй Інстытута гісторыі АН Беларусі. У раскопках таксама ўдзельнічалі амерыканскія археолагі пад кіраўніцтвам прафесара Волта Трымера. Даследавана 36 м² культурнага пласта таўшчынёю да 0,55 м. Выяўлена 6 гаспадарчых ям розных памераў і глыбіні. Адна з іх уяўляе рэштку металургічнай печы, ад якой захавалася зробленая з перапаленай гліны ніжняя частка дыяметрам каля 0,8 м. Побач выяўлены вялікі кавалак крыцы — каменнага прадукту металургічнага працэсу. У раскопе знойдзена каля тысячы фрагментаў ляпной раннеславянскай керамікі V—VII ст., вялікая колькасць металургічных жужлаў, косткі жывёлін і рыб, гліняныя біканічныя праселкі, адно з якіх упрыгожана выявай крыжа, жалезнае шыла і пласцінкавае крэсіва, тачыльны камень, блакітная 14-гранная пацерка і пранізка са шкла колеру марской хвалі. Гэтыя рэчы характэрны для 2-й паловы I тысячагоддзя н. э.

Невялікія пакуль даследаванні на паселішчах у ваколіцах Снядзіна дазваляюць у пэўнай ступені прасачыць занятакі раннеславянскага насельніцтва. Аснову іх гаспадаркі складалі земляробства і жывёлагадоўля, аб чым паведамляюць і пісьмовыя крыніцы. Напрыклад, візантыйскі аўтар VI ст. Маўрыкій пісаў: «У іх (славян) шмат разнастайнай скаціны і злакаў, якія складзены ў сцірты — проса і полба. Жывуць яны сярод лясоў, рэк, балот і цяжка пераадолюемых азёр, устройва-

Знаходкі з селішчаў і бескурганнага могільніка каля в. Снядзін: 1—3, 7 — гліняныя праселкі; 4 — шыла; 5, 6, 12—14 — шкляныя пацеркі; 14—16 — крмянёвыя наканечнікі стрэл; 17 — крэсіва; 18 — наканечнік стралы

юць шмат выхадаў са сваіх жыллаў з-за спасцігаючай іх небяспекі, усё каштоўнае са сваіх рэчаў закопваюць у тайнікі, не трымаюць адкрыта нічога лішняга». І сапраўды, значная колькасць гаспадарчых ям, што адкрыты на паселішчах Снядзін 1 і 2, пацвярджае, што славяне звычайна хавалі ў зямлі харчовыя запасы, прадметы побыту, прылады працы, ямы маскіравалі зверху. Немалую ролю ў харчовых прыпасах жыхароў паселішчаў адыгрывалі прадукты рыбалоўства, што пацвярджаецца вялікай колькасцю лускі і костак рыб у культурным пласце. Жанчыны пралі і ткалі палотны, аб чым сведчаць праселкі. Была развітая чорная металургія. Такой колькасці металургічных жужлаў, якая знойдзена на паселішчах Снядзін 2 і 3, не сустракалася на раннеславянскіх паселішчах V—VII ст. на Палессі.

* * *

Далейшую гісторыю Снядзіна, які, відаць, у X—XI ст. быў перанесены на сучаснае яго месцазнаходжанне, можна прасачыць па пісьмовых крыніцах. Снядзін неаднаразова ўпамінаецца ў дакументах, звязаных з гісторыяй Тураўскага княства і Вялікага княства Літоўскага. Вядомы даследчык сярэднявечага Палесся А. С. Грушэўскі цытуе звесткі з «Кіева-Пячорскага пацерыка» аб заснаванні ў 1005 г. Тураўскай епархіі і старажытнабеларускіх гарадах, што ўвайшлі ў яе склад. У гэтым пераліку прысутнічае і Смедань, якую можна атаясамліваць са Снядзінам (і зараз мясцовыя жыхары часта называюць вёску Смедзінам). Канцом XIV ст. датуюць «Спісок русскіх городов дальних и ближних», змешчаны ў «Новгородской первой летописи старшего и младшего изводов». У ім пералічана ў пэўным парадку 358 гарадоў, размеркаваных летапісцам па групах: спачатку — балгарскія і валошскія (малдаўскія), потым польскія, кіеўскія, літоўскія, смаленскія і залес-

кія. Цяжка сказаць, якім прынцыпам карыстаўся аўтар, залічваючы іх да гарадоў рускіх. Мяркуюць, што спіс узнік у Ноўгарадскіх гандлёвых колах, якія былі звязаны гандлёвымі шляхамі з рознымі гарадамі рускага княства і Вялікага княства Літоўскага. У групе «кіеўскія» значыцца: «На Прыпеты Чернобыль. Копыль. Мозырь. Переров. Смедин. Туров»... Безумоўна, у канцы XIV ст. гэтыя населеныя пункты ўваходзілі ў склад Вялікага княства Літоўскага, а ўказанне на размяшчэнне іх на Прыпяці з вялікай доляй верагоднасці дазваляе бачыць у летапісным Смедзіне сучасны Снядзін. На карысць такога меркавання сведчаць і археалагічныя даныя. У 1989 г. у 0,5 км на паўночны ўсход ад вёскі было адкрыта селішча плошчай звыш трох гектараў з матэрыяламі канца I — пачатку II тысячагоддзяў.

У першай чвэрці XIV ст. Палессе ўваходзіла ў склад Вялікага княства Літоўскага. Тураўшчына пасля смерці апошняга наследнага князя Мітка Давыдавіча Гарадзецкага становіцца прыватным уладаннем вялікіх князёў літоўскіх, якія нярэдка перадаюць землі былога Тураўскага княства ва ўладанне ў якасці платы за дзяржаўную службу.

Прыкладна ў сярэдзіне XV ст. у Тураве ўпамінаецца князь Васіль Астрожскі — дзед знакамітага пераможцы ў бітве пад Оршай князя Канстанціна Астрожскага. Потым нейкі час Тураўшчынай валодаў князь Міхаіл Глінскі, а пасля яго здрады княству і ад'езду ў Маскву кароль і вялікі князь Жыгімонт актам 1511 г. пацвярджае правы ўладання князя Астрожскага на землі, якія належалі яго дзеду. Помнікам распараджэнняў К. І. Астрожскага ў Тураве захаваліся царкоўныя наданні ў карысць Тураўскага епіскапа і саборнай царквы Успення Багамацеры. Праваслаўнай царкве перадаваліся сёлы, мёд, дрэвы з борцамі, рыбныя азёры, сады і інш. У адной з даравальных грамаг запісана, што Смедынь (Снядзін) і сёлы Смедынскай воласці —

Мардвіно (Мардзвін), Мосцевічы (?), Вышполгово (Вышалаў) абкладваюцца мядовым падаткам у карысць Тураўскага ўладштва і саборнай царквы.

У сярэдзіне XVII ст. Тураўшчына адыходзіць ва ўладанні кароны, якая, відаць, перадае Снядзінскую воласць Пінскаму езуіцкаму калегіуму. Звесткі аб гэтым маюцца ў запісках банкаўскага службоўца з Варшавы М. Контрыма.

У 80-х гадах XIX ст. у Снядзіне было 67 поўнанадзелавых сядзіб, парафіяльная царква Нараджэння Багародзіцы, якую наведвалі 1200 парафіян. З пачатку XIX ст. да 1917 г. Снядзін уваходзіў у склад маентка, які належаў Кеневічам. Цэнтральная сядзіба іх уладанняў знаходзілася ў Дарашэвічах. Апошні ўладальнік маентка Антон Кеневіч напісаў вельмі цікавыя ўспаміны аб жыцці сваёй сям'і на Палессі, выдадзеныя ў 1988 г. у Варшаве, з якіх можна даведацца таксама аб грамадскіх і рэлігійных адносінах, побыце розных груп насельніцтва, прадпрыемальніцтве і гандлёвых сувязях, прыродных і этнаграфічных асаблівасцях Петрыкаўшчыны ў другой палове XIX — пачатку XX ст.

В. С. Вяргей

ЛІТАРАТУРА

Вяргей В. С. Справаздача аб палявых даследаваннях у Петрыкаўскім раёне ў 1993 г. — Мн., 1994.

Вяргей В. С., Крываліцэвіч М. М., Кудрашоў В. Я. Справаздача аб палявых даследаваннях у басейне р. Прыпяць. — Мн., 1990.

Грушевский А. Очерк истории Турово-Пинского княжества XI—XIII вв. — Киев, 1901.

Грушевский А. Пинское Полесье XIV—XVI вв. — Киев, 1903.

Крываліцэвіч М. М. Справаздача аб палявых даследаваннях у 1993 г. — Архіў Інстытута гісторыі АН Беларусі. — Мінск, 1994.

Лысенко П. Ф. Дреговичи. — Мн., 1991.

Маврикий. «Стратегикон». // Свод древнейших письменных известий о славянах. Т. 1. — М., 1961.

Мельниковская О. Н. Племена южной Белоруссии в раннем железном веке. — М., 1967.

Новгородская первая летопись старшего и младшего извода. — М. — Л., 1950.

У Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай

У канцы XIV ст. на яго тэрыторыі літоўскімі князямі створана Слуцкае княства, якое існавала да 1791 г. У яго складзе знаходзіліся і землі Петрыкаўшчыны. Пляменнік Альгерда Гедымінавіча Вітаўт Кейстулавіч, выгнаўшы з Кіева свайго стрыечнага брата Уладзіміра Альгердавіча (1395 г.), прызначыў яму ў валоданне замак Капыль і навакольныя ўгоддзі, куды ўваходзіў і Слуцк¹. Так было заснавана Капыльска-Слуцкае княства. Да канца XVI ст. ім валодалі князі Алелькавічы, нашчадкі Уладзіміра Альгердавіча. Пачатак дынастыі паклаў яго сын Аляксандр, празваны Алелькам.

Тураў належаў князям Глінскім. У 1507—1508 гг. вялася вайна паміж маскоўскім і літоўскім вялікімі князямі. Міхаіл Глінскі падняў паўстанне ў Вялікім княстве Літоўскім. Вайна не прынесла перамогі ні аднаму з бакоў. Пры заключэнні міру ў 1508 г. з вялікім князем Жыгімонтам Тураў і навакольныя гарады і мястэчкі перайшлі да польскай кароны. Міхаіл Глінскі вымушаны быў збегчы ў Маскву. Кароль перадаў гэтыя землі ў валоданне гетмана князя Канстанціна Астрожскага, які завяшчаў іх сваёй другой жонцы, народжанай Алелькаўне². Тураў і Петрыкаў перайшлі ў валоданне слупіцкіх князёў. У іх валоданні ў гэты час знаходзіліся тэрыторыі сучасных Слуцкага, Капыльскага, Салігорскага, Любанскага, Старадарожскага, Петрыкаўскага, Жыткавіцкага, Глускага і Уздзенскага раёнаў. Значная частка зямель на гэтай тэрыторыі знаходзілася ў каралеўскім і вялікакняжацкім валоданні, а таксама належалі духоўным ордэнам і канфесіям.

Слуцкае княства знаходзілася ў ва-

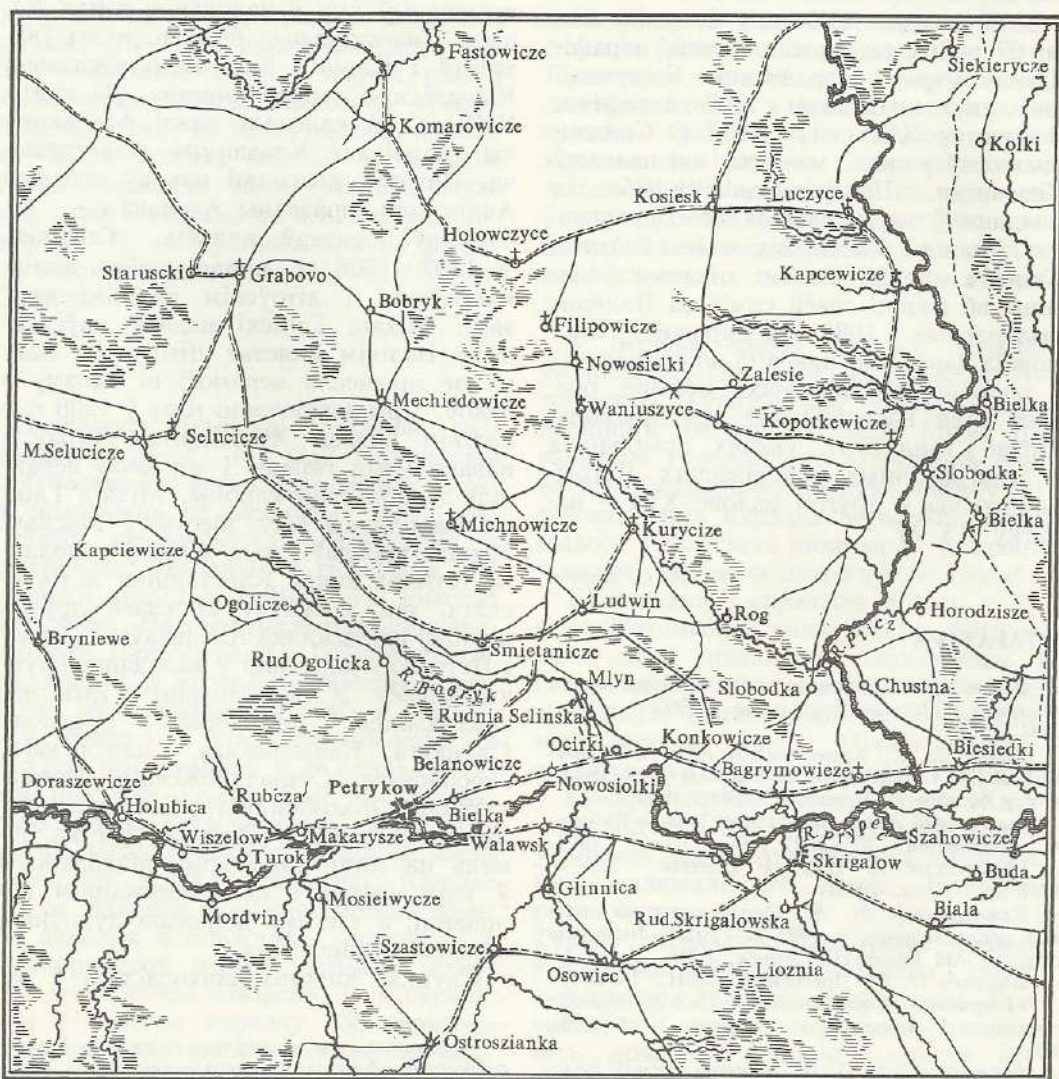
¹ Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Минская губерния. Ч. I, 1864.

² Россия. Полное географическое описание. Т. IX.

сальнай залежнасці ў вялікіх літоўскіх князёў. Яно адыграла значную ролю ў фарміраванні будучай беларускай народнасці, стрымлівала распаўсюджванне каталіцызму на паўднёвыя і ўсходнія землі Беларусі, супрацьстаяла набегам крымскіх татар, якія ў пачатку XVI ст. з'яўляліся ў яго межах. У 1502 г., прайшоўшы праз землі Украіны, татары пераправіліся праз Пры-

пяць і пачалі рабаваць землі на яе правым беразе. Аб'яднаны атрад слуцкага князя Сямёна Алелькі разбіў іх на рацэ Узе за Бабруйскам, адабраў нарабаванае дабро, вызваліў палонных.

На наступны год татары на чале з сынам хана Менглі-Гірэя зноў з'явіліся на беларускай зямлі. Трохтысячны атрад падышоў да Слуцка, разрабаваў яго ваколіцы і накіраваўся да Нава-

Петрыкаўшчына ў 1859 г. (карта рыхтавалася генералам В. Хшаноўскім у час падрыхтоўкі да паўстання пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага)

грудка. І зноў Сямён Алелька выступіў супраць рабаўнікоў, дагнаў і разграміў іх каля Давыд-Гарадка. Каб супрацьстаяць набегам татар, слуцкія князі вымушаны былі будаваць умацаваныя крэпасці. У 1509 г. быў умацаваны крэпасцю Слуцк, а князь Юрый Сямёнавіч (1492—1542) пабудаваў драўляную крэпасць у Петрыкаве для аховы паўднёвых граніц княства. Размяшчалася яна, мяркуючы па археалагічных знаходках і ўскосных гістарычных звестках, у цэнтры сучаснага горада, на высокім беразе Прыпяці, які перарэзваюць глыбокія кручы, на тым месцы, дзе цяпер знаходзіцца гарадскі парк. У час міжусобнай вайны вялікага маскоўскага князя Васіля IV з вялікім літоўскім князем Жыгімонтам крэпасць у 1535 г. была разбураўна рускім ваяводай Аўчынай. Яна яшчэ некалькі разоў аднаўлялася і зноў разбуралася пры міжусобных войнах, якія доўгі час не давалі спакою гэтаму краю.

Князі Алелькавічы паходзяць з тых літоўскіх князёў, якія прынялі праваслаўную веру, рускую мову (у той час мову нашых продкаў), звычай і ўклад жыцця нашага народа. Іх продак літоўскі князь Альгерд, сын вялікага літоўскага князя Гедыміна, хрысціўся ў праваслаўную веру і ажаніўся на праваслаўнай дачцэ віцебскага князя Яраслава з роду Рурыкавічаў. Нашчадкі князя засталіся вернымі заповітам. Яны пабудавалі ў Петрыкаве праваслаўныя цэрквы Святога Мікалая і Уваскрасення Гасподняга. Польскі кароль Казімір у 1481 г. выдаў указ, які забараняў будаваць новыя праваслаўныя цэрквы і аднаўляць старыя. Слуцкі князь Міхаіл Алелька ў тым самым годзе ўзначаліў супраць яго змову з мэтай далучыцца да Маскоўскага княства. Змова была раскрыта, Міхаіл Алелька і князь Гальшанскі, які таксама прымаў удзел у змове, пакараны смерцю, а стрыечны брат Міхаіла Фёдар Іванавіч Бельскі збег у Маскву.

Князь Юрый Алелька, які памёр у 1578 г., завяшчаў пахаваць яго па пра-

васлаўнаму абраду ў Кіева-Пячорскім манастыры, дзе пахаваны яго продкі, а сынам — назаўсёды заставацца ў праваслаўнай веры.

Апошні з Алелькавічаў князь Юрый Юр'евіч памёр у 1586 годзе. Памерлі і яго сыны. Адзінай наследніцай засталася малалетняя дачка Соф'я. Апекуном яе быў прызначаны далёкі сваяк, жмудскі стараста Юрый Хадкевіч, а пасля яго смерці апякунства перайшло да яго брата, віленскага каштэляна Гераніма Хадкевіча. Хадкевічы мелі вялікую запазычанасць князям Радзівілам і меркавалі паправіць свае справы за кошт багатай сваячкі, князёўны Соф'і. Яны заключылі з Радзівіламі дагавор, што пасля дасягнення паўналецця Соф'я выйдзе замуж за сына віленскага ваяводы Януша Радзівіла.

Соф'я расла ў глыбокай павазе да праваслаўнай царквы і дала згоду на шлюб, паставіўшы ўмову, што дзеці будуць праваслаўнымі. Януш Радзівіл быў кальвіністам. Ён вымушаны быў звярнуцца да папы рымскага за дазволам для ўступлення ў шлюб з княжной. Дазвол быў атрыманы і 1 кастрычніка 1600 г. у Брэсце адбылося вяселле.

Праз месяц па даравальнаму запісу слуцкіх князёў Соф'і Алелька і Януша Радзівіла ў Галоўным Трыбунале Вялікага княства Літоўскага мястэчка і маёнтка Петрыкаў з вёскамі і фальваркамі, якія належалі да яго, перайшлі ў валоданне віленскага каштэляна, брэсцкага старасты Гераніма Хадкевіча. Капаткевічы і навакольныя вёскі па волі караля Жыгімонта Аўгуста яшчэ ў 1568 г. былі перададзены «на вечнасць» на ленным праве Севярыну Руцкаму, потым перайшлі ў валоданне Яленскіх¹. Маёнткі Навасёлкі, Філіпавічы, Ваножычы па прывілею караля Жыгімонта III у 1623 г. перададзены ў леннае валоданне за вайсковыя заслугі Крыштофу Богушу і яго жонцы Аляксандры². Снядзін, Мардз-

¹ НГА Беларусі, ф. 163, воп. 1, с. 678.

² НГА Беларусі, ф. 27, воп. 1, с. 10, л. 27.

він, Лобча, Турок, Вышалаў, Дарашэвічы, Галубіца, Капшэвічы, Гліннае знаходзіліся ў валоданні езуіцкага ордэна.

У 1596 г. у Брэсце сабор прываслаўных іерархаў, якія здрадзілі прываслаўю, прыняў дэкларацыю аб уніі (саюзе) прываслаўнай і каталіцкай царквы. Гэтым самым была створана новая канфесія — уніяцкая, якая была разнавіднасцю каталіцкай веры. На тэрыторыі Беларусі пачаўся прымусовы перавод прываслаўных беларусаў на ўніяцтва. Гэта выклікала незадаволенасць і супраціўленне народных мас. Княгіня Соф'я ўгаварыла свайго мужа Януша Радзівіла звярнуцца да караля, каб той забараніў у іх валоданнях прымушаць прываслаўных да пераходу ў каталіцкую веру. Такі прывілей быў атрыманы, і нашчадкі Януша строга прытрымліваліся гэтых правілаў.

Княгіня Соф'я памерла ў 26 гадоў у час родаў, нашчадкаў у яе не засталася, і Слуцкае княства па духоўным завяшчанні перайшло ў поўнае валоданне Януша Радзівіла. Яшчэ пры жыцці княгіні Соф'і на Палессі разгарнуліся падзеі, якія пакінулі значны след у гісторыі краю. Гэтая зямля стала арэнай барацьбы сялянства супраць феадальнага ладу, барскага прыгнёту, нацыянальнага і рэлігійнага прышчэплення. У кастрычніку — снежні 1595 г. сялянскія паўстанні ахапілі поўдзень і ўсход Беларусі. Ядром паўстання быў атрад казакоў пад кіраўніцтвам Севярына Налівайкі. Да яго далучыліся сяляне, гарадская бедната, дробныя феодальныя. У кастрычніку атрад прыбыў на тэрыторыю Беларусі, і першым населеным пунктам, які занялі паўстанцы, быў Петрыкаў. А 6 лістапада яны штурмам авалодалі Слуцкам, занялі яго ваколіцы. Беларускія сяляне і бяднейшыя гараджане аказвалі дапамогу паўстанцам, многія папаўнялі іх рады. Гэта дапамагло атраду Налівайкі прайсці па ўсёй усходняй Беларусі, заняць Магілёў, а потым праз Рэчыцу, Петрыкаў, Тураў, Давыд-Гарадок, Пінск вый-

сці на Украіну. Хадкевічы, якія былі блізкімі да каралеўскага двара, займалі ў той час высокія дзяржаўныя пасады ў Рэчы Паспалітай, праводзілі настойлівую палітыку акаталічвання мясцовых прываслаўных беларусаў.

Па Люблінскай уніі 1569 г. усе паўнамоцтвы ўлады на тэрыторыі Беларусі фактычна былі перададзены каралю. Яны падтрымлівалі ўрадавыя меры па апалячванні і акаталічванні беларускага сялянства. Створаная ўніяцкая царква яшчэ больш умацняла нацыянальна-рэлігійны прыгнёт усіх слаёў насельніцтва. Падтрымлівалі гэтыя меры і ўслужлівыя каралеўскай уладзе многія мясцовыя феодальныя.

У 1617 г. памёр Геранім Хадкевіч. Права на валоданне спадчынай перайшло да яго сына Крыштофа, мазырскага старасты, які ў хуткім часе быў прызначаны віленскім каштэлянам. Хадкевічы не маглі не лічыцца з заповітам княгіні Соф'і і прывілеем караля аб недапушчэнні прымусовага звароту прываслаўных у каталіцкую веру. Не парушаючы дзеянне двух прываслаўных царкваў у Петрыкаве, Крыштоф Хадкевіч пабудаваў уніяцкую царкву, тым самым заснаваўшы тут новую рэлігійную канфесію. У 1630 г. пры гэтай царкве была адкрыта школа для выхавання дзяцей уніятаў. У 1638 г. ён са сваёй жонкай Зафіяй Горскай пабудаваў касцёл Благавешчання і адкрыў плябанію — прыход касцёла, якому быў выдадзены фундуш на валоданне фальваркам Навасёлкі з грунтам Яхаўшчына. Даходы з фальварка ішлі на ўтрыманне плябаніі і касцёла¹.

У выніку ўзмацнення феадальнага і нацыянальна-рэлігійнага прыгнёту ўзрастала незадаволенасць сялян, рамеснікаў, дробнай шляхты, што прывяло да паўстання 1648—1649 гг. Паўстанне пачалося супраць паноў на тэрыторыі Украіны, затым перакінулася на Беларусь і распаўсюдзілася на землях Петрыкаўшчыны. Першыя казацкія атрады

¹ НГА Беларусі, ф. 1728, воп. 1, с. 9.

з'явіліся на поўдні Палесся ў пачатку лета 1648 г. Да іх далучыліся сяляне, бедната гарадоў і мястэчак. Баі з урадавымі войскамі разгарнуліся на вялікай тэрыторыі ад Брэста да Слуцка і Мазыра. Паўстанцы падыходзілі да Мінска. Вясной 1649 г. Багдан Хмяльніцкі накіраваў у Беларусь трохтысячны атрад пад камандаваннем І. Галоты. Да яго далучыліся мясцовыя жыхары, ён вырас да 30 тысяч чалавек. Атрад разграміў вялікакняжацкія войскі на поўначы ад Прыпяці. Баі працягваліся на працягу трох месяцаў, і толькі ў чэрвені войскам гетмана Януша Радзівіла ўдалося нанесці паражэнне паўстанцам. Потым ён учыніў крываваю разню над уцалелымі паўстанцамі, спаліў і разарыў Тураў, знішчыў усё яго насельніцтва, аб чым гнеўна гаварыў каралеўскім паслам у Пераяслаўлі Багдан Хмяльніцкі.

Шмат зла Палессю прынесла вайна Масквы з Рэччу Паспалітай 1654—1667 гг. Яшчэ да пачатку яе ў Беларусі выказваліся ідэі далучэння да Расіі. Казацкія «загоны», высланыя Хмяльніцкім насустрач наступаючым рускім войскам, 7 ліпеня 1654 г. падыйшлі да Мазыра. Мазырскі гарнізон — атрад шляхцічаў пад камандаваннем Шымона Паўшы пакінуў горад і адышоў да Петрыкава. Ваявода Валконскі прыслаў сюды з Украіны атрад на чале з Фёдарам Парошыным і казакоў Паўла Яненкі. Кавалерыйскі атрад Шымона Паўшы вымушаны быў пакінуць мястэчка. Летам 1655 г. ва ўрочышчы Ляхава Лаза адбылася жорсткая бітва паміж казакамі і палякамі, і рускія войскі ўвайшлі ў Петрыкаў.

Ваенныя дзеянні на палескай зямлі паміж Расіяй і Рэччу Паспалітай узнавіліся ў пачатку 1660 г. Ваявода Шарамецёў прыслаў з Кіева ратнікаў Андрыяна і казакоў пад камандай наказнога палкоўніка Багдана Малявы. Да іх далучыліся мяшчане і просты люд Турава, Петрыкава і навакольных вёсак. Атрады казакоў і сялян грамілі маенткі памешчыкаў і штурмам узялі

Пінск. Мазырскі павет поўнасцю знаходзіўся пад уладай Расіі.

У маі 1664 г. на Палессі зноў успыхнула сялянскае паўстанне. Паўстанцы авалодалі Петрыкавам і накіраваліся да Турава. Гетман Сапега выслаў насустрач ім атрад службовых татар і шляхты, паўстанцы вымушаны былі накіравацца на Украіну. Пасля заканчэння вайны Петрыкаў і воласць знаходзіліся ў валоданні пляменніка Крыштофа Хадкевіча, абознага Вялікага княства Літоўскага, старасты блудзенскага Юрыя Карла Хадкевіча, палкоўніка польскага войска.

Вайна прывяла ў заняпад гаспадарку, парушылася гаспадарчае кіраванне і нават парадкі ў царкоўных прыходах у выніку страт старых дакументаў. Адміністрацыі давалася аднаўляць гаспадарчае кіраванне, размяжоўваць царкоўныя прыходы. У 1682 г. да Уваскрасенскай царквы аднесены в. Курыцічы, Бяланавічы, Міхедавічы, Навасёлкі, Белка; да царквы Святога Мікалая — Сялюцічы, Грабаў, Гаголічы (Аголічы) «з млышам» і Конкавічы «з млынам» на рэчцы Бобрык, Аціркі. За праваслаўнай царквой заставаліся таксама Смятанічы. Цэрквы атрымлівалі з гэтых вёсак фундуш на свае патрэбы, а сяляне, акрамя таго, плацілі петрыкаўскаму замку грашовы чынш — 60 злотых польскіх і пры панскім паляванні абавязаны былі хадзіць у аблаву на дзікага звера, а пры лоўлі рыбы цягнуць невад. У мястэчку мяжой прыходаў была Кіеўская вуліца, на якую выходзіў Слуцкі тракт. Па правым баку вуліцы жыхары адносіліся да прыходу Уваскрасенскай царквы, па левай — царквы Святога Мікалая. Акрамя абавязкаў па ўтрыманні царквы кожны мешчанін плаціў Петрыкаўскаму замку 10 коп польскіх грошай¹.

Пасля смерці Юрыя Карла Хадкевіча на руках у яго ўдавы Марыяны-Тэклі засталася двое непаўналетніх

¹ НГА Беларусі, ф. 1728, воп. 1, с. 4, л. 911—912; с. 9, л. 196—199.

дзяцей — Ян і Іагана. Дзяўчына па дасягненні паўналецця выйшла замуж за Пятра Міхала Паца, Жмудскага генеральнага старасты. Першае ўпамінанне аб ім у якасці новага гаспадара мястэчка адносіцца да 1693 г., калі ён даручае пінскаму мечніку абарону судовых інтарэсаў петрыкаўскага мешчаніна Івана Цярэшкі «ва ўрадзе» Слуцкага замка¹.

Да канца XVII ст. Петрыкаў ажыў і залячыў раны, нанесеныя войнамі. Мястэчка адбудавалася, павялічылася колькасць жыхароў. Агульнымі пытаннямі кіравання і судовымі справамі займаўся сам гаспадар, а штодзённае жыццё і парадак знаходзіліся ў веданні вайта. Для зручнасці збірання з насельніцтва пляцжоў і шматлікіх падаткаў, падтрымання ўнутранага парадку мястэчка дзялілася на тры дзесяткі — Дзямітрыя Хмялеўскага, Сыча і Цімоха.

У 1694 г. Пацы пацвердзілі сваім кансэнсам канфірмацыю петрыкаўскіх пратапопаў Міхаіла і Яна Загароўскіх, якую ўвёў Юрый Хадкевіч. Свяшчэннікі захоўвалі права службы ў праваслаўных храмах, а сын пратапопа Міхаіла айцец Іван мог адпраўляць службу ў царкве Уваскресення як пры жыцці, так і пасля смерці бацькі².

Жыхары мястэчка і навакольных вёсак з'яўляліся падданымі гаспадара, які прызначаў феадальныя павіннасці і сачыў за іх выкананнем. Мяшчане займаліся ў асноўным рамесніцтвам і дробным гандлем. Шырока было распаўсюджана агародніцтва. За зямлю пад пабудовы і агароды яны плацілі грашовы аброк (чынш). Некаторыя рамеснікі за работы «на патрэбы двара» («паслуг дворных») вызваліліся ад платы за зямлю. За зямельны надзел цягля сяляне плацілі памешчыку грашова чынш і «даніну без меры», якую прызначаў гаспадар у залежнасці ад

гаспадарчай дзейнасці сялянскага двара. Уносілі яе грашмыма і натурай — зернем, жывёлаю, мёдам.

Паншчына — работа ў маёнтку — распаўсюджвалася на ўсіх працаздольных падданых — мужчын з 17 гадоў, жанчын з 15 гадоў і састаўляла 1,5 дня ў тыдзень, або кожны трэці тыдзень. Былі работы агульныя на карысць памешчыка — згоны або гвалты. У залік паншчыны падданыя па чарзе неслі ахову гаспадарчага двара і ўгоддзяў. Даходы памешчыцкай гаспадаркі раслі, значная частка прадукцыі пастаўлялася на рынак — жывёла, мёд, рыба, зерне, гарэлка і іншае. Выкарыстоўваліся розныя арэнды. Палову ўсіх даходаў давала карчменная арэнда. Маёнтак са 142 цяглымі службама даваў 7 тысяч злотых гадавога прыбытку.

Пасля смерці Міхала Паца (каля 1709 г.) Петрыкаў зноў перайшоў у валоданне Хадкевічаў — спачатку Юрыя Карла Яна, а потым дачкі Іаганы, якая стала жонкай генеральнага старасты Самагіцкага Казіміра Заранкі. У 1716 г. Казімір і яго жонка Іагана падпісалі трохгадовы кантракт на перадачу мястэчка Іцку Моўшавічу і Моўшы Іцкавічу са штогадовай арэнднай платай 6000 злотых. Мястэчка перадавалася ў арэнду «з шынком мядовым, піўным, гарэлачным і тытунёвым, з перавозам на Прыпяці, з млынам на р. Бобрыч, другім у Ляскавічах, трэцім у Макарычах, з правам гандлю ў вёсках, якія да воласці належаць, з правам заводзіць свае шынкі»¹. Пад пагрозай штрафу сялянам і мяшчанам забаранялася купляць на баку моцныя напіткі. Арандатарам дазвалялася браць маставыя на р. Бобрыч па два літоўскіх гроша з кожнага купецкага воза і столькі ж за прагон жывёлы.

Пасля смерці Іаганы Заранкавай Петрыкаў перайшоў у валоданне яе пляменніка Адама Хадкевіча, брэсцкага ваяводы. У яго быў адзін сын Ян. Яго жонка Разалія, якая засталася ўдавой,

¹ НГА Беларусі, ф. 694, воп. 1, с. 3.

² НГА Беларусі, ф. 1728, воп. 1, с. 4, л. 911—912.

¹ НГА Беларусі, ф. 163, воп. 1, с. 946.

выйшла замуж за падскарбія зямель прускіх графа Якуба Чапскага. Яго прыёмны сын Ян атрымаў тытул графа, а Петрыкаўская воласць пераўтворана ў графства з прызначэннем губернатара.

У пачатку XVIII ст. значна ўзрос прыгнёт сялян. Абвастрыліся класавыя, нацыянальныя і рэлігійныя супярэчліваасці. Асабліва садзейнічалі гэтаму прымусовае далучэнне праваслаўных беларусаў да ўніяцкай царквы і абавязковае ўвядзенне польскай мовы ва ўсіх афіцыйных зносінах. Сяляне скардзіліся на непамерныя прыцясненні і самаўпраўства з боку памешчыкаў, уцякалі ад сваіх гаспадароў, нападалі на іх маёнткі і землі, працівіліся распаўсюджанню каталіцызму і ўніяцтва. У 1737 г. сяляне суседніх вёсак разрабавалі фальварак Навасёлкі, які належаў петрыкаўскаму касцёлу, пашкодзілі гаспадарчыя пабудовы, секлі лес, нападалі на мясцовых жыхароў. Ксёндз Васілеўскі звярнуўся ў суд са скаргай на самаўпраўства прыгонных Хадкевічаў. У інцыдэнце былі замешаны таксама сяляне петрыкаўскай пратапопіі. Гаспадары маёнтка, каб прыцягнуць на свой бок яе кіраўнікоў, выдалі касцёлу фундуш на валоданне млынам у в. Белка і дазволілі «гарэлку гнаць пры неабходнасці на тое»¹. Але канфлікт не заціхаў. У 1746 г. Разалія Хадкевіч накіравала ў Петрыкаў свайго камісара па гаспадарчых справах Грабіцкага. Не маючы паўнамоцтваў на ўмяшанне ў мясцовыя духоўныя справы, ён сабраў праваслаўных свяшчэннікаў з усёй воласці і ў іх прысутнасці ўчыніў суд над праваслаўным свяшчэннікам ляскавіцкай царквы Сашкоўскім, абвінавачваючы яго ў перацягванні ўніятаў у праваслаўе. Свяшчэннік быў вызвалены ад пасады і арыштаваны, па загаду камісара яго вялі па рынку і прымусалі біць паклоны. Петрыкаўскае духавенства і «лепшыя мужы» мястэчка пайшлі ў плябанію, каб вызваліць свяшчэнніка, але іх і блізка не пусцілі,

а на другі дзень усіх прывялі да касцёла і прымусілі таксама кланяцца і ляжаць на падлозе крыжам. Прыход Сашкоўскага быў напалову аддадзены ўніяцкай царкве, а царква Святога Мікалая ў мястэчку была закрыта. Пасля скаргі мяшчан пані Хадкевіч дазволіла зняць пячатку з царквы, але праваслаўных вернікаў размеркавалі паміж петрыкаўскім касцёлам і ўніяцкай царквой у Грабавічах (Грабава). Праваслаўных в. Курыцічы прымусілі прыняць ўніяцкую веру перад вікарыем петрыкаўскай плябаніі. Пад прымусам асвяцілі ва ўніяцкую веру царкву ў мясцовым манастыры в. Манастыр (зараз в. Саснавец) і далучылі да яе плябаніі жыхароў Бабуніч і Аголіч. Вёскі Сялюцічы і Міхедавічы не падпадалі пад ўніяцтва, але туды забараняўся доступ праваслаўных святароў.

Доўгія гады цягнулася цяжба і судовая справа паміж уладальнікамі маёнтка і петрыкаўскім пробашчам Томашам Яленскім. Спрэчкі ішлі за зямлю з пабудовамі, якія не былі закончаны з-за адсутнасці ў плябаніі дакументаў на гэтыя валоданні. Рэктар Пінскай калегіі езуітаў разам з пракуратарам Снядзінскай воласці ксяндзом Міхаілам Трацэўскім скардзіліся ў суд на гаспадара Петрыкава за рабаванне, што ўчынялі яго падданыя, а той, у сваю чаргу, скардзіўся на снядзінскіх езуітаў за нявыдачу беглых сялян Петрыкаўскаму графству. У 1756 г. узнікла судовая справа паміж плябаніяй і графствам з-за захопу сялянамі вёсак Сялюцічы і Міхедавічы ў жыхароў Грабава збажыны і вулляў з пчоламі. Справа ўскладнялася тым, што ні адзін бок не мог прадставіць дакументаў аб размежаванні зямель гэтых вёсак. Раз'ясненнем суда жыхары Сялюціч абавязваліся ў вызначаны судом тэрмін вярнуць жыхарам вёскі Грабаў вуллі з пчоламі, самавольна захопленыя снапы жыта і грэчкі, а жыхары Міхедавіч павінны былі за спаленыя стагі кампенсаваць страты грашымі і сенам. Петрыкаўскаму губернатару даручалася

¹ НГА Беларусі, ф. 1728, воп. 1, с. 11, л. 779.

Надмагільныя каталіцкія помнікі-калоны на могілках у Петрыкаве, узведзеныя ў канцы XVIII — пачатку XIX ст. у знак пратэсту супраць падзелу Рэчы Паспалітай

правесці тэрміновае следства з мэтай выяўлення вінаватых і чатырох з іх пакараць пяціцюдзсяціцю ўдарамі пастронкамі.

Рэлігійнае супраціўленне вылівалася іншы раз у жорсткія сутычкі. Зімой 1761 г. была арганізавана працэсія місіянераў-дамініканцаў каталіцкай веры, якая павінна была закончыцца малебнам каля крыжа непадалёку ад Петрыкава. На працэсію, якая рухалася да петрыкаўскага парафіяльнага касцёла, напалі праслаўныя мяшчане («дзезуніты»). Яны ўчынілі пабоі, адабралі харугвы і кінулі іх пад ногі.

Больш за ўсіх пацярпеў ксёндз Лаўрын, які з цяжкасцю знайшоў сховішча ў петрыкаўскім замку. Гэта была рэакцыя на ранейшыя прысясненні праслаўных католікамі. Праз некаторы час жыхар в. Галубіца Фёдар Белакур, падданы снядзінскіх езуітаў, абакраў абедзве праслаўныя цэрквы, забраў усе прыходскія грошы, каштоўныя культавыя рэчы і вопратку свяшчэннікаў. Пасля смерці ў 1781 г. Яна Мікалая Хадкевіча Петрыкаўскае графства з маёнткам перайшло ў карыстанне яго жонкі графіні Людовікі Хадкевіч, а вотчынныя правы засталіся за іх дзецьмі.

У канцы XVIII ст. мястэчка Петрыкаў становіцца адным з найбольш буйных на Палессі гандлёвых цэнтраў. Гэтану садзейнічала атрыманне ад польскага караля адпаведнага прывілея. Ян Мікалай Хадкевіч становіцца гаспадаром краю. Тытул графа, дзяржаўныя пасады генеральнага старасты жмудскага, ваяводы брэсцкага і генеральскі чын садзейнічалі збліжэнню яго з каралеўскім дваром. У 1776 г. ён атрымлівае ад караля Сігізмунда прывілей на правядзенне ў мястэчку кірмашоў. Яны праводзіліся двойчы ў год — 20 ліпеня і 1 лістапада. На іх прыязджалі сяляне з усёй воласці і бліжэйшых паведаў, прадавалі жывёлу, коней, прадукты харчавання, тавары мясцовых промыслаў. Купцы з навакольных гарадоў і мястэчак прывозілі сукно, шоўк, вырабы з жалеза і скуры. Ярмаркі прыносілі немалы даход гаспадару мястэчка, арандатарам шинкоў.

М. К. Селех

Над матэрыялам раздзела працаваў
В. П. Мазуркевіч

**ДАНИНА* КН. МІКАЛАЯ ЮР'ЕВІЧА РАДЗІВІЛА АД 15 ЛІПЕНЯ 1568 г.
СЛУЖЭВНІКУ СЕВЕРЫНУ РУЦКАМУ НА С. КАПАТКОВІЧЫ МАЗЫРСКАГА ПАВ.
ЗА СЛУЖБУ**

...Станіслаў Аўгуст, Божай ласкай кароль польскі вялікі князь Літоўскі, Рускі, Прускі, Жмудскі, Мазавецкі, Кіеўскі, Вальнскі, Падольскі, Падляшскі, Інфлянцкі, Смаленскі, Сіверскі,

* Данина (каралеўская) — маёнтка, пажалаваны каралём.

Чарнігаўскі і г. д. сведчым гэтым лістам нашым, выпісам, каму тое ведаць належыць, што ў кнігах Метрыкі Канцэлярыі нашай Галоўнай ВКЛ знаходзіцца даніна Северыну Рудкаму на 16 службаў людзей Мозырскай воласці, ленным правам за найяснейшага... нашага караля Жыгімонта Аўгуста ў 1568 г. месяца ліпеня 15 дня дадзена і прадстаўлена нам праз паноў радшаў і ўраднікаў..., каб мы гэтую даніну з тых жа кніг Метрыкі Канцэлярыі нашай Галоўнай ВКЛ выдаць дазволілі, якую слова да слова з рускага выпісалі...

Сім лістам нашым даем я. м. самому, жонцы, дзецям і патомкам яго ўласным ленным правам мужчынскага роду на вечнасць... тое сяло Капатковічы службаў аселях 16: на 1-ай — Ісай Радывановіч і Нараш Мікуліч — служба адна; Апанас Амеляяновіч і Амеляян Сямёнавіч — служба адна; Валер'ян Іванавіч — служба адна, Багдан і Савош Сенковічы — служба адна; Амеляян Служыч, Іван Пятровіч — служба адна; Петрыкей Сыменавіч — служба адна; Васіль і Сідар Стэпановічы — служба адна; Аніска Ціховіч — служба адна; Трахім Казловіч, Кузьма Грыневіч — служба адна; Грын Ласковіч з Восіпам — служба адна; Грын Левановіч, Багдан (Фавіч) — служба адна; Нічыпар Бабновіч — служба адна; Васіль Церашковіч, Якаў Бурчыч — служба адна; Даніла і Сак Ласевічы — служба адна, Дзежка Грыневіч, Сямён і Мікіта Хадаровічы — служба адна; Іван і Курыла Андрэевічы — служба адна.

Мяжа таго сяла (Капатковічы) пачынаецца ад балота «Орменского» да калодзежа «Мархотчына», ад «Мархотчына» борам да Біцка вострава, ад таго вострава ў лесе ўрочышчам Пахучы, ад Пахучага ў Восішыча балота, з таго балота праз рэчку бжыць у Крывое возера, з таго возера ў р. Белку ўверх у «Балто сало» балотам у Рашэўскае балота, ад Рашэўскага балота да Укудавых ляскоў, ад ляскоў у зялёны мох, ад зялёнага моху у р. Ручыч, Ручычам уверх Саламейскі востраў, адтуль у Чортавы Берві, ад Бервей у Чыгоўку — балота, ад таго балота да хвоі мяжовай урочышчам Татарын... Пры тым жа сяле востраў Рашэва мае С. Ручкі сам, жонка, дзеці і патомкі яго ўласныя мужчынскага роду, тое сяло памянёнае Капатковічы з грунтамі, людзьмі аселямі і пустымі, з данню грашовай і мядовай, з дзяклам, грашовымі, жытнімі, аўсянымі і саннымі і з усімі платы, даходы і пажыткі, любым імем названымі, з таго сяла прыходзячымі, з землямі ворнымі і няворнымі, з барамі, гаямі, лясамі, з востравамі Рашэва, з сенажацьмі, з засценкамі, балотамі, хмызнякмі, з кустоўем і з праробкамі, з ловы звярынымі і ітушынымі, з рэчкамі, з азёрамі, ставамі і з ставішчамі, з млынамі... з ловы рыбнымі, бабровымі гонамі, з крыніцамі, патокамі і з усім тым, што тое сяло... само ў сябе, у сваіх межах... мае, на сябе трымаць і ўжываць, прыбаўляць, папыраць і ўсякія пажыткі паводле волі... сабе там прынажаць, водле волі ленным правам на вечнасць...

У гэтым выпісу пры пячатцы ВКЛ подпіс п. падканцлера ВКЛ
 Антонія Шпэдзецкага...
 ...На тым жа выпісу подпіс я. м. метрыканта ВКЛ Юзафа Міклашэвіча.

**ПОДЕЛ МЕЖДУ ЮРИЕМ, ЯНОМ-СЫМОНОМ И АЛЕКСАНДРОМ ОЛЕЛЬКАМИ,
 КОТОРЫЙ ПРОИЗОШЕЛ 6 ИЮЛЯ 1582 г. (ВЫПИСКА ИЗ КНИГ ГРОДСКИХ
 СЛОНИМСКИХ)**

Раздел совершен между братьями с согласия матери их Екатерины Тенчинской.
 ...Александр [получил]: в Слуцке Остров с замковыми селами: Шостаки, Брановичи и двор Басловы и фольварок Грозово. Дворы: Старица и Свидымский, Быстрицу, Белевичи, Куропатвинский с местечком Себежевским; дворец Душова, Велешено, Еремичи; местечко Дубайское и Язиль и вторую половину именов Глушкова и Дорошкова и двор Глуск.

В Мозырском повете — волость и замок Петриково, двор Колно с местечком Ленином, волости Добро-Деревскую и Юденевскую...

Минская старина, выпуск IV. 1913.

**КАНСЕНС ПЯТРА МІХАЛА ПАЦА АД 1694 г., ПАЦВЯРДЖАЮЧЫ
 КАНФІРМАЦЫЮ ПРАТАПОПАЎ МІХАЛА І ЯНА ЗАГАРОЎСКІХ
 ЮРЫЕМ КАРЛАМ ХАДКЕВІЧАМ АД 24 СТУДЗЕНЯ 1682 г.**

На рочках гродскіх мазырскіх лютаўскіх перада мною Гервазіям Аскеркам-старастам судовым, Юзафам Богушам-падстарастам, Міхалам (і Пагорскім) Ленкевічам-суддзэй, Рафалам Шумаўскім-пісарам — чыноўнікамі Мазырскага пав. прадставіў да актаў Мозырскага гродскага суда кс. Нардзіс Сімінскі ніжэйпададзены дакумент на асобы, у ім пазначаныя, наступнага зместу:

Пётр Міхал Пац, генеральны стараста Жамойцкага княства, стараста віленскі, бесагольскі, пlothольскі, даўгялішскі і Марыяна Пацава, генеральная старасціна Жамойцкага княства, ... абвясчаем гэтым нашым консенсам, каму аб гэтым ведаць трэба цяпер і ў будучым..., што звярнуліся да нас з прашэннем айцец Міхал Загароўскі, пратапоп петрыкаўскі з сынам сваім Янам Загароўскім, ... аб тым,

каб мы іх абодвух пры царкве Уваскрасення Божага і пры ўсіх даходах, што да царквы з даўніх часоў належаць, пакінулі служыць. На (што) і ліст далі св. айцы ад св. памяці пана Ежы Караля Хадкевіча, абознага ВКЛ, старасты блудзенскага, палкоўніка войск я. к. м. папярэдніка нашага. Перад намі паклалі з просьбай, каб мы гэты ліст пацвердзілі, які і даем ніжэй ад слова да слова.

Ежы Караль Хадкевіч, абозны ВКЛ, стараста (палудзенскі), палкоўнік войск я. к. м. абвяшчаю гэтым маім адкрытым лістом і даводжу да ведамасці ўсім цяперашнім і будучым людзям (што)... з даўняга часу ў маім дзядзічым м. Петрыкаве былі дзве царквы — адна Уваскрасення Божага, а другая св. Міколы, уфундаваныя ад св. памяці продкаў маіх, да якіх належыць вёска Смятанічы з павіннасцямі (якія ўся воласць выконвае), і ў Білцы шэсць агароднікаў на выхаванне капланаў далучаны з тымі ж пляцамі зямлі, на якіх іх жылі ў Петрыкаве стаць. Правы і фундушавыя дакументы на гэта ўсё пад час вайны і беспарадкаў у дзяржаве загінулі. Нягледзячы на гэта, спярджваю, ... як сказа на вышэй, капланаў цяперашніх а. Міхала Загароўскага і а. Яна Загароўскага пакідаю, і яны цяпер павінны будучы за душы як памерлых, так і жывых фундатароў кожны тыдзень чыніць па дзве службы кожны ў сваёй царкве. Да таго ж штогод, згодна даўніх звычайў, з тых, вышэйзагаданых вёсак, мусяць чыніць 60 злотых польскіх у замак мой Петрыкаўскі аддаваць. Тыя ж вёскі разам з усёй воласцю павінны будучы адбываць згоны («хадзіць у аблавы»), цягнуць невад з азёраў Бобрычы, Чарноцкага і Запясчы.

Святыя айцы, згодна фундушу продкаў, павінны быць дакладнымі ва ўсялякіх царкоўных павіннасцях. Ніякіх лішкаў у аплаце ў мяшчан маіх і падданных у парафіях за выкананне абрадаў хрысціянскіх (хрэсбіны, пахаванне, малітвы) браць не павінны.

Кожная царква павінна абыходзіцца тым, што будучы даваць прыхажане. У сувязі з загінуўшымі старадаўнімі фундушамі не меў мажлівасці ведаць аб пэўных межах парафіі, і якія вёскі да якой парафіі належалі. Для забеспячэння парадку гэтым маім лістом загадваю: да царквы Уваскрасенскай мусяць належаць вёскі: Міхэдавічы, Курытычы, Белановічы, Навасёлкі, Білка. Да царквы Мікалаеўскай — Грабаў, Сялюцічы, Гогалічы з млынам, Канонкавічы з млынам на Бобрычы. А ў пушчы маёй петрыкаўскай у грунце Бабыніч пад тытулам св. Панны Марыі ёсць царкаўка. Жадаў бы, каб тая царква не заставалася без хвалы Божай, а была далучана да яе вёска мая Бабынічы на ўтрыманне святарама, якія там будучы заставацца... Аднак цяпер, у сувязі са смерцю святара, які служыў там, царква мае вакансію. Тая ж самая в. Бабынічы ўваходзіць павінна ў парафію Св. Мікалаеўскай царквы. А потым, калі трапіцца прыстойны каплан да гэтай самай царквы, звышпамянёная вёска належаць будзе. Само месца Петрыкаў і тое заставалася ў бяспарадку і мяшчане не ведалі, да якой царквы і парафіі якая вуліца мусіла хадзіць. І таму, гэтым маім фундатарскім лістом, на вечныя часы падзяліў і загадаў.

1. Ідучы з Кавышына гасцінцам Слуцкім, вуліцай (Кіеўскай) да пераправы Петрыкаўскай па правай руцэ, усё тое правае крыло прызначаю да парафіі царквы Уваскрасення Божага, да царквы ж св. Міколы, ідучы з Кавышына той жа самай вуліцай да пераправы Петрыкаўскай па левай руцэ, усё крыло назначаю і ўказваю. Абедзве парафіі межаў сваіх будучы пільнавацца, і кожная да назначанай паводле гэтага майго ліста парафіі і царквы; на розныя абрады царкоўныя, хрысціянскія і набажэнствы «под віно» платы — 10 коп на замак ад кожнага мешчаніна. Калі той, хто не будзе пільнавацца парафіі і царквы і да яе не будзе хадзіць, аб чым паведамаць св. айцы, той будзе павінен плаціць тую самую плату неадкладна.

А на гэтым гэты ліст дадзены на вечныя часы з подпісам рукі маёй і пячаткі айцам М. Загароўскаму. Гэты ліст будзе мець моц і права наступнікамі гэтых святароў і пасля іх смерці, аб чым я, як калытар (патрон) спярджваю і пастанаўляю.

Пісан у Петрыкаве, 1682 г. 24 студзеня.

У гэтым лісце подпіс: Ежы Кароль Хадкевіч абозны ВКЛ — стараста блудзенскі, палкоўнік войск я. к. м. Пры тым і пячатка я. м. п. Хадкевіча, абознага ВКЛ.

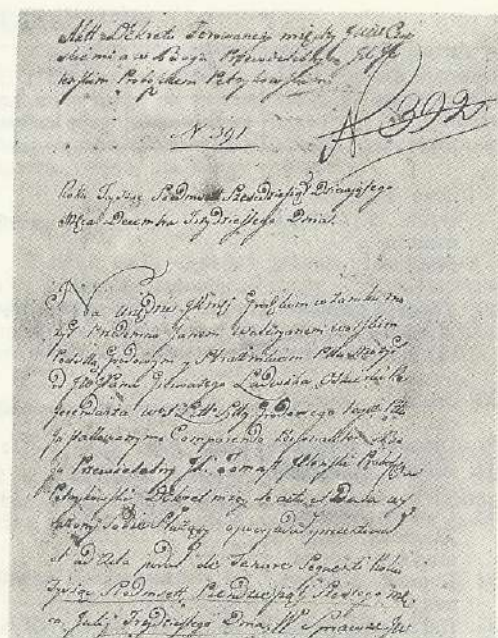
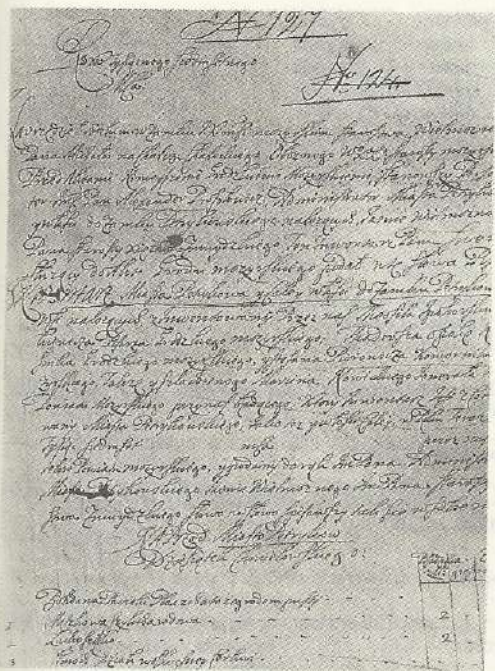
НГА Беларусі, ф. 1728, воп. 1, с. 9, лл. 196—197.

Падрыхтавалі В. Бабкова і А. Аляксандрава

ІНВЕНТАР МЕСТА І ВОЛАСЦІ ПЕТРЫКОЎСКАГА, 1700 г.

На ўрадзе гродскім у замку я. к. м. Мазырскім староства вяльможнага п. Міхала [Паца] на Хальчу Халецкага абознага ВКЛ, старасты мазырскага

Перад актамі гродскімі мазырскімі пастанавіўшыся я. м. п. Аляксандр Прасаловіч, адміністратар м. Петрыкова і воласці, што належыць да замку Петрыкоўскага, я. в. я. м. п. старасты княства Жмудскага, гэты інвентар, што пану яго належыць да актаў гродскіх Мазырскіх падаў, тыя словы пісаны.

Інвентар м. Петрыкова і ўсёй воласці, што да замку Петрыкоўскага з вёскамі належыць, складзены праз нас: Теафіла Іпагорскага Зянкевіча, пісара гродскага мазырскага, Тадэвуша Апокі, намесніка гродскага мазырскага і Стэфана Піяровіча, каморніка Мазырскага, таксама шляхетнага Марціна Навіцкага, генерала я. к. м. павету Мазырскага, што пры нас знаходзіўся. Інвентар м. Петрыкова і ўсёй воласці, складзены ў цяперашнім 1700 г., намі, жыхарамі нав. Мазырскага, і пададзены да рук я. м. п. адміністратара м. Петрыкоўскага ... старасты княства Жмудскага. Слова ў слова пададзены.

Места Петрыкоў

Дзесятак Хмелеўскага

	Двор		За агароды	
	злоты	грошы	злоты	грошы
1. Мішкава Шыкха, удава	2	—	2	15
2. Лукашыха	2	—	2	15
3. Цімох, дзяк Увас-красенскай царквы	—	—	1	7 ¹ / ₂
4. Пётр Максімавіч	1	15	1	7 ¹ / ₂
5. Марцін арганіст Іван Рудка, пляц з агародам пусты	—	—	2	—
6. Кандрат Шняк	1	—	1	7 ¹ / ₂
7. Грышка Бушманаў	—	15	2	15
8. Раман Крамянец Марушычыхі пляц з агародамі пусты	1	—	—	7 ¹ / ₂

9. Трахіміха, удава	—	15	—	—
10. Алеска Скапян	1	—	1	7 ¹ / ₂
11. Антон Лола	—	15	1	7 ¹ / ₂
12. Пархом Блатун	—	20	1/2	7 ¹ / ₂
13. Мішка Літам	1	—	1	4 ¹ / ₂
14. Павел Сідорка	3	—	2	15
15. Веремей Блатун	—	15	—	7 ¹ / ₂
16. Пётр Жарабец Прохара Блатуна пляц пусты, Багдана Шваля пляц з хатай	—	20	1	7 ¹ / ₂
17. Савя Хацянаў сын	1	—	1	7 ¹ / ₂
18. Боччыха, удава	—	15	1	7 ¹ / ₂
19. Алеска Маргун	—	15	—	—
20. Ігнат Жарабец	—	15	1	7 ¹ / ₂
21. Зверучыха, удава	1	—	1	7 ¹ / ₂
22. Яўсей Хіліман	—	22 ¹ / ₂	1	7 ¹ / ₂
23. Кірэй Зянкевіч	1	—	1	7 ¹ / ₂
24. Іван Молат	—	15	—	—
25. Мішка Глушко	1	7 ¹ / ₂	1	7 ¹ / ₂
26. Барыс Літам	1	22 ¹ / ₂	1	7 ¹ / ₂
27. Лаўрынчык Глушка пляц з хатай і агарод	1	—	1	7 ¹ / ₂
28. Мішка Шэўка,	—	—	1	7 ¹ / ₂

ЗЯМЛЯ НАШЫХ ПРОДКАЎ

Працяг

	Двор		За агароды	
	злоты	грошы	злоты	грошы
папа Уваскрасенскага, з агарода плаціць				
Максіма пляц пусты				
29. Юрка Берковіч Мішка (Маўмота) пляц з хатай пусты		25	1	7 ¹ / ₂
30. Зміцер Хмелёўскі	—	15	—	—
31. Грышка Бірковіч	—	25	1	7 ¹ / ₂
32. Кірэй Гаркушыны заць	1	—	1	7 ¹ / ₂
33. Гараска Кушмер Жалезка пляц з агародам пусты	—	15	1	7 ¹ / ₂
34. Карней Харастаўец	—	15	—	—
35. Паганечна, удава	1	—	1	7 ¹ / ₂
36. Хвеська Шумейка Шушпана пляц пусты	3	—	1	7 ¹ / ₂
37. Мацвей Пінчук	—	22 ¹ / ₂	1	7 ¹ / ₂
38. Маісей Пінчук	1	—	—	—
39. Андрэй Пінчук	—	15	1	7 ¹ / ₂
40. Мацвей Белавост	—	15	1	7 ¹ / ₂
41. Філіпава ўдава	—	15	1	7 ¹ / ₂
42. Дрышыха, удава	—	18	1	7 ¹ / ₂
43. Сенчыха, удава Бірчыхі пляц пусты	—	15	1	7 ¹ / ₂
44. Гапон Жук	—	7 ¹ / ₂	1	7 ¹ / ₂
45. Багдан Батура	1	—	1	7 ¹ / ₂
46. Міна Акалісты	—	15	—	—
47. Васко Хілімон, вайт	—	15	—	—
48. Грышка Хілімон	—	15	—	—
49. Перешчоўка, удава	—	15	—	—
50. Вышнянскі	—	10	—	—
51. Ярах Тэрус	—	15	—	—
52. Мацвей Гарошка	3	—	2	15
53. Мішка (Бочак)	—	15	—	—
54. Хвёдар Шкураць	—	15	—	—
55. Кірэй Маскаль Луцка Цецэрука пляц і агарод пусты	2	—	—	—
56. Іван Цесля	—	10	1	7 ¹ / ₂
57. Стэфан Белавост Івана Гарошка пляц з агародам пусты	—	—	—	—
58. Іван Гардэль Красіўка пляц і	—	7 ¹ / ₂	1	7 ¹ / ₂

агарод Івана Аркушы пляц і агарод пусты				
59. Амелька Краснік	—	15	1	7 ¹ / ₂
60. Петрыха, удава Зміцера Каленіка пляц і агарод пусты	—	15	1	7 ¹ / ₂
Пятра Белана пляц з хатай і агародам				
61. Хвеска Каленік	—	—	—	—
62. Даніла Каленік	—	—	—	—
63. Раман Каленік...	—	—	—	—

У гэтым дзесятку гаспадароў уласнікаў — 63, пустак — 34.

Дзесятка Сьчоў

...У гэтым дзесятку гаспадароў уласнікаў — 57, пустак — 16.

Дзесятка Цімоха

...У гэтым дзесятку гаспадароў уласнікаў — 46, пустак — 13.

Вёска Петрыковічы

	Чыны (злоты)	Грошы	Дань (без меры)
1. Кандрат Хэхель			
2. Грышка Хэхель			
3. Грышка Леановіч			
4. Багдан Хэхель			
5. Луцко Турчэня: усе 3 службы Клімаўскай; плаціць	20	—	12
6. Іван Паповіч			
7. Амелько Шчур: усе 3 службы Шчураўскай; плаціць	20	—	12
8. Влас Хэхаліцкі з службы Велічоўскай	10	—	6
9. Васька Мароз з паловы службы Мардзвінскай; плаціць, палова службы ідзе на двор	3	10	6
10. Еска Зарэцкі з службы Маляроўскай	—	—	—
11. Павел Зарэцкі, на паслугах дворных, чынышу не дае, толькі дань	—	—	6
12. Кірэй Грыбовіч з службы Шугаўскай; плаціць	10	—	6
13. Кірэй Пінчук	—	—	—
14. Клім Харса з службы Канчоўскай; плаціць	20	—	12
15. Васька Баўсун			

Працяг

	Чыныш (злоты)	Грошы	Даць (без меры)
16. Мацвей Сметаніцкі з службы Мехедаўскай; плаціць	15	—	12
17. Ярмода Храпа з паловы службы Дыдаўскай пла- ціць; другая палова службы ў пусты	10	—	6
<i>Службы Пяскоўскія</i>			
18. Юрка Тэрус з службы Пікудзінскай; плаціць	5	—	—
Кірэі Пінчук з службы Красінкоўскай	5	—	—
19. Дзешка (Хайко) з служ- бы Качуроўскай	5	—	—
20. Грышка Северка з служ- бы Хамлоўскай Кандрат Гаўрук з сябра- мі з службы Муцінскай	5	—	—
21. Стэфаніха, удава, з службы Пікудзінскай Васко Мароз з службы Піскуноўскай	5	—	—

Гэтая вёска заўсёды на паслугах дворных.

Вёска Ляскавічы

...З гэтай вёскі цяглых службаў — 27; пустых службаў — 6; з цяглай службы робяць паншчыну трэці тыдзень; варта нядзельная, па чарзе; сена рабіць без паншчыны — падвод 2; ялавіца — 1; баран або грашыма злотых 2/15; грыбоў па вянку, альбо грошай — 12.

Вёска Брынёў

З гэтай вёскі службаў цяглых 11, пустых — 21/2.

З усёй службы паншчыну дваровыя робяць 3-і тыдзень; варта нядзельная, па чарзе, гвалт да арання — падвода 1 з дыму; грыбоў — вянок, арэхаў — бязмен, з вёскі — ялавіцу, барана — мусяць даваць штогод.

...Вёска Сялючычы

...У вёсцы службаў цяглых — 14; пустых — 2; з цяглых павіннасць рабіць трэці тыдзень; варта па чарзе, па тыдню; сенажаці павінны — на двор; гвалт да арання, падвода — 1, грыбоў, арэхаў — па бязмену з дыму або грашыма; ялавіца і баран.

Вёска Гогалічы

З гэтай вёскі службаў цяглых — 19, пустых — 3; з цяглых павіннасць работы — трэці тыдзень; варта па чарзе па тыдню; гвалт да арання; сена рабіць без паншчыны — падвода — 1; ялавіца, баран альбо грошы; аўса і жыта дзякельнага не даюць; грыбоў па вянку — з дыму.

Вёска Бабынічы

З гэтай вёскі службаў цяглых — 8, пустых — 1 1/4, з цяглых павіннасць двару — трэці тыдзень; варта па чарзе па тыдню; гвалт да арання; сена робяць без паншчыны; грыбоў — па вянку; арэхаў па бязмену з дыму; ялавіца, баран.

Вёска Мехедавічы

...У гэтай вёсцы службаў цяглых 5 1/2, пустых 2 1/2, з цяглых павіннасць паншчыны трэці тыдзень; варта па чарзе па тыдню; гвалт да арання; сена рабіць — падвода 1; грыбы, арэхі — з дыму.

Вёска Канонкавічы

...У гэтай вёсцы службаў цяглых — 9. Павіннасць іх — паншчыну рабіць трэці тыдзень; варта па чарзе па тыдню... штодня мусяць ісці пасвіць, грыбоў вянок; арэхаў бязмен — з дыму.

З гэтай вёскі, з в. Ацірак, Бяланавіч, Белкі, з усяго Урэчча — падвода 1, ялавіца 1, баран кожны год.

Вёска Аціркі

...

Вёска Бяланавічы

...З гэтай вёскі цяглых службаў — 10, пустых — 5, з цяглых тэя ж павіннасці, як і ў Канонкавічах.

Вёска Белка

...З гэтай вёскі службаў цяглых — 4, пустых — 2, павіннасці, як і ў Канонкавічах, грыбоў 1, арэхаў не даюць.

Святар Васкрасенскай царквы з Смятаніч і Белкі з сваёй часткі павінен да двара даваць

30 — 6 —

Свяшчэннік Мікольскай царквы таксама з сваёй часткі мусяць даваць

30 — 6 —

З гэтай вёскі чысты даход 80 36 —

ЗЯМЛЯ НАШЫХ ПРОДКАЎ

Гадавы даход м. Петрыкова і воласці

Чышпу з места	— зл. 438/14	Арэхаў (бязменаў)	— 170
Чышпу з воласці	— зл. 903	Кацёл піўны жалезны ў кухні	
Арэнды карчэмнай (за розныя) арэнды	— зл. 505,0		
За езы, азёры	— зл. 300		
	— зл. 240		
Сума складае	— зл. 6931/14	<i>Абора фальваркаў Петрыкоўскіх</i>	
Мёду зданага (каменяў)	— 231	Кароў дойных з цялятамі	— 12
Жыта дзяклавага, вёдзер	— 6	Ялавіц	— 7
Аўса дзяклавага, вёдзер	— 30	Бычкоў двухгадовых	— 8
Яловіц, з усёй воласці	— 6	Ялавіц трэцяга года	— 5
Бараноў, з усёй воласці	— 8	Бугай	— 1
Грыбоў (вянкоў)	— 170	Авечак	— 28
		Вепраў	— 6
		Свіней	— 5

НГА Беларусі, ф. 1728, воп. 1, с. 4, лл. 148—157.

ЖАЛОБА ДУХОВЕНСТВА ПЕТРИКОВСКОЙ ПРОТОПОПИИ НА ИМЯ АРХИМАНДРИТА СЛУЦКОГО

Духовенство заявляет, что в то время, когда архимандрит в 1746 г. выехал из Слуцка в Варшаву, в Петриково прибыл комиссар пани Ходкевич, воеводы Брестской их колляторши — некто Гребичский по хозяйственным делам и, не имея никаких полномочий вторгаться в духовное управление протопопии, он тем не менее:

1. Вызвал в октябре всех священников в замок Петриковский. Здесь он ругал как их, так и духовное начальство их. Затем учинил сам суд священником из Ласкович, обвиняя его в совращении 18 униатов в православие, и хотя никаких доказательств не имелось, постановил: вернуть 18 человек в унию и в наказание приписать в унию еще 20 человек православных. Сашковского же на год отрешил от должности и арестовал его... В ноябре приказал под стражей вести его через рынок к костелу и заставил там бить поклоны. Когда же духовенство, войт и лучшие мужи петриковские, видя побои и мучения 60-летнего отца Ласковского, пошли в плебанию, прося комиссара освободить старика, то их выгнали, а на другой день привели в костел и заставили бить поклоны, лежать на полу крестом... Лишь после этого освободил ласковского священника.

2. Тот же комиссар, вызвав униатского священника из Колно, передал ему в заведывание $\frac{1}{2}$ прихода Ласковского... И теперь униат принуждает людей силой принять унию.

3. 1 ноября комиссар приехал в церковь с монастырем Пустынька Бобыницкая и передал ее униатам.

4. Еще им же переданы униатам 2 церкви в Кононовичах и Курытичах.

5. В Петрикове запечатал Св.-Никольскую церковь, и лишь когда жители обратились с жалобой к пани Ходкевич, велел ее отпечатать, но деревенских прихожан распределил между костелом в Петрикове и униатским священником в Грабовичах. Крестьян били, гоняли, заставили принять унию...

К этому документу приложена копия реестра от 24.1.1747 г. лиц, принявших и не принявших унию в Петриковской волости:

1) 19.XI.1746 г. село Курытичи приняло унию перед викарием Петриковской плебании...

3) 4.XII по отобрании и освящении монастыря присоединены деревни Бобиничи и Головличи.

4) 2. XII присоединены в костеле Петриковском часть жителей деревни Кононовичи. 7. XII присоединена вторая часть этой деревни и деревни: Белоновичи, Оцерки и Сметаничи. В Петрикове в приходе дизунитском имеется униатов: Алексей с целым домом и 10 женщин (издавна католик), в никольском приходе 2 мужчин с женами и 2 женщины.

... 17.XII жители деревни Селютичи в церкви исповедовали веру, но присяги не учинили, почему оставлены в неопределенном положении до распоряжения вашей милости. Пока что венчают и крестят их православные священники, к которым ездят за требами, что же касается въезда православного духовенства в деревню, то это ему воспрещено...

Копия освидетельствована Григорием Зморевичем, протопопом Петриковским.

Минская старина, выпуск IV. 1913.

ДЭКРЭТ СУДА АД 30 ЛІПНЯ 1756 г. ПА СПРАВЕ ПАМІЖ ЧАПСКІМ І ПЕТРЫКАЎСКІМ ПРОВАШЧАМ ЕЛЕНСКИМ АБ ПРАВЕ ВАЛОДАННЯ ўЧАСТКАМІ ЗЯМЛІ ў м. ПЕТРЫКАВА, УДАКЛАДНЕННІ МЕЖАЎ вв. СЯЛЮТЧЫ, МІХЕДАВІЧЫ ПЕТРЫКАЎСКАГА ГРАФСТВА І в. ГРАБАВА ПЕТРЫКАЎСКАЙ ПЛЯБАНІІ, НАНЯСЕННІ ўЗАЕМНЫХ ШКОДАЎ

Года 1769, месяца снежня, 30 дня

На ўрадзе я. к. м. гродскім у замку Мазырскім перада мною, Янам Валер'янам Вольскім, падстаратам гродскім і стражнікам пав. Мазырскага ад я. в. п. Гервасія Людвіка Аскеркі, рэфэрэндара ВКЛ старасты гродскага, апавядаў і дэкрэт да актавых кніг падаў провашч петрыкаўскі Томаш Еленскі... па справе паміж п. Якубам Чапскім, падскарбіем зямель прускіх, п. Разаліяй Хадкевічавай ваяводзінай брэсцкай (Чапскай), п. Янам Мікалаем на Турцу, Петрыкаве і Колню гр. Хадкевічам, ваяводай брэсцкім і Томашам Еленскім провашчам петрыкаўскім... Я, Гедэон Еленскі, пісар дэкрэтавы ВКЛ, падстараста судовы пав. Мазырскага, будучы запрошаным з абодвух бакоў, я, Андрэй Завіша, падскарбій зямель прускіх... прыйшлі да такога рашэння. Па-першае: справа аб праве валодання петрыкаўскім провашчам пляцамі зямлі ў м. Петрыкаве (разам з будынкамі і людзьмі) будзе адкладзена ў сувязі з адсутнасцю ў петрыкаўскай плябаніі аўтэнтычных дакументаў на гэтае права. Па-другое: аб межах грунтаў, лясоў, сенажацей паміж вв. Сялютычы (Сялютычы), Міхедавічы Петрыкаўскага графства і в. Грабава (Грабаў) Петрыкаўскай плябаніі, ні з боку Петрыкаўскай плябаніі, ні з боку Петрыкаўскага графства не прадстаўлена ніводнага аўтэнтычнага і разгранічальнага дакумента, каб гэта пытанне дасягнула фіналу і было рассуджана. Таму да прадстаўлення дакументаў гэта справа адкладваецца. А цяперашнім нашым дэкрэтам петрыкаўскім вёскам Сялютычы, Міхедавічы, а таксама плябанскай в. Грабава ўсялякае забеспячэнне грунтаў, лясоў, сенажацей ад гвалту і грабжу грунтаў, збожжа, палення сена. Усе тры вёскі, г. зн. Сялютычы, Міхедавічы і плябанская в. Грабава, як кожная з іх да гэтага часу, да даты цяперашняга дэкрэта, карысталася грунтамі, сенажацямі, лугамі і ўсім, што было ва ўтрыманні, так гэта ўсё, без усялякай узаемнай перашкоды, гэтыя тры вёскі да будучага разгляду справы і працягвалі ўжываць. Наказваем, каб жыта і яравыя з палёў у сваіх цяперашніх межах збіралі, сенажаці таксама ў сваіх цяперашніх межах касілі і сена збіралі. А калі насуперак дэкрэту некаторыя з вёсак будуць захопліваць чужыя грунты, лясы, сенажаці, збожжа, сена забіраць, а тым больш паліць стагі, тады па паказанню і прысягах сведак, вартых веры, той вёскі, дзе быў учынены гвалт, нават за самае дробнае парушэнне будуць пакараны бінцём пастронкамі (важжамі) і пляжам 10 коп нацярпелым.

Пастанаўляем:

1. За забраныя ў 1747 г. жыхарамі в. Сялютычы ў в. Грабава 13 вуляў з пчоламі, каб гэта в. Сялютычы падданым грабаўскім 13 вуляў сваіх уласных з пчоламі ў гэтым 1756 г. пасля 2 тыдняў ад даты дэкрэта, г. зн. 14 жніўня, аддала.

2. За зацягванне пустых вуляў на сосны ў чужых межах віноўныя плаціць 10 коп.

3. За забраныя ў 1750 г. жыхарамі в. Сялютычы ў падданых в. Грабава 4 коп грэчкі — узаемная прэтэнзія в. Сялютычы да Грабава аб забранні грэчкі... кампенсуем. У тым жа 1750 г. в. Сялютычы забрала 2 капы жыта ў в. Грабава, тады каб тыя 2 капы жыта в. Сялютычы ў 1756 г. у дзень Св. Міхала, 20 верасня, аддала і на сваіх падводах у в. Грабава адвезла.

Што тычыцца прэтэнзій паміж вв. Грабава і Міхедавічы, то ў 1754 г. жыхары в. Міхедавічы пападлілі стагі сена ў в. Грабава. Выслухаўшы паказанні падданых в. Грабава Калепіка, Осіпа, Івана, даведаліся, што падданія в. Міхедавічы ў 1754 г. спалілі 25 стагоў сена ў Грабаве. У тых стагах было сена 70 вазоў. Кожны воз каштаваў злоты, а падданія грабаўскія мусілі купляць сабе сена за вышэйшы кошт. Прысяга была выканана ў Петрыкаўскім касцёле. Пасля ўчыненай прысягі наказваем, каб в. Міхедавічы за спаленыя 70 вазоў сена — 70 злотых падданым грабаўскім заплаціла ў 1756 г. у дзень Св. Міхала, у в. Грабава тым самым тром людзям грабаўскім, што давалі сведчанне, в. Міхедавічы заплаціла і да рук аддала, а гэтыя тры чалавекі, атрымаўшы грошы, тым грабаўскім падданым, у якіх папалены стагі, узнагароду ўчынілі, і асобна за спалены стог сена ў ліпені 1756 г. мусяць міхедаўцы на месцы спаленага стагу паставіць новы стог на 12 вазоў у 1756 г. на дзень 20 жніўня.

А за гэты злы ўчынак палення стагоў, пасля правядзення губернатарам следства, 4 найбольш павінных у назіданне будуць пакараны пастронкамі (важжамі). Кожнаму па 50 пастронкаў (удараў)...

Пісан у в. Сялютычах.

НГА Беларусі, ф. 1728, воп. 1, с. 16, лл. 554—557, 651—654.

Падрыхтавалі В. Бабкова і А. Аляксандрава

У складзе Расійскай імперыі

Пасля другога падзелу Рэчы Паспалітай у 1793 г. цэнтральная Беларусь адышла да Расіі, была створана Мінская губерня, у склад якой уваходзіў Мазырскі ўезд, а на тэрыторыі Петрыкаўскага графства з навакольнымі вёскамі створана шэсць валасцей: Ляскавіцкая, Петрыкаўская, Камаровіцкая, Капаткевіцкая, Грабаўская і Лучыцкая. Такое адміністрацыйнае дзяленне захавалася да 1917 г. Улада на месцы перадавалася царскім чыноўнікам і дваранству. Феадальна-прыгонны лад і маёмасныя правы, якія склаліся пры польскім праўленні, засталіся некарэктнымі. Беларускія магнаты і шляхта захавалі ўсе свае правы і прывілеі. Царскі ўрад Кацярыны II замацаваў прыгоннае права, дапамагаў памешчыкам яшчэ больш закабалаць сялян. Зямлёй па-ранейшаму валодалі памешчыкі, значная частка яе належала дзяржаве і царкве і толькі невялікая колькасць угоддзяў знаходзілася ў сялян. Найбольш буйнымі землеўладальнікамі былі Хадкевічы. Яны заставалі вернымі католікамі, прынялі польскую мову і карысталіся прыхільнасцю польскага караля. У адданасці каралю быў выхаваны і Аляксандр — сын і нашчадак Яна Мікалая. Калі ў 1812 г. французская армія ўвайшла ў межы Расійскай дзяржавы, акупіравала амаль усю Беларусь, за выключэннем яе паўднёвай часткі, і пачала насаджваць марыянэтакныя мясцовыя структуры ўлады, палкоўнік Войска Польскага Аляксандр Хадкевіч увайшоў у Камісію часовага ўпраўлення Вялікага княства Літоўскага, створаную ў Вільні французскім камандаваннем і падпарадкаваную яму. Гэта быў дыпламатычны ход Напалеона. Каб прыцягнуць на свой бок польскіх і мясцовых магнатаў, а таксама шляхту, ён паабяцаў узамен на падтрымку яго захопніцкіх планаў аднавіць Рэч Паспалітую ў межах да першага яе падзелу 1772 г. Але хутка на галоўныя пасады адміністрацыі акупі-

раванай тэрыторыі былі пастаўлены французскія военачальнікі і інтэнданты. Магнаты і шляхта, якія прысягалі на вернасць Расійскай імперыі, сталі праваднікамі антынароднай палітыкі — экзекуцый, рабаванняў, рэквізійнага фуражу і хлеба для акупантаў у мясцовых сялян, усялякіх здзекаў над імі. Ствараліся шляхецкія ваенныя фарміраванні для падтрымкі напалеонаўскіх войск. Беларускія сяляне аказвалі супраціўленне французскім рэквізітарам і іх памагатым. Напачатку на асобных салдат, невялікія іх групы, фуражыраў і памешчыкаў, якія памагалі акупантам. Разгарнулася партызанская вайна.

Пасля разгрому і выгнання французскіх акупантаў царскі ўрад учыніў канфіскацыю памешчыцкіх маёнткаў тых, хто падтрымліваў Напалеона. Але праз некаторы час маніфестам імператара Аляксандра I было аб'яўлена ўсеагульнае дараванне, і Хадкевічы захавалі свае валоданні.

У 1816 г. памерла ўладальніца Петрыкава Людовіка Хадкевіч. Паўстала пытанне аб раздзеле спадчыны паміж яе дзецьмі. Сын Вацлаў памёр непаўналетнім. Дочкі — Елізавета, княгіня Радзівіл, і Разалія, княгіня Любамірская, атрымалі прыданае ў наяўным капіталі і ад спадчыны адказаліся. Сын Восіп па разумовай адсталасці знаходзіўся пад прыглядом маці, а затым па спецыяльным асведчанні прызнаны недзеяздольным і па прыговору Грамадзянскага Трыбунала Мазавецкага ваяводства адданы ў апякунства сваякам. Фактычнае кіраванне Петрыкаўскім клочком перайшло да Аляксандра Хадкевіча, які па-ранейшаму знаходзіўся на службе ў Польскім каралеўстве і даслужыўся да брыгаднага генерала і сенатара.

Хадкевічы пастаянна пражывалі не ў Петрыкаве, а ў мястэчку Млынаў Дубенскага павета Валынскай губерні. Упраўленне шматлікімі маёнткамі магнатаў ажыццяўлялася праз давераных асоб, якія прадстаўлялі інтарэсы

гаспадара ва ўсіх дзяржаўных, гаспадарчых і судовых органах. Непасрэдна гаспадарчымі справамі займалася петрыкаўская эканомія на чале з упраўляючым. Эканомія размяшчалася ў фальварку — жылой пабудове з гаспадарчымі службамі, якая знаходзілася на месцы былой крэпасці. Там былі ляднік, лазня, важніца, васкабойня, разбіты агарод. Гаспадарчыя справы Хадкевічаў ішлі не вельмі паспяхова. Адміністрацыйная, літаратурная і навуковая дзейнасць гаспадара патрабавала немалых грошай. Даходы ад маёнтка не пакрывалі выдаткаў. Хадкевіч павінен быў браць пазыку, здаваць у арэнду і закладваць мёнткі. У закладным валоданні на 37 гадоў за 90 000 рублёў знаходзіўся фальварак Людзвіноў і іншыя. Даўгі пагражалі поўным разарэннем, і Хадкевіч вырашыў пагасіць частку іх за кошт сваіх уладанняў. 1 лютага 1825 г. у Чарнобылі адбыўся эксдывізарскі суд, які перадаў крэдыторам за даўгі землі разам з прыгоннымі сялянамі вёсак Бабунічы, Міхедавічы, Залессе, Галоўчыцы, Аголічы, Аголіцкая Рудня, Конкавічы, Міцтуры, Аціркі. Але гэта не змагло пакрыць непамерныя расходы, і Хадкевічы вымушаны былі ў 1838 г. прадаць за 270 000 рублёў асігнацыямі быўшаму харунжаму Мазырскага павета двараніну Гераніму Кеневічу маёнтка Брынёў з вёскамі Брынёў, Ляскавічы, Баклань і іншымі, а таксама вёску Сялюцічы. Займаліся яны і фальсіфікацыяй, зашэсваючы ў прыгонныя вольных людзей, якія з'яўляліся арандатарамі іх зямлі. Гэтым прыёмам карысталіся амаль усе тутэйшыя памешчыкі.

У палове XIX ст. да адмены прыгоннага права ў судах і нават ва Урадавым Сенаце разглядаліся справы аб незаконных запісах памешчыкамі Хадкевічамі вольных людзей у прыгонныя: Пінчукоў і Адасёў з Аголіцкай і Вячынскай Рудні, Васіля і Антона Грыневічаў з Аголіцкай Рудні, Мацвея Тураўца, Каюкалаў, Шабалтасаў, Яцкоўскіх, Сухамераў, Барысевичаў з в. Сял-

кі, Андрэя Юцэвіча з м. Петрыкава, жыхароў в. Краснаселко, 29 жыхароў маёнтка Слінкі¹.

Разглядаліся таксама справы аб незаконных запісах памешчыкам Кеневічам сялян Шлагаў і Шастакоў, памешчыкам Камарніцкім Івана не помняшчага свайго паходжання, в. Міхедавічы, памешчыкам Абуховічам Яворскіх, в. Грабаў, памешчыкам Яленскім Мазуркевічаў, в. Белка Капаткевіцкага маёнтка і інш. Частка маёнтка, якая знаходзілася ў апякунскім валоданні Аляксандра Хадкевіча, з 1828 г. перайшла ў яго поўную ўласнасць, а з 1838 г. увесь Петрыкаўскі ключ — да яго сыноў Карла, Мечыслава і Баляслава.

Прыгоннае права на Беларусі захоўвалася царскім урадам, а прыгнёт сялян узмацняўся. Свабодных сялянскіх гаспадарак-аднадворцаў былі адзінкі. Яны арандавалі зямлю ў памешчыкаў. Прыгонныя сяляне падраздзяляліся на памешчыцкіх — у маёнтках вотчынных, ленных — у маёнтках памешчыкаў, якія валодалі імі па ленным праве, і езуіцкіх — у маёнтках ордэна езуітаў. Былі казённыя сяляне, якія жылі ў казённых маёнтках (старствах) і абавязаны былі несці службу.

Езуіцкі маёнтка Снядзін, у склад якога ўваходзілі фальваркі Лобча, Мардзвін, Дарашэвічы, Галубіца, Макарычы, Паўлінава, Капцэвічы, Вышлаў, 1-я і 2-я Турка, а таксама фальварак Асавец па распараджэнню раздаўчай камісіі Рэчы Паспалітай яшчэ ў 1774 г. аддадзены віленскаму літоўскаму мечніку Міхалу Радзівілу, а ў 1806 г. па купчай крэпасці яго набыў Антон Кеневіч. Па праву спадчыны ён знаходзіўся ў вотчынным валоданні Іпаліта і Гераніма Кеневічаў.

У вотчынным валоданні знаходзіліся, акрамя маёнткаў Хадкевічаў, маёнткі і вёскі Бобрык, Баклань, Бабунічы, Брынёў, Грабаў, Галоўчыцы, Дуброва, Замосце, Залессе, Конкавічы, Камаро-

¹ НГА Беларусі, ф. 163, воп. 1, с. 198б.

вічы, Ляскавічы, Міхедавічы, Мышанская Рудня, Аголічы, Аголіцкая Рудня, Аціркі, Слабодка, Сялюцічы, Слінкаўская Рудня, Перабаў, Чалюшчавічы. Леннымі з'яўляліся Ванюжычы, Яўсеевічы, Івашкавічы, Кашэвічы (Касейск). Каменкі, Капаткевічы, Лучыцы, Навасёлкі, Аносавічы, Філіпавічы, Хвойня, Хвоенская Рудня. Казённымі, арандуемымі памешчыкамі, былі Багрымавічы, Колкі, Млынок (Слабада), Рог, Фаставічы, Хуснае і частка маёнтка Бабунічы. У вотчынным валоданні нашчадкаў фельдмаршала Міхаіла Іларыёнавіча Галяншчыва-Кутузава знаходзіўся фальварак Сякерычы. У 1793 г. маёнтак Якімавічы, у якім знаходзіліся Сякерычы, быў падараваны графу Алансусу. Па наследству фальварак перайшоў да ўнука фельдмаршала, сына старэйшай дачкі Праскоўі, крэсніка імператара Паўла I Паўла Мацвеевіча Талстога. Ён звярнуўся з прашэннем да Аляксандра II захаваць прозвішча дзеда і імператар указам ад 7 мая 1859 г. усяміласцівейша дазволіў да прозвішча Талстога дабавіць Галяншчаў-Кутузаў. Талстыя пастаянна жылі пад Масквой, у маёнтку Пакроўскае Падольскага павета. Фальварак Сякерычы заставаўся ў валоданні Галяншчавых-Кутузавых-Талстых да 1917 г.

У гэты час наміцёўся пераход у памешчыцкіх маёнтках ад натуральнага да таварнага (капіталістычнага) спосабу вытворчасці. Наладжвалася перапрацоўка сельскагаспадарчай прадукцыі і сыравіны. Памешчыцкая гаспадарка паранейшаму трымалася за кошт сялянскай працы ў выглядзе баршчыны, якая складала ад 2 да 4 дзён у тыдзень з кожнай рабочай душы (мужчыны з 17 гадоў, жанчыны з 15 гадоў). У Брынёве, Галоўчыцах, Міхедавічах былі смалакурні, у Петрыкаве — цагельны завод, у Брынёве і Конкавічах — вадзяныя млыны, Старыне і Чалюшчавічах — ветраныя млыны, у Міхедавічах і Чалюшчавічах — вінакурні. Усё часцей сустракаліся ў маёнтках малацілкі,

сечкарэзкі і іншыя машыны з выкарыстаннем пары.

Да адмены прыгоннага права сяляне дзяліліся на прыгонных, дваровых і вольных людзей. Прыгонныя і большасць вольных людзей сяліліся на памешчыцкай зямлі, за якую адраблялі баршчыну або плацілі натуральныя ці грашовыя аброк, а часцей тое і другое, памер якога ўстанаўліваў памешчык. Памешчык не меў права распараджацца асобай вольнага селяніна, але прыгонныя і дваровыя людзі былі зусім бяспраўнымі, знаходзіліся ў яго поўнай асабістай і маёмаснай залежнасці. Ён мог распараджацца імі, як сваёй асабістай маёмасцю: прадаць, абмяняць, перасяліць, пакараць. Жаніцца можна было толькі з дазволу памешчыка, а выходзіць замуж у другі маёнтак — за выкуп.

Сялянская гаспадарка была натуральнай, але многія сяляне займаліся промысламі — нарыхтоўкай дроў, клёпкі, зборам грыбоў, мёду — для сваіх патрэб і на продаж. Дваровыя людзі зямельных надзелаў не мелі, яны абслугоўвалі памешчыка і былі на яго поўным забеспячэнні. Ён мог вызначыць ім, як і другім прыгонным, за праўнасць па сваім выбары — да 40 удараў розгамі, да 15 удараў палкамі, да тыдня арышту, а ў асобных выпадках — да 2 месяцаў, хадайнічаць аб высылцы ці накіраванні ў выпраўленчыя арыштанцкія роты. Непісьменнаць сялян была пагалоўнай, чалавек, які мог чытаць і пісаць, сустракаўся рэдка і карыстаўся вялікай павагай.

Бязмерная эксплуатацыя і бяспраўнае становішча сялян прыводзілі да масавых непадпарадкаванняў і супраціўлення. Незадавальненне нарастала, асаблівага памеру яно набыло ў сярэдзіне XIX ст. Неабходнасць вызвалення сялян ад прыгоннага права была відавочнай. Нават імператар Аляксандр II у звароце да маскоўскага дваранства гаварыў: «...лешч, каб вызваленне адбылося зверху, чым знізу».

Жыхары м. Петрыкава, у якім па

восьмым народным перапісу налічвалася 676 душ, яшчэ ў 1817 г. пачалі судовую справу аб прадастаўленні ім свабоды. Звыш 30 гадоў цягнулася справа ў розных урадавых установах і 9 верасня 1848 г. указам Урадавага Сената яны прызнаны вольнымі мяшчанамі. Ім дадзены былі правы заставацца на зямлі памешчыкаў Хадкевічаў, які павінен быў вызначыць па ўзаемнай згодзе памеры выплаты за зямлю ці перасяліцца ў другое месца і быць свабодным¹. На падставе гэтага ўказу Мінская Казённая Палата ў сувязі з тым, што з 676 сялян мястэчка 171 памёр за час разгляду справы, 34 адданы ў рэкруты, залічыла астатніх 471 жыхароў Петрыкава, згодна з іх жаданнем, у мяшчане г. Мазыра, пакінула ў акладзе 171 памёршага і прапанавала вярнуць усіх рэкрутаў з вайскавай службы, а ўзамен іх паставіць з маёнтка графа Хадкевіча такую ж колькасць рэкрутаў. Хадкевіч не пагадзіўся з такім рашэннем Казёнай Палаты і падаў скаргу ва Урадавы Сенат. Ён абгрунтоўваў сваю скаргу тым, што нельга ўсіх жыхароў мястэчка пераводзіць у вольныя мяшчане, таму што большая частка іх з'яўляюцца прыгоннымі яго і яго сваякоў, пераселенымі з бліжэйшых вёсак, не трэба

пакідаць у акладзе памёршых і нельга вяртаць прызваных рэкрутаў, таму што мястэчка адпраўляе рэкруцкія павіннасці без ніякага пасрэдніцтва памешчыка.

Адначасова ў Сенат паступіла прашэнне старасты Івана Дзечкі, даверанага жыхароў мястэчка. У сувязі з тым што Хадкевіч прапанаваў цяжкія ўмовы па плацяжах за зямлю і не выдзяляе неабходных угоддзяў, жыхары мястэчка выказалі намер перасяліцца ў другое месца і звярнуліся з просьбай, каб Сенат аддаў распараджэнне памешчыку не павышаць плацяжоў за зямлю да перасялення і не адбіраць угоддзяў, якімі яны раней карысталіся. Пры разглядзе гэтай справы Урадавы Сенат прызнаў, што не ўсе жыхары мястэчка імкнуцца да свабоды. Не звярталіся за вырашэннем гэтага пытання толькі жыхары вуліцы Каленікі, аднак яны ўжо пераведзены ў свабодныя мяшчане і назад у прыгонныя вернуты быць не могуць. За гэтых людзей памешчыку назначалася з казны грашовая кампенсацыя. Сенат адмяніў рашэнне Мінскай Казёнай палаты аб водзыве рэкрутаў і пакінуў у акладзе памёршых. Прашэнне даверанага мяшчан Дзечкі засталася без распараджэння.

9 лютага 1861 г. выйшаў доўгачаканы Маніфест імператара Аляксандра II аб адмене прыгоннага права. Ім прадугледжвалася права сялян на дарэформенны надзел з выплатай памешчыку 20 % выкупнай ацэнкі поўнага надзелу зямлі, няпоўнага — 25 %. Астатнюю частку выкупу памешчыкі атрымлівалі ад дзяржавы ў выглядзе каштоўных папер. Ацэначны кошт надзелу павінен быў быць выплачаны на працягу 49 гадоў з пагашэннем 6 % гадавых за пазыку. Сяляне аб'ядноўваліся ў сельскія абшчыны, атрымлівалі права займацца промысламі і гандлем, неслі адказнасць за ўплату падаткаў, мірскіх збораў, а таксама за рэкруцкія павіннасці.

Памешчыкі працівіліся рэформам, імкнуліся захаваць сваю выгаду, аднак выкарыстанне наёмнай працы станавілася ўсё больш нявыгадным, таму большасць ворных зямель перадавалася сялянам на выкуп, лясы ж заставаліся ў распараджэнні памешчыкаў. У 1886 г., калі ў асноўным было завершана адмежаванне сялянскіх зямель, на тэрыторыі сучаснага раёна былі 52 сельскія абшчыны, 2240 двароў, у якіх налічвалася 8330 мужчын і 8425 жанчын, а ўсё насельніцтва складала 11 085 мужчын і 11 322 жанчыны. З амаль 200 тыс. дзесяцін, у тым ліку 47 тыс. дзесяцін ворнай зямлі, у валоданні сельскіх абшчын знаходзілася 63 670 дзесяцін, з іх 38 650 ворнай зямлі, у валоданні прыватных асоб і памешчыкаў — 125 500 дзесяцін, у тым ліку ворнай 7950. Казённая (дзяржаўная) і царкоўная ўладанні складалі 8280 дзесяцін, з іх 428 дзесяцін ворнай зямлі.

На асобых умовах адмянялася прыгоннае права для дваровых людзей. Яны вызваліліся праз два гады пасля апублікавання Маніфеста без зямельнага надзелу і фактычна ператвараліся ў батракоў. Наогул пасля рэформы 1861 г. сяляне трапілі з адной кабалы ў другую, эканамічна яшчэ больш жорсткаю. А ўсе цэнтральныя і мясцовыя органы для правядзення рэформы складаліся з памешчыкаў (дваран) і абаранялі свае інтарэсы. Незадаволенасць сялян зямельнай рэформай прыводзіла нярэдка да

¹ НГА Беларусі, ф. 299, воп. 2, с. 4384.

сапраўдных бунтаў. Для іх уніхамірвання царскі ўрад уводзіў у асобныя маёнткі войскі. Па просьбе памешчыкаў уводзіліся войскі ў маёнткі Паўлінава (Снядзін) Сігізмунда Кеневіча, у Брынёў і Дарашэвічы Гераніма Кеневіча, Капаткевічы Яленскага, Ванюжычы Венславоўча. Арганізаванае супраціўленне адмежаванню іх зямель з памешчыкам Левандоўскім аказалі сяляне маёнтка Чалопчавічы. Да судовай адказнасці і пакарання ў Віленскай судовай палатце прыцягнуты 20 сялян, у тым ліку 11 жанчын. Васны начальнік Мазырскага і Рэчыцкага паветаў у рапарце Мінскаму губернатару дакладваў: «...Напрамак розуму сялян у палітычных адносінах зусім спакойны; калі іншы раз узніклі недаразуменні, то яны крыліся чыста з матэрыяльнай зацікаўленасці і недаверу да сваіх былых памешчыкаў і чыноўнікаў, баючыся падману з іх боку... Абвінавачваць сялян у гэтым нельга, таму што да гэтага часу было так: памешчыкі рабавалі іх, а чыноўнікі дапамагалі, і сяляне замест абароны знаходзілі ў іх толькі карнікаў... Наогул народ не бачыў той радасці, якой чакаў з аб'яўленнем свабоды...».

З аднаго прыгоннага права значна палепшыліся ўмовы для развіцця сельскагаспадарчай і прамысловай вытворчасці. На змену натуральнай феадальнай сельскай гаспадарчы ішоў капіталістычны лад з яго таварна-грашовымі адносінамі. У другой палавіне XIX ст. на цяперашняй тэрыторыі раёна далейшае развіццё атрымалі дробныя прадпрыемствы па перапрацоўцы мясцовай сыравіны, а сярод мяшчан і сялян — кустарныя промыслы. Вінакурныя заводы былі ў Капцэвічах (Лучыцкай вол.), Брынёве, Лобчы, Лучыцах, Камаровічах, Дарашэвічах, Чалопчавічах, мукамольныя і крупяныя — у Лобчы, лесапрацоўчыя прадпрыемствы — у Капцэвічах, Муляраўцы, Міхедавічах, дзятлярныя — у Дуброве, смалакурныя — у в. Баклань і ў маёнтку памешчыка Кульжынскага. Кустарнымі промысламі займаліся сяляне ў Грабаве, у Капцэвічах, Брынёве, Вышалаве — бандарным, у Капаткевічах і Ляскавічах — экіпажным, у Капаткевічах — цялярным, у Грабаве і Ляскавічах — пасудным і ткацкім... Ажывіўся гандаль, тавары па Прыпяці і Дняпры ішлі з Украіны і Расіі, а адсюль у іншыя губерні. У 1876 г. пабудавана Палеская чыгунка, яе станцыі былі ў Капцэвічах, Муляраўцы і Пцічы.

Да пачатку XX ст. некаторыя памешчыцкія маёнткі былі распрададзены сялянам, але значная колькасць зямельных угоддзяў знаходзілася ў іх валоданні. У 26 памешчыкаў было 81 800 дзесяцін зямлі (1911 г.), астатняя — у дробных землеўладальнікаў, у тым ліку сялян. Найбольшую колькасць зямлі мелі нашчадкі графа Карла Хадкевіча, яго дачкі — графіня Марыя Касагоўская і Ганна Даўгяла валодалі маёнткам Петрыкаў, Геранім Кеневіч — маёнткам Брынёў. У кожнага з іх было больш 10 тысяч дзесяцін зямлі. Граф Рыгор Міларадовіч меў маёнтка Камаровічы, граф Лаўрэнцій Путкамер — Паўлінава, Есіп Богуш — Навасёлкі. У кожнага налічвалася больш за 5 тысяч дзесяцін зямлі.

Да пачатку першай сусветнай вайны значна палепшылася сельскагаспадарчая вытворчасць. Далейшае развіццё атрымала прамысловасць і рамесніцтва, пашыраўся гандаль. На тэрыторыі раёна былі два гандлёвыя цэнтры — мястэчкі Петрыкаў і Капаткевічы.

Прамысловыя прадпрыемствы былі невялікія, у асноўным з колькасцю ра-

ботнікаў да 5 чалавек. Заснавальнікамі іх з'яўляліся, як правіла, мясцовыя памешчыкі. Кеневіч адкрыў мукамольную і крупяную вытворчасць у ф. Лобча, вінакурны завод у Брынёве і Дарашэвічах, Крапоткін — у Камаровічах, Вільсан — у Лучыцах. Купец Каплан пабудаваў лесасільную ў Муляраўцы.

Першая сусветная вайна прывяла да ўпадку сельскагаспадарчай і прамысловай вытворчасці, а грамадзянская вайна і акупацыя ў 1918 г. кайзераўскімі войскамі, а потым у 1919 г. — белапалаякамі прывялі амаль да поўнага разбурэння прамысловай вытворчасці і значнага ўпадку сельскай гаспадаркі. Пасля выгнання з тэрыторыі Беларусі белапольскіх акупантаў і заключэння Рыжскага мірнага дагавору пачалося наладжванне прамысловай і сельскагаспадарчай вытворчасці. Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г., вызваліўшая сялян ад памешчыцкага гнёту і перадаўшая памешчыцкія землі без выкупу тым, хто іх апрацоўвае, адкрыла нябачную раней прастору для сельскагаспадарчай вытворчасці, развіцця навукі і культуры.

В. П. Мазуркевіч

¹ НГА Беларусі, ф. 242, воп. 2, с. 1975, л. 8.

Сведчаць архіўныя дакументы

КУПЧАЯ КРЕПОСТЬ, ДАННАЯ ПОМЕЩИКОМ РИХАРДОМ ОБУХОВИЧЕМ КОЛЛЕЖСКОЙ СЕКРЕТАРШЕ ЕКАТЕРИНЕ РОМАНОВСКОЙ НА КРЕСТЬЯНКУ МАРЬЮ АНДРЕЯ ДОЧЬ ОСКЕРЧИНУ

Лета 1844 декабря 11 дня я, ниже собственноручно подписавшийся помещик Мозырского уезда Обухович крестьянку с вотчинного моего имения Грабова вдову бессемейную Марью Андрея дочь Оскерчину, записанную по ревизским сказкам по последней всенародной переписи под № 20 с усадебною землею числом пять десятин и постройкой за добровольно мною установленную и вполне полученную сумму пятьдесят рублей серебром продал коллежской секретарше из дворян, утвержденных Гильдией, Екатерине Ивана дочери Романовской... которая властна прописанную крестьянку принять в полное свое распоряжение и владение без всякого с моей стороны и наследников моих споров и прекословия; на сей купчей крепости означенная крестьянка никому иному не продана и не заложена и никакими взыскаиями не обременена, на что сию крепость, писанную на основании Свода Законов тома 5-го статьи 360 (издания 1842 г.) при предъявлении свидетелей собственноручной подписью утверждаю

Рихард Обухович

НИА Беларуси, ф. 163, оп. 1, д. 4862, л. 109–110.

УКАЗ ЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА САМОДЕРЖЦА ВСЕРОССИЙСКОГО

Минское губернское Правление

Слушали: переданный г. губернским прокурором рапорт Мозырского уездного стряпчего от 19 мая за № 192, в котором изложено, что помещица Ефросинья Стеткевичева изнуряет и удерживает крестьянина своего Романа Бабака, окованного по рукам и ногам железам, в каковом положении заставляет его пилить дрова и делать другую тяжелую работу, а ночью привязывает к железной цепи, сквозь стену протянутую.

Заведывающий 1-м станом чиновник Брусевич, найдя Бабака в таком положении, потребовал его для допроса и представления в земский суд, но Стеткевичева, обругав Брусевича и вытолкнув его, отвечала на повестку, что крестьянин Бабак содержится под стражей для отправления его в Минск для сдачи в рекруты за послушание, а потому не испытывает надобности своего человека вручать Брусевичу...

Приказываю: оному суду предписать Указом для обследования донесения чиновника Брусевича о жестоком обращении помещицей Стеткевичевой к крестьянину Бабаку и о буйном ее поведении с полицейским чиновником... и будучи означенное донесение чиновника Брусевича подтвердившимся, крестьянина Бабака оградить от дальнейшего преследования и дать делу надлежащий ход... О последующем рапортовать с подробным объяснением о том, что покажет следствие...

Июня 6 дня 1845 г.

НИА Беларуси, ф. 163, оп. 1, д. 1186, л. 22–23.

ЕГО ВЫСОКОПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ ГОСПОДИНУ МИНСКОМУ ВОЕННОМУ ГУБЕРНАТОРУ, ВИЛЕНСКОМУ, ГРОДНЕНСКОМУ И КОВЕНСКОМУ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРУ ГЕНЕРАЛ-ЛЕЙТЕНАНТУ И КАВАЛЕРУ ФЕДОРУ ЯКОВЛЕВИЧУ МИРКОВИЧУ**Прошение**

Мозырского уезда деревни Михедовичи помещица вдова Бабанская требует от нас повинности по три дня в неделю со всякой души с дома как с престарелых, так и с малолетних наравне да при всем том требует от всех нас налично дани, что даже на посеянной земле не родит... Мало имеем пахотной земли, токмо на один озимый засев хлеба, а на яровой и прочее принуждены нанимать землю, сами такую засеивать и при таком положении пропитаться хлебом на чужой земле и отбывать повинность помещику нельзя, не оставаясь в крайней бедности. Хотя мы заносили жалобу к местному уездному господину Предводителю дворянства, но не получили ни малейшего удовлетворения и облегчения.

Для того вынуждены оставаться в крайнем стеснении, припад к столпам Вашего Высокопревосходительства со слезами всепокорнейше просить, чтобы по всему вышеприведенному предмету предписано было кому следует из благонадежных чиновников, учинив о справедливости нашей жалобы, местное удовлетворение нам доставить как справедливо законную защиту, как в полном наделении пахотной

ЗЯМЛЯ НАШЫХ ПРОДКАЎ

землею, так и требование с нас крестьянской повинности... На что с трепетом сердца ожидать будем благосклонного разрешения и удовлетворения нашей участи

1. Иван Андреев Найдзион +++	6. Данило Пашпалов +++
2. Данило Дзямидов +++	7. Онуфрей Верас +++
3. Антон Дзямидов +++	8. Василь Найдзион +++
4. Гришко Пошпалов +++	9. Макей Найдзион +++
5. Эмицер Дзямидов +++	10. и Григор Найдзион +++

За неграмотностью тремя крестиками вышеподписавшихся по личной просьбе подписывает дворянин Николай Иванов сын *Былинский*.

Августа 1847 г.

Прошение сочинил и писал дворянин *Былинский*.

Гербовый сбор 60 коп. серебром.
НИА Беларуси, ф. 163, оп. 1, д. 81, л. 3

Акт

1857 г. января 31 дня

Штаб-офицер корпуса жандармов, полковник Тизенгаузен, Мозырский уездный Предводитель дворянства Замайский и исправляющий должность Мозырского земского исправника Зябковский осматривали жилища крестьян имения Конкович помещиков Саприновских и нашли: многие избы ветхие, а некоторые совершенно разрушенные и хозяева разрушенных изб переведены в избы к другим хозяйствам; хлевы у кого есть, скотина не покрыта крышами, в амбарах, кладовых и гумнах не только что запасов, но и на настоящее продовольствие ничего не имеется; крестьяне не имеют теплой одежды, свитки на них оборваны и вообще заметна крайняя нищета и бедность*...

Корпуса жандармов *Тизенгаузен*
Предводитель дворянства
Исп. должность земского исправника
НИА Беларуси, ф. 163, оп. 1, д. 1250, с. 90.

ЕГО ПРЕВОСХОДИТЕЛЬСТВУ МИНИСТРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ, ДЕЙСТВИТЕЛЬНОМУ ТАЙНОМУ СОВЕТНИКУ г. ЛАНСКОМУ

Всепокорнейшее прошение поверенных крестьян Минской губернии Мозырского уезда I стана деревни Копцевичи Семена Церешковича, Устина Леончика и Ивана Бельского

Мы, просители и верители ваши, были сперва во владении помещицы вдовы Петровской, отныне владеет нами какой-то Ленкевич, который угнетает нас до крайности следующим образом... Тяжба, назначенная Инвентарным Губернским комитетом, с каждого двора, наделенного усадьбою... по 2 дня господскому двору мужского и по 2 дня женского пола, Ленкевич же берет по 3 дня, да гвалта со всякой души по 6 дней; сверх того, он, Ленкевич, заставляет отбывать ночной караул от мужеска и сторожу от женска пола, караулить не одну ночь, а сразу через все сутки... Заставляет при том с нас снимать дань, то есть со всякой души по гарнцу меду, по фунту коноплевых ниток, по две курицы, по 20 яиц, по 4 фунта сушеных грибов, по 2 осьмины дубовых желудей или вместо оных по 10 осмин картофеля, а в случае неимения всего того платить ему деньгами... Помещик наш Ленкевич жестоко наказывает крестьян ударами плети по 100 и по 200 ударов по голому телу, словом, угнетает до крайности... Трех человек, то есть Лариона Башавельчика, Петра Мороза и Федора Коляду наказал жестоко розгами без милости и пощады, дабы впредь не жаловались начальству на угнетение крестьян... Ваше Превосходительство, сжальтесь над нашим положением; беременные жены наши скитаются по лесам и кормят детей, некоторые помирают от голодной смерти, хозяева порядочные разорены до крайности...

По личной просьбе Церешковича, Леончика и Бельского расписался дворянин
Фадей Иванов сын *Герасимович*

* В ноябре 1857 г. полковник Тизенгаузен приезжал в Конковичи по поводу жалобы крестьян о жестоком обращении с ними помещика С. Саприновского, на что из казны ему было выдано прогонных 123 р. 26 коп. серебром.

Тизенгаузен докладывал в Мозырский уездный суд 20 ноября об угнетении и нечеловеческом обращении помещика со своими крестьянами. От наказания розгами умерли два крестьянина, погиб ребенок. В ревизских сказках отсутствовали указания о смерти крестьян...

ГОСПОДИНУ МОЗЫРСКОМУ УЕЗДНОМУ ПРЕДВОДИТЕЛЮ ДВОРЯНСТВА

Октября 16 дня 1857 г.

Называющие себя поверенными крестьянами имения Копчевичи помещицы Петровской Семен Цешкович, Устин Леончик и Иван Бельский обратились к г. Министру внутренних дел с жалобой на обременение их господской работой, жестокое наказание владелицей и притеснение местным начальством.

Его Превосходительство, усматривая на основании донесения Комиссии, что жалобы крестьян имения Копчевичи совершенно не обоснованы, и что двое из просителей: Леончик и Бельский были главными зачинщиками сказанного крестьянами неповиновения и неизвестно куда скрылись, — от 24-го сентября за № 4568 предложить изволил, по водворению на место жительства означенных крестьян, внушить им о должном повиновении владелице имения, а также обратить внимание на сочинителя дворянина Герасимовича...

Прошу Ваше Высокоблагородие проверить оные жалобы со всей аккуратностью и за сим внушить крестьянам должное повиновение владелице в видах отвращения вредного влияния подстрекателей... О писавшем же жалобу крестьян Герасимовиче по возможности вскоре сообщу...

Коллежский асессор

НИА Беларуси, ф. 163, оп. 1, д. 1306, л. 96—101.

**ДОНЕСЕНИЕ МИНСКОГО ГУБЕРНАТОРА МИНИСТРУ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
ОБ ОТКАЗЕ КРЕСТЬЯН им. КОПАТКЕВИЧИ ОТБЫВАТЬ ПОВИННОСТИ И МЕРАХ
ПОДАВЛЕНИЯ ИХ ВЫСТУПЛЕНИЯ**

18 августа 1861 г.

Вашему Высокопревосходительству имею честь донести, что крестьяне Мозырского уезда им. Копаткевичи помещика Еленского, несмотря на внушения и убеждения Мирowego Посредника, отказались отбывать следующие с них в пользу помещика повинности, в размере, назначенном инвентарем. Почему для водворения в сем имении порядка, по требованию Посредника, Земским Исправником сделано было распоряжение о переводе в оное 10-й роты Калужского пехотного Его Величества Короля прусского полка, находившейся в им. Брынёв и Дорошевичи, затем Исправником, совместно с Предводителем Дворянства, были приняты надлежащие меры увещания, и порядок в имении был водворен. 10-я рота Калужского полка оставлена временно в им. Копаткевичи.

Гражданский губернатор

РГИА, ф. 1291, оп. 52, д. № 41, лл. 9—10.

**СООБЩЕНИЕ МИНСКОГО ГУБЕРНАТОРА В ДЕПАРТАМЕНТ ПОЛИЦИИ 1 МАЯ 1906 г.
О ВОЛНЕНИЯХ КРЕСТЬЯН дер. ТЕРЕБОВО И БЕСЕДКИ И МЕРАХ ПОДАВЛЕНИЯ ИХ
ВЫСТУПЛЕНИЯ**

Для приведения в исполнение решения Минского Окружного Суда, в силу которого крестьяне дер. Терехово Мозырского уезда обязывались уплатить помещику Исакову 143 руб. 66 коп., местный Судебный Пристав обратился к полиции с просьбой об оказании ему законного содействия, так как жители означенной деревни намеревались силой не допустить к производству описи их имущества. Командированный Уездным Исправником Пристав 2-го стана Чембровский вместе с 20 стражниками и 45 десятскими прибыл 19 апреля утром в дер. Терехово, где, вызвав сельского старосту, вместе с ним предупредил крестьян не угонять в поле скот и не сопротивляться законным действиям Судебного Пристава при производстве им описи имущества. Но, несмотря на это, увещания остались безуспешными, и крестьяне до 300 человек, вооружившись кольями, стали выгонять свой скот. Когда Пристав со стражей пытался противодействовать, они отбили скот силой и угнали его в лес.

Прибывшим вслед за этим на место происшествия Уездным Исправником вместе с отрядом конных стражников созваны были все крестьяне, коим было разъяснено, какой ответственности подвергаются они за оказанное сопротивление и незаконность своих действий. После продолжительных переговоров крестьяне добровольно уплатили Судебному Приставу следуемые с них деньги, за исключением 4-х домохозяев, имущество которых было описано на месте.

Произведенным Исправником расследованием с целью выяснения зачинщиков беспорядка установлено, что агитаторами среди населения дер. Терехово являются староста Мина Дашкевич и крестьянин Мартин Дашкевич, которые арестованы полицией в порядке Положения о чрезвычайной охране на предмет административной высылки их из места жительства.

21 апреля Пристав того же стана приступил к приведению в исполнение решения Мозырского уездного съезда, состоявшегося в 1905 г., по отношению крестьян дер. Беседки, отказавшихся добровольно уплатить причитающийся с них штраф в сумме 98 руб. 30 коп. в пользу того же помещика Исакова за самовольную пастьбу скота. Сначала взыскание денег шло без инцидентов и имущество несостоятельных крестьян было подвергнуто описи без всякого с их стороны протеста, но ввиду наступления ночи Пристав не успел окончить взыскание и отложил таковое до следующего дня. Прибыв на другой день в дер. Беседки, Пристав вместе со стражниками был встречен толпой до 300 человек, вооруженных кольями и длинными шестами с железными наконечниками. Толпа бросилась на прибывших стражников, нанося им побои и производя выстрелы, причем Приставу был нанесен удар в голову. Стражники открыли из ружей вверх огонь, но под напором толпы стали отступать. Приставом было сделано распоряжение о совершенном оставлении деревни.

Прибывшим 23 апреля утром на место беспорядков Уездным Исправником вместе с Приставом 3-го стана и отрядом стражников порядок был восстановлен и решение Уездного Съезда приведено в исполнение беспрепятственно. Произведенным вслед за тем повальным обыском никакого оружия у крестьян не обнаружено, так как еще до прибытия чинов полиции они успели его спрятать, а также скрылись и главные виновники беспорядков, из числа которых полицией задержано четыре человека. На месте беспорядков оказался убитым крестьянин Веракситч и раненым пулей в руку Исидор Шевко.

Того же 23 числа на место приспешствия прибыл Судебный Следователь с врачом. Осмотром трупа убитого Веракситча установлено, что рана в голову сделана выстрелом из ружья «Бердана». Состояние здоровья Пристава Чембровского, по заключению врача, не грозит опасностью, но могут произойти осложнения от сотрясения мозга...

у. д. Губернатора Курлов
у. д. Правителя Канцелярии Стабников
РГИА, ф. 102, оп. 1906, д. 700, лл. 17—18.

СПИСОК ВОЛОСТЕЙ, СЕЛЬСКИХ ОБЩЕСТВ И СЕЛЕНИЙ 4 МИРОВОГО УЧАСТКА МОЗЫРСКОГО УЕЗДА МИНСКОЙ ГУБЕРНИИ НА 1 ЯНВАРЯ 1870 г.

1. Комаровичская волость

Комаровичское сельское общество — с. Комаровичи, д. Рудня, д. Заполье. По ревизии 180 душ крестьян-собственников. Им. Комаровичи и Бобрики помещика Еленского.

Бобриское с/о — д. Бобрики. По ревизии 122 души крестьян-собственников. Им. Бобрики помещика Еленского.

Головчицкое с/о — д. Головчицы. По ревизии 119 душ крестьян-собственников. Им. Бобрики помещика Еленского.

Ванюжичское с/о — д. Ванюжичи. По ревизии 64 души крестьян-собственников. Им. Ванюжичи помещика Венцделовича.

Новоселковское с/о — с. Кузьмичи, д. Гурины. По ревизии 220 душ крестьян-собственников. Им. Ванюжичи помещика Венцделовича.

Новоселковское с/о — с. Кузьмичи, д. Гурины. По ревизии 220 душ крестьян-собственников. Им. Новоселки помещика Богуша.

Филиповичское с/о — д. Филиповичи. По ревизии 69 душ крестьян-собственников. Им. Филипович помещика Богуша.

Фастовичское с/о — д. Фастовичи. По ревизии 51 душа бывших государственных крестьян...

Клясовское с/о — заст. Клясов. По ревизии 33 души однодворцев.

Кроме того, к волости причислено 26 душ однодворцев.

2. Лучицкая волость

Лучицкое с/о — с. Лучицы. По ревизии 147 душ крестьян-собственников. Им. Лучицы помещика Еленского, конфискованное.

Касевичское с/о — д. Касевичи, д. Евсеевичи. По ревизии 143 души крестьян-собственников. Им. Лучицы помещика Еленского, конфискованное.

Хоецкое с/о — д. Хойня. По ревизии 133 души крестьян-собственников. Им. Лучицы помещика Еленского, конфискованное.

К волости причислен 1 однодворец.

3. Грабовская волость

Грабовское с/о — с. Грабов, д. Старушки, д. Губари, д. Ельжбетин. По ревизии 230 душ крестьян-собственников. Им. Грабов помещика Обуховича.

Михедовичское с/о — д. Михедовичи. По ревизии 71 душа крестьян-собственников в им. Измаильской и 33 души крестьян-собственников в им. Бискупской. В им. Михедовичи два владельца — помещицы Измаильская и Бискупская.

Селютинское с/о — д. Селютини. По ревизии 118 душ крестьян-собственников. Им. Бринев помещика Кеневича.

4. Лясковичская волость

Лясковичское с/о — с. Лясковичи. По ревизии 109 крестьян-собственников. Им. Бринев помещика Кеневича.

Бриневское с/о — д. Бринев. По ревизии 69 крестьян-собственников. Им. Бринев помещика Кеневича.

Бокланьское с/о — д. Боклань, д. Найда. По ревизии 40 душ крестьян-собственников. Им. Бринев помещика Кеневича.

Дорошевское с/о — д. Дорошевичи. По ревизии 111 душ крестьян-собственников. Им. Дорошевичи помещика Кеневича.

Голубицкое с/о — д. Голубица. По ревизии 91 душа крестьян-собственников. Им. Дорошевичи помещика Кеневича.

Копцевичское с/о — д. Копцевичи. По ревизии 97 душ крестьян-собственников. Им. Дорошевичи помещика Кеневича.

Снядинское с/о — с. Снядин. По ревизии 82 души крестьян-собственников. Им. Павлиново помещика Кеневича.

Рубчанское с/о — д. Рубча. По ревизии 31 душа крестьян-собственников. Им. Павлиново помещика Кеневича.

Вышеловское с/о — д. Вышелов. По ревизии 44 души крестьян-собственников. Им. Павлиново помещика Кеневича.

Турокское с/о — д. Турок. По ревизии 74 души крестьян-собственников. Им. Лобча помещика Кеневича.

Причислено к волости 16 душ однодворцев.

5. Петриковская волость

Сметанинское с/о — д. Сметаничи. По ревизии 107 душ крестьян-собственников. Им. Петриков помещиков графов Ходкевичей.

Куритичское с/о — д. Куритичи. По ревизии 184 души крестьян-собственников. Им. Петриков помещиков графов Ходкевичей.

Белановичское с/о — д. Белановичи, хут. Адаши. По ревизии в д. Белановичи 94 души, на хут. Адаши 13 душ крестьян-собственников. Им. Петриков помещиков графов Ходкевичей.

Белковское с/о — д. Белка, д. Селки, д. Каленики, д. Селки. По ревизии в д. Белка 68 душ, в д. Селки 38 душ, в д. Каленики 27 душ крестьян-собственников. Им. Петриков помещиков графов Ходкевичей.

Слинковское с/о — д. Слипки, д. Отирки, д. Мицеры. По ревизии в д. Слипки 6 душ, в д. Отирки 38 душ, в д. Мицеры 34 души крестьян-собственников. Им. Слипки помещика Прушинского.

Конковичское с/о — д. Конковичи. По ревизии 119 душ крестьян-собственников. Им. Конковичи помещиков Пликусов, Саприновского и Прушинского.

Оголичское с/о — д. Оголичи. По ревизии 112 душ крестьян-собственников. Им. Оголичи помещиков Бродовича и Пальчинского.

Бабуничское 1-е с/о — д. Сотнич. По ревизии 27 душ крестьян-собственников. Им. Бабунич помещиков Грабовских и Мацусевича.

Бабуничское 2-е с/о — д. Бабунич. По ревизии 112 душ бывших государственных крестьян. Новоселковское с/о — д. Новоселки. По ревизии 49 душ бывших государственных крестьян.

Макаричское с/о — с. Макаричи. По ревизии 144 души крестьян-собственников. Им. Лобча помещика Кеневича.

Мордвинское с/о — д. Мордвин. По ревизии 65 душ крестьян-собственников. Им. Лобча помещика Кеневича.

6. Копаткевичская волость

Копаткевичское с/о — м. Копаткевичи, с. Копаткевичи. По ревизии в м. Копаткевичи 62 души, в с. Копаткевичи 153 души крестьян-собственников. Им. Копаткевичи помещика Еленского.

ЗЯМЛЯ НАШИХ ПРОДКАЎ

Ивашкевичское с/о — д. Ивашкевичи. По ревизии 143 души крестьян-собственников. Им. Копаткевичи помещиков Цилова и Леммергита.

Слободское 1-е с/о — д. Слободка. По ревизии 96 душ крестьян-собственников. Им. Копаткевичи помещиков Цилова и Леммергита.

Слободское 2-е с/о — д. Слободка. По ревизии 87 душ крестьян-собственников. Им. Кошцевичи помещика Ленкевича.

Челющевское с/о — с. Челющевичи. По ревизии 96 душ крестьян-собственников. Им. Челющевичи помещицы Левандовской.

Кошцевичское с/о — д. Кошцевичи. По ревизии 106 душ крестьян-собственников. Им. Кошцевичи помещика Ленкевича.

Заречское с/о — д. Заречье. По ревизии 97 душ крестьян-собственников. Им. Кошцевичи помещика Ленкевича.

Беседское с/о — д. Беседки. По ревизии 86 душ крестьян-собственников. Им. Мышанка помещика Кирхнера.

Теребовское с/о — д. Теребов. По ревизии 96 душ крестьян-собственников. Им. Мышанка помещика Кирхнера.

Хусновское с/о — д. Хусно. По ревизии 97 душ бывших государственных крестьян и 7 душ однодворцев; д. Городище — 35 душ крестьян-собственников. Им. Копаткевичи помещика Цилова.

Бобринское с/о — д. Бобринь. По ревизии 69 душ бывших государственных крестьян; д. Млынок — 18 душ бывших государственных крестьян. Им. Копаткевичи помещика Цилова.

Багримовичское с/о — д. Багримовичи. По ревизии 66 душ бывших государственных крестьян.

Рогское с/о — д. Рог. По ревизии 98 душ бывших государственных крестьян.

Залесское с/о — д. Залесье. По ревизии 52 души крестьян-собственников и 12 душ бывших государственных крестьян. Им. Михедовичи помещицы Измаильской.

Дубровское с/о — д. Околица, Дубрава, Аносовичи. По ревизии 27 душ однодворцев.

Причислено к волости 10 однодворцев.

Всего по 4-му мировому участку: волостей 6, сельских обществ 54, селений 71; число душ, показанных по ревизии, — 1493, причислено к волостям однодворцев — 60

Крюковичская волость (Речицкого уезда)

Секеричское с/о — д. Секеричи. По ревизии 88 душ крестьян-собственников.

Зублишское с/о — д. Зублище. Имение Якимовичи помещика Толстого. По ревизии 25 душ крестьян-собственников.

Колковское с/о — с. Колки. Имение Суховичи. По ревизии 146 душ бывших государственных крестьян.

Застенок Перебитая Гора, однодворцы. По ревизии 4 души...

ОБВИНИТЕЛЬНЫЙ АКТ

Копии предаются суду Виленской Судебной Палаты с участием сословных крестьян Минской губернии, Мозырского уезда, Копаткевичской волости, дер. Челющевичи: Антон Романов Жуковский, 30 лет, Афанасий Федоров Козинец, 40 лет, Терентий Францев Жуковский, 25 лет, Агафья Федорова Жуковская, 29 лет, Федор Ермолаев Жуковский, 40 лет, Франц Захаров Жуковский, 64 года, Данил Кириллов Козинец, 30 лет, Тит Павлов Козинец, 19 лет, Афанасий Тихонов Жуковский, 35 лет, Андрей Афанасьев Хончевский, 21 год, Домна Иванова Ермолаева, 30 лет, Прасковья Аверкиева Козинец, 25 лет, Виктория Павлова Жуковская, 22 года, Ефросинья Федорова Жуковская, 25 лет, Ефросинья Иовина Жуковская, 50 лет, Устинья Антонова Хончевская, 50 лет, Варвара Иванова Хончевская, 40 лет, Ефросинья Михайлова Козинец, 50 лет, Василиса Иванова Гузовец, 50 лет и Софья Григорьева Жуковская, 60 лет, по обвинению в вооруженном сопротивлении властям.

Во исполнение указа Правительствующего Сената от 7 октября 1883 г. Минское Губернское по крестьянским делам Присутствие Постановлением от 22 декабря того же года поручило Мозырскому Уездному по крестьянским делам присутствию произвести новое отграничение крестьянских земель в деревне Челющевичи помещика Левандовского... Мозырское Уездное Присутствие отношением от 3 мая 1884 г. поручило Непременному Члену Уездного по крестьянским делам присутствия Назимову исполнение указанного указа Сената, при чем ему вменено было в обязанность в случае, если бы крестьяне не пожелали дать рабочих для землемера, нанять таковых, «дабы не было остановки при исполнении указа Сената»... Непременный член Назимов, прибыв 21 мая в деревню Челющевичи, разъяснив крестьянам содержание указа Сената, по которому надлежало приступить к новому отграничению их земельных наделов, а по спору их с соседним помещиком Ленкевичем об урочище Великий Гай предоставлено им

начать иск в судебных местах — приказал старосте нарядить 10 человек рабочих. Утром 22 мая все крестьяне д. Челюшевичи явились к Назимову с просьбой отложить отграничение до разрешения дела в судебных местах; на требование же Назимова дать рабочих последние были назначены сельским старостой и отправлены с землемером в поле, но при первом повороте линии согласно выкупуному плану все, как рабочие, так и прибывшие из деревни крестьяне, сказали, что по этой линии они не пойдут. Ввиду этого на другой день, 23 мая, Назимов с землемером и рабочими, нанятыми из соседней деревни Копаткевичи, приступил к работе по отграничению; при проходе первой же линии на их напала толпа женщин из деревни Челюшевичи, около 50-ти, вооруженных палками, и прогнала их с межи. Тогда 31 мая Назимов прибыл в Челюшевичи вместе с уездным Предводителем Дворянства Арбеньевым и волостным Старшиной Копаткевичской волости Двораком. На требование дать рабочих крестьяне исполнили было это приказание и стали готовиться к выходу на работу, но пришел Терентий Жуковский и сказал, что идти на работу не следует, и крестьяне разошлись по домам.

Ввиду всего изложенного Минским Губернатором предписано было Мозырскому Уездному Исправнику оказать крестьянским учреждениям Мозырского уезда содействие в деле отграничения земельных угодий крестьян деревни Челюшевичи, и 26 июня прибыли: Уездный Предводитель Дворянства Арбеньев, Непременный Член Назимов, два землемера Присутствия Евдокимов и Михнин, Уездный Исправник Нефедов, Становой Пристав Смиренко-Мудров, 5 урядников, 5 волостных старшин и 25 человек старост, сотских, десятских и рабочих... Предводитель Дворянства приказал землемерам начать работы в разных местах одновременно с таким расчетом, чтобы сойтись им в известном пункте. В местности, ближайшей к деревне Челюшевичи, начал работать землемер Евдокимов. Как только он вышел на межу и рабочие потянули цепь, из деревни показалась толпа баб, человек в 50, но без кольев, и начала кричать: «Не пустим!...» Исправник и урядники верхами направились к бабам с целью отгеснить их. Последние же, выломав из изгородей колья, прорвались через цепь урядников и бросились на межу, причем одна из женщин ударила колом урядника Овчинникова... Исправник Нефедов подъехал к меже и, взяв в руки цепь, велел рабочим тянуть ее. Но одна из баб вырвала цепь из его рук, а вся толпа стала ногами на цепь и кричала: «Царь этого не велит, не имеет права». при этом одна из женщин толкнула станowego пристава, который упал в болото. К этому времени толпа баб значительно возросла, на зов их из деревни выбежали вооруженные колями крестьяне с Антоном Жуковским во главе, который, возбуждая других, кричал «Бей их»... Предводитель Дворянства вернулся в деревню. Исправник распорядился о прекращении работ землемера, а толпа крестьян и баб с колями в руках побежала по направлению к тому месту, где работал землемер Михнин. Видя крайне возбужденное состояние толпы и спасаясь с ее стороны насильем, исправник послал конных урядников предупредить о том Михнина. Между тем поспешая вслед за урядниками толпа окружила его, опрокинула столк с инструментами и повывдергивала поставленные межевые знаки. Когда же Михнин, сев в повозку, стал быстро уезжать, толпа преследовала его, а также конных урядников, бросая в них колями; при этом крестьянин Терентий Жуковский два раза ударил палкой лесника помещика Ленкевича, Мазюка.

Спустя немного времени после того Уездный Исправник в деревне Челюшевичи заметил проходившего по улице крестьянина Антона Жуковского и велел урядникам Овчинникову и Красовскому арестовать его. Увидя это, крестьянин Афанасий Козинец выхватил кол и бросился к урядникам, возбуждая народ словами: «Чи ж вы не бачите, что берут людей, отбивайте». Когда же Становой Пристав схватил его за ворот с целью арестовать, то, отбиваясь, он рванул Пристава за полу пальто. В происшедшей свалке урядникам нанесено было несколько ударов. Жуковский и Козинец арестованы вместе с женой последней — Прасковьей, которая до того сильно обвила мужа руками, что отнять ее от него не было возможности...

В таком виде обстоятельства настоящего дела представляются по показаниям: Мозырского Уездного Предводителя Дворянства Арбенева, Непременного Члена Мозырского Уездного по крестьянским делам Присутствия Назимова, землемеров: Евдокимова и Михнина, Мозырского Уездного Исправника Нефедова, Пристава 2-го стана Мозырского уезда Смиренко-Мудрова, полицейских урядников: Овчинникова, Красовского, Ярошевича, Корзона, волостного Старшины Дворака и Харлампия Мазюка... По указанию этих лиц привлечено было к делу в качестве обвиняемых 28 крестьян и крестьянок деревни Челюшевичи*...

Из числа названных обвиняемых только Домна Ермолаева, Варвара Хончевская, Ефросинья Козинец, Василиса Гузовец, Софья и Агафья Жуковские признали себя виновными в том, что находясь в поле, на меже, препятствовали землемерам работать; все же остальные совершенно отрицали свою виновность, причем многие из них заявили, что даже не были на месте преступления...

На основании всего изложенного крестьяне Мозырского уезда Копаткевичской волости дер. Челюшевичи... действуя совместно со значительною толпою крестьян, и, будучи вооружены колями, оказали сопротивление и не допустили исполнить выше указ Правительствующего Сената, прибывшим с этой целью в дер. Челюшевичи Уездному Предводителю Дворянства, Непременному Члену крестьянского Присутствия, чинам уездной и сельской полиции, землемерам, причем кричали, произносили угрозы, вырывали из рук исправника и землемеров цепи, становились на них ногами, опрокидывали инструменты, выдергивали поставленные землемерами межевые колья, силою препятствовали исполнению распоряжения исправника о задержании некоторых крестьян, толкали Станового Пристава, нано-

* Содержатся в настоящее время (20 человек) в Мозырском тюремном замке.

ЗЕМЛЯ НАШЕХ ПРОДАЖА

силы побои урядникам и лицам, им содействовавшим, и т. п. Деяние это составляет преступление, предусмотренное 263 и 26 ст. Улож. о наказании. По сему и согласно 2 прим. к 1031 ст. Уст. Угол. Сухопр. поименованные выше подсудимые предаются суду Виленской Судебной Палаты с участием сословных представителей...

НИА Беларуси, ф. 242, оп. 2, д. 1978, л. 5—8.

Из сборника «Волости и важнейшие селения Европейской России (С. -Петербург, 1886 г.)»

	Сельских обществ	Селений	Дворов	Население		Количество земель (в десятинах)	
				муж.	жен.	всей пахоты	во владении крестьянских обществ
... 3. Грабовская волость	3	7	159	624	672	6076	2675
... 6. Комаровичская волость	10	14	390	1713	1723	16 979	10 401
... 7. Копаткевичская волость	14	18	705	2418	2332	17 432	9991
... 11. Лучицкая волость	3	4	163	590	632	3456	2680
... 12. Лясковичская волость	10	11	381	1229	1250	8199	4094
... 15. Петриковская волость	12	19	442	1756	1816	11 534	8812

СПИСОК ВАЖНЕЙШИХ СЕЛЕНИЙ

Грабовская волость. Грабов, село, дв. 29, жит. 270, церк. православная; Михедовичи, село, дв. 40, жит. 324, церк. православная.

Комаровичская волость. Заполье, село, дв. 31, жит. 207, школа; Головчицы, село, дв. 42, жит. 380, церк. православная; Гурины, село, дв. 22, жит. 176, церк. православная; Комаровичи, село, при р. Орель, дв. 31, жит. 207, церк. православная; каплица, лавка, винокуренный завод; Фастовичи, село, дв. 18, жит. 176, церк. православная.

Копаткевичская волость. Копаткевичи, местечко, при р. Птичь, дв. 58, жит. 368, церк. православная, римско-католич.; ев. школа и молитв. дом, школа, мельница, 3 лавки, правление; Багримовичи, село, при р. Птичь и Припять, дв. 40, жит. 297, церк. православная; Беседки, село, при р. Птичь, дв. 45, жит. 311, церк. православная; Копцевичи, село, при р. Птичь, дв. 49, жит. 310, церк. православная, винокуренный завод; Млынок, село, при р. Птичь, дв. 7, жит. 50, церк. православная; Челюцевичи, село, при р. Птичь, дв. 47, жит. 324, церк. православная, дегтярный завод.

Лучицкая волость. Лучицы, село, при р. Птичь, дв. 61, жит. 435, церк. православная, школа; Кошевичи, село, дв. 35, жит. 226, церк. православная.

Лясковичская волость. Лясковичи, село, при р. Припять, дв. 60, жит. 361, церк. православная, школа, винокуренный завод; Копцевичи, село, при р. Бобрин, дв. 37, жит. 292, церк. православная; Снядинь, село, при р. Припять, дв. 46, жит. 287, церк. православная.

Петриковская волость. Петриков, местечко, при р. Припять, дв. 113, жит. 596, церк. православная, римско-католич., 3 синагоги, школа, больница, 2 лавки, Бабуничы, село, дв. 26, жит. 296, церк. православная; Конковичи, село, при р. Припять, дв. 54, жит. 358, церк. православная; Куритичи (Корзуны, Тихоновичи, Сапоновичи, Никитичи, Лосевичи), село, дв. 64, жит. 490, церк. православная; Макаричи, село, при р. Припять, дв. 54, жит. 421, церк. православная.

ИЗ «ПАМЯТНОЙ КНИЖКИ МИНСКОЙ ЕПАРХИИ» НА 1901 г.

С. Беседки. Церковь Димитриевская, деревян., построенная в 1854 г.; приписных к ней 3 церкви. Прихожан — 1196 муж. и 1190 жен. пола. Священник Петр Соловьевич, псаломщик Симеон Мацкевич. Причтовые постройки: дер. ветхие дома. Церковно-приходская школа в д. Михновичах.

С. Ваножичи. Церковь Рождество-Богородичная, в 1823 г. сгорела; приходскою церковью считается приписная к ней Вознесенская церковь в д. Новоселки, деревянная, построенная в 1869 г.; приписная другая церковь Свято-Николаевская, в уроч. Рожицы. Прихожан — 1093 муж. и 1098 жен. пола. Священник Константин Воронец, псаломщик Митрофан Петельчиц. Из церковных построек только ветхий дом священника. Церковно-приходская школа в Новоселках.

С. Грабов. Церковь Михайловская, деревянная; приписных к ней 2 церкви. Прихожан — 1563 муж. и 1628 жен. пола. Священник Николай Дубицкий, псаломщик Павел Горбачевич. Церковно-приходская

школа в с. Грабов, заведующий и законоучитель — местный священник, учитель — местный псаломщик. Причтовые постройки — только дом священника, дер., ветхий. Церковно-приходская школа.

С. Комаровичи. Церковь Свято-Троицкая, деревянная; приписных к ней 3 церкви. Прихожан — 1252 муж. и 1235 жен. пола. Священник Иоанн Слупский, псаломщик Феодор Смородский. Причтовые постройки дер., новые.

М. Копаткевичи. Церковь Покровская, деревянная; приписных к ней 2 церкви. Прихожан — 2481 муж. и 2410 жен. пола. Священник Феодор Беляковский, псаломщик Павел Железнякович. Причтовые постройки: дом священника.

С. Лучицы. Церковь Свято-Николаевская, деревянная, построена в 1785 г.; приписных к ней 2 церкви. Прихожан — 1181 муж. и 1147 жен. пола. Священник Петр Сулковский, псаломщик Донат Бруак. Причтовые постройки только холодные, ветхие.

С. Лясковичи. Церковь Михайловская, деревянная, построена в 1895 г.; приписная к ней церковь в д. Копцевичи. Прихожан — 1225 муж. и 1188 жен. пола. Священник Владимир Герасимович, псаломщик Иван Грудницкий. Причтовые постройки дер., требуют ремонта.

С. Макаричи. Церковь Свято-Троицкая, деревянная, построена в 1897 г. Прихожан — 990 муж. и 1048 жен. пола. Священник Иоанн Милицевский, псаломщик Захарий Тронцевич. Причтовые постройки дер., ветхие.

М. Петриков. I. Церковь Воскресенская, каменная, построена в 1846 г.; приписных к ней 3 церкви, из них 1 на кладбище. Прихожан — 3302 муж. и 2260 жен. пола. Священник — Матвей Зубрицкий, Павел Черняховский, дьякон Стефан Лелявский, псаломщик Виктор Пигулевский. Причтовые постройки дер., новые.

II. Церковь Свято-Николаевская, сгорела в 1894 г. На ее место предполагается постройка новой каменной. Приписная церковь в д. Бабуничи, Сотничи. В бывшей древней Оголичской пустыне, где во время земной жизни, по преданию, подвизался святитель Феодосий Углицкий, находится деревянная часовня. Прихожан — 1275 муж. и 1328 жен. пола. Священник Вячеслав Якубович, псаломщик Иван Елифанович. Причтовые постройки совершенно ветхие.

С. Смединь. Церковь Рождество-Богородичная, деревянная, обращена из бывшей униатской в 1795 г. Прихожан — 758 муж. и 780 жен. пола. Священник Михаил Лишевский, псаломщик Иван Шолкович. Причтовые постройки дер., новые. Церковно-приходская школа.

С. Телешевичи (Челоцевичи). Церковь Михайловская приходская в с. Телешевичи, сгорела в 1900 г.; приписная церковь Спасо-Преображенская в д. Копцевичи. Прихожан — 1082 муж. и 1064 жен. пола. Священник Фома Петельциц, псаломщик Владимир Шолкович. Причтовые постройки только дер. дом и ветхий сарай.

**СПИСОК НАСЕЛЕННЫХ МЕСТ
2-ГО СТАНА МОЗЫРСКОГО УЕЗДА
(по волостям), 1909 г.**

	Жите- лей	Дво- ров				
			Уроч. Болото- Янино	66	8	(Петриков- ская)
			Хут. Боричев	174	26	»
			Фольварк Борки	9	1	(Комарович- ская)
			Хут. Борок	12	2	(Ляскович- ская)
			Уроч. Зеленый Бор	8	1	(Комарович- ская)
Хут. Адаси	79	5	Уроч. Бор	5	1	(Копаткевич- ская)
Хут. Ашква	43	9	Д. Бринёв	490	77	(Ляскович- ская)
Хут. Аносовичи	110	17	Имение Бринёв	168	1	»
Д. Бабуничи	750	83	Д. Буда Лобчан- ская	275	15	(Петриков- ская)
Д. Багримовичи	692	90	Уроч. Буда	12	2	(Комарович- ская)
Уроч. Баташин	5	1	Уроч. Бычок	4	1	(Копаткевич- ская)
Хут. Бахматы	23	4	Д. Белановичи	564	81	(Петриков- ская)
Уроч. Белый Бе- рег	18	3	Застенок Белин	97	17	(Ляскович- ская)
Уроч. Березка	11	2	Д. Белка	814	79	(Петриков- ская)
Д. Бобречье	513	80	Уроч. Белка	8	2	(Комарович- ская)
Д. Бобриск	637	107	Фольварк Белка	14	1	(Петриков- ская)
Застенок Бобриск	186	26				
Д. Баклянь	177	27				

ЗЯМЛЯ НАШИХ ПРОДКАЎ

Хут. Белка	82	15	(Копаткевичская)	Хут. Забродье	56	7	»
Село Беседки	604	94	»	Завод лесопильный в пос. Птичь	30	1	(Копаткевичская)
Хут. Беседы	35	7	»	Уроч. Старый Завод	2	1	(Комаровичская)
Имение Ванюжичи	12	1	(Комаровичская)	Уроч. Завод	7	1	(Копаткевичская)
Село Ванюжичи	434	70	»	Уроч. Загалово	39	4	(Комаровичская)
Уроч. Вепры	78	4	(Грабовская)	Хут. Загалье	3	1	(Петриковская)
Хут. Верба	32	2	(Петриковская)	Пос. Загвоздное	22	4	(Комаровичская)
Уроч. Вороть	5	1	(Комаровичская)	Уроч. Загишев	15	1	(Петриковская)
Хут. Вызна	8	2	»	Уроч. Загорецкое	27	1	(Комаровичская)
Д. Вышелов	386	63	(Лясковичская)	Уроч. За греблей	11	2	»
Застенок Глинка	73	11	»	Пос. Заночка	32	5	»
Фольварк Глымово	14	1	(Комаровичская)	Хут. Залозки	16	2	(Петриковская)
Д. Головчицы	704	114	»	Уроч. Залозье	12	1	»
Хут. Головчицы	263	35	»	Д. Залесье	320	60	(Копаткевичская)
Д. Голубица	668	119	(Лясковичская)	Хут. Залесье	84	20	»
Хут. Гореваха	8	2	(Копаткевичская)	Хут. Замостье	109	16	(Комаровичская)
Горное (лесопильный завод)	77	1	(Комаровичская)	Уроч. Заболото	13	1	(Петриковская)
Уроч. Горное	8	1	»	Пос. За-озером	49	8	(Комаровичская)
Хут. Гороваха	53	7	(Петриковская)	Д. Заполье	667	106	»
Д. Городище	110	44	(Копаткевичская)	Хут. Запоросье	9	1	(Петриковская)
Уроч. Городище	12	1	(Комаровичская)	Д. Заречка	436	74	(Копаткевичская)
Уроч. Городище	7	1	(Копаткевичская)	Д. Ивашковичи	844	160	»
Хут. Горы	15	12	»	Пос. Кабачок	24	7	(Лясковичская)
Грабов (лесопильный завод)	36	3	(Грабовская)	Уроч. Кабелики	12	1	(Комаровичская)
Д. Грабов	1264	191	»	Д. Каленики	129	23	(Петриковская)
Хут. Гряда Криничная	74	11	(Петриковская)	Уроч. Каленики	6	1	(Комаровичская)
Уроч. Гряда	14	3	(Комаровичская)	Хут. Клены	5	1	(Петриковская)
Д. Турины	304	55	»	Уроч. Клепань	6	1	(Копаткевичская)
Уроч. Дворец	9	2	»	Застенок Клясов	163	26	(Комаровичская)
Пос. Дворище	17	3	»	Уроч. Кнея	20	2	(Петриковская)
Хут. Дворище	57	10	»	Уроч. Колодезь	6	1	(Комаровичская)
Д. Деменка	178	28	(Лучицкая)	С. Комаровичи	350	86	»
Д. Дорошевичи	799	125	(Лясковичская)	Имение Комаровичи	35	1	»
Имение Дорошевичи	95	1	»	Д. Конковичи	880	146	(Петриковская)
Имение Дуброва	25	1	(Копаткевичская)	Имение Конковичи	4	1	»
Хут. Дуброва	115	27	»	Уроч. Коноплице	28	4	»
Хут. Дуброва	25	4	(Петриковская)				
Уроч. Дуплице	14	2	(Комаровичская)				
Д. Евсеевичи	312	52	(Лучицкая)				
Хут. Жердь	17	2	(Петриковская)				
Уроч. Заберезье	7	1	(Грабовская)				
Уроч. Заболотье	8	1	(Комаровичская)				

СВЕДЧАЦЬ АРХІЎНЫЯ ДАКУМЕНТЫ

Имение Константиново	20	1	(Копаткевичская)	Д. Мордвин	443	75	(Петриковская)
Копаткевичи-Домаха (имение)	45	8	»	Пос. Мочин	23	3	(Комаровичская)
Копаткевичи	2510	440	»	Уроч. Моченое	4	1	»
Д. Копцевичи	633	92	(Лучицкая)	Уроч. Муляровка	130	10	(Петриковская)
Д. Кошцевичи	611	97	(Лясковичская)	Уроч. Муравейка	10	1	(Комаровичская)
Им. Кошцевичи	55	1	(Копаткевичская)	Имение Мышанка	11	1	(Копаткевичская)
Им. Кошцевичи	76	1	(Лучицкая)	Хут. Мышанка	41	10	»
Пос. Кошцевичи	13	2	(Лясковичская)	Набрусное (лесопильный завод)	26	1	(Лучицкая)
Кошцевичи, ст. Пжд	31	1	»	Уроч. Набрусное	29	5	»
Кошцевичи (фабрика)	67	1	»	Д. Новоселки	216	42	(Петриковская)
Хут. Коржевка	91	6	»	Имение Новоселки	11	1	(Комаровичская)
Косейск (лесопильный завод)	17	1	(Лучицкая)	Д. Оголичи	435	97	(Петриковская)
Фольварк Косейск	83	12	»	Имение Бродовича Оголичи	10	1	»
Д. Кошцевичи	579	90	»	Оголичи (имение)	8	1	»
Хут. Кошели	9	2	»	Оголичи (фольварк)	3	1	»
Хут. Кривали	33	6	»	Уроч. Ополь	10	2	(Грабовская)
Хут. Крижик	36	4	(Комаровичская)	Околица Островок	12	3	(Комаровичская)
Хут. Круглое	66	12	(Копаткевичская)	Фольварк Павлинов	14	1	(Лясковичская)
Ф. Крутуха	14	1	(Петриковская)	Уроч. Пасека	5	1	(Петриковская)
Д. Кузьмичи	870	157	(Комаровичская)	Уроч. Перевоз	4	1	(Комаровичская)
Д. Куритичи	1099	169	(Петриковская)	Переправа паромная	10	1	(Петриковская)
Уроч. Кучки	9	1	(Комаровичская)	Уроч. Перерость	8	1	(Комаровичская)
Имение Лучицы	91	1	(Лучицкая)	Ф. Белый Переезд	32	1	»
Село Лучицы	853	142	»	Хут. Б. Переезд	130	17	»
Уроч. Любячи	7	1	(Грабовская)	Мест. Петриков	8882	994	(Петриковская)
Фольварк Людвинов	11	1	(Петриковская)	Уроч. Печки	10	1	(Комаровичская)
Д. Лясковичи	874	149	(Лясковичская)	Застенок Пилатовка	83	14	(Лучицкая)
Застенок Мазуры	140	24	»	Пос. Поргалъе	22	4	(Комаровичская)
Уроч. Майдан	6	1	(Копаткевичская)	Уроч. Подгать	17	1	(Лучицкая)
Село Макаричи	895	147	(Петриковская)	Уроч. Подозбин	47	6	(Петриковская)
Уроч. Медведище	8	1	(Комаровичская)	Пос. Птичь	135	70	(Копаткевичская)
Д. Михедовичи	766	116	(Грабовская)	Птичь, ст. Пжд	55	1	»
Застенок Михедовичи	230	36	»	Хут. Рубежи	19	2	(Петриковская)
Д. Мицуры	276	27	(Петриковская)	Пос. Рубежники	22	4	(Комаровичская)
Д. Млынок	178	20	(Копаткевичская)	Д. Рубча	265	41	(Лясковичская)
Хут. Млынок	125	18	(Комаровичская)	Хут. Рудня Оголичская	186	27	(Петриковская)
Д. Мойсеевичи	252	51	(Петриковская)				
Хут. Монастырь	71	9	»				

ЗЯМЛЯ НАШЫХ ПРОДКАЎ

Д. Рудня Средняя	160	27	(Петриковская)	Хут. Старина	35	5	(Лучицкая)
Хут. Рудня	32	6	(Комаровичская)	Уроч. Старушка	4	1	(Грабовская)
Хут. Рябка	50	7	(Грабовская)	Уроч. Старье	10	1	(Комаровичская)
Имение Сабин	21	1	(Копаткевичская)	Заст. Студенское	65	10	(Лучицкая)
Д. Селко	146	27	(Петриковская)	Имение Судибор	35	1	(Лясковичская)
Д. Селютичи	900	126	(Грабовская)	Фольварк Таганрог	9	1	(Копаткевичская)
Имение Селютичи	15	3	»	Уроч. Татарщина	20	5	(Петриковская)
Уроч. Сергеиха	9	2	(Комаровичская)	Уроч. Терebeneь	7	1	(Грабовская)
Хут. Серебрин	13	3	(Лучицкая)	Хут. Терebeneь	51	8	»
Застенок Слязак-ки Бриневские	74	12	(Лясковичская)	Д. Теревоб	690	116	(Копаткевичская)
Застенок Слязак-ки Дорошевичские	88	14	»	Застенок Торгашин	45	7	(Лясковичская)
Д. Слинки	123	19	(Петриковская)	Д. Турок	486	78	»
Имение Слинки	3	1	»	Д. Убибатьки	768	136	(Комаровичская)
Д. Слобода-Красноселка	159	51	»	Д. Фастовичи	415	61	»
Д. Слободка I	796	90	(Копаткевичская)	Д. Филиповичи	433	82	»
Д. Слободка II	540	77	»	Хут. Филипоны	22	5	(Лясковичская)
Хут. Смоловка	22	4	(Комаровичская)	Уроч. Хильки	10	1	(Копаткевичская)
Д. Сметаничи	350	84	(Петриковская)	Ф. Хильки	25	4	»
Село Снядин	785	126	(Лясковичская)	Д. Хойно	858	147	(Лучицкая)
Уроч. Сорочино	15	1	»	Д. Хусное	663	100	(Копаткевичская)
Д. Сотничи	211	25	(Петриковская)	Имение Челюевичи	33	1	»
				Село Челюевичи	593	76	»
				Уроч. Яковщина	25	3	(Петриковская)

СПИСОК ВЛАДЕЛЬЦЕВ ЗЕМЛИ ИЛИ ДРУГОГО НЕДВИЖИМОГО ИМУЩЕСТВА МИНСКОЙ ГУБЕРНИИ, МОЗЫРСКОГО УЕЗДА, ГРАБОВСКОЙ, КОМАРОВИЧСКОЙ, КОПАТКЕВИЧСКОЙ, ЛУЧИЦКОЙ, ЛЯСКОВИЧСКОЙ И ПЕТРИКОВСКОЙ ВОЛОСТЕЙ И ИМЕЮЩИХ ПРАВО ПО ЭТОМУ ВЛАДЕНИЮ ПРИНИМАТЬ УЧАСТИЕ В ИЗБРАНИИ УЕЗДНЫХ ЗЕМСКИХ ГЛАСНЫХ МОЗЫРСКОГО УЕЗДА НА ТРЕХЛЕТИЕ с 1911 г.

1. Владельцы не менее 300 десятин земли или недвижимого имущества стоимостью не менее 7500 рублей.

Ф. И. О. землевладельца	Место расположения	Количество десятин
Непольского происхождения		
1. Бродович Людмила Васильевна	Им. Оголичи Петриковской вол.	301
2. Вильсон Иван Иванович	Им. Лучицы Лучицкой вол.	3642
3. Кирилук Николай Григорьевич	Им. Оголичская Рудня Петриковской вол.	370
4. Кирхнер Ида Александровна	Им. Константиново Копаткевичской вол.	2326
5. Лемергерг Генриетта Христиановна	М. Копаткевичи (имущество 17 673 руб.)	
6. Милорадович Григорий Александрович, граф	Им. Комаровичи Комаровичской вол.	5530
7. Хряков Петр Николаевич	Им. Конковичи Петриковской вол.	2911
8. Шеншина Татьяна Николаевна	Им. Копаткевичи Копаткевичской вол.	1257
9. Ящинская Наталья Емельяновна	Им. Белый Переезд Комаровичской вол.	2780

Польскага проісходжэння

11. Богуш Іосиф Урбановіч	Ім. Новоселкі Комаровічскай вол.	5117
12. Бродовіч Чеслав Генрыхавіч	Ім. Оголічы Петрыковскай вол.	710
13. Бродовіч Казімір Генрыхавіч	Ім. Оголічы Петрыковскай вол.	909
14. Булат Ядвига Домінікавна	»	832
15. Венцлавовіч Владзіслаў Антонавіч	Ім. Ванюжычы Комаровічскай вол.	2829
16. Довгялло Анна Карловна	Ім. Петрыков	10 827
17. Кеневіч Іеронім Іеронімавіч	Ім. Брынёў Лясковічскай вол.	12 395
18. Касагаўская Марыя Карловна, графіня	Ім. Петрыков	10 827
19. Кеневіч Антон Іеронімавіч	Ім. Дорашевічы Лясковічскай вол.	619
20. Левандовскі Людвіг Генрыхавіч	Ім. Челюшэвічы Копаткевічскай вол.	1083
21. Ленкевіч Адам Сабінавіч	Ім. Копцевічы Лучыцкай вол.	2152
22. Ленкевіч Аляксандр Сабінавіч	»	2152
23. Ленкевіч Мечаслаў Сабінавіч	»	2152
24. Пржыборо Троян Северінавіч	Х. Коржэвка	340
25. Фон-Путкамер Лаврэнцій Станіслава- віч, граф	Ім. Павлиново Лясковічскай вол.	5893
26. Пржыборо Юлія Станіславаўна	Ім. Слінкі Петрыковскай вол.	1285
27. Статкевіч Станіслаў Гордеевіч	Ім. Старына Копаткевічскай вол.	348
28. Шыманскі Антон Генрыхавіч	Ім. Лучыцы Лучыцкай вол.	2213

2. Вядельцы не менш 60 дзесятін зямлі або нерухомага імучства стойнасцю не менш 1500 рублёў.

Непольскага проісходжэння

1. Андрык Васіль Іванавіч	М. Петрыков (імучства 1500 руб.)	
2. Барановская Надзежда Ігнат'евна	М. Петрыков	67
3. Борісевіч Міхаіл Іванавіч	Грабовская вол.	78...
...[100]		

Польскага проісходжэння

...[10]

3. Вядельцы менш 60 дзесятін, але не менш 30 дзесятін зямлі або нерухомага імучства стойнасцю менш 1500 рублёў, але не менш 750 рублёў.

Непольскага проісходжэння

...[166]

Польскага проісходжэння

...[17]

Спісок землеўладальцаў Мінскай губерні, 1911 г.

Плешча Прыпяць у берагі...

Этнаграфія Петрыкаўшчыны

Пасяленні, сядзібы, жыллё

Неад'емнай часткай яркай і самабытнай культуры беларускага народа з'яўляецца матэрыяльная і духоўная культура Петрыкаўшчыны — аднаго з прыгажэйшых куткоў Прыпяцкага Палесся, слаўнага сваімі промысламі, рамёства-

мі, песнямі, легендамі, цікавымі звычаямі і абрадамі. Працавітыя, дасціпныя, надзеленыя сакавітым гумарам палешукі займаліся земляробствам і жывёлагадоўляй, а мнагагодная Прыпяць з упадаючымі ў яе рэкамі, густым лясам і шматлікімі азёрамі давала петрыкаўцам магчымасць прыдбаць яшчэ шмат чаго да свайго стала. Прыродныя ўмовы і гаспадарчыя за-

няткі насельніцтва сфарміравалі асаблівасці архітэктурнага аблічча палескіх вёсак, якія размяшчаліся на пясчаных дзюнах сярод лясоў і балот або на берагах рэк ці азёр. Да пачатку 30-х гадоў XX ст. вясковыя пасяленні былі невялікімі, не болей 50–60 двароў. На кожнай вуліцы меўся калодзеж са зрубнай шахтай і жураўлём, на якім вісела драўлянае ядро. Каля калодзежа звычайна стаяла выдзеўбаная з тоўстай калоды камяга, з якой паілі коней і кароў.

У пачатку вёскі, на перакрываванні вуліц і дарог, устанаўліваўся высокі драўляны крыж. Калі ў сялянскай сям’і хто-небудзь хварэў або трапляў у бяду, на яго чаплялі вышыты ручнічок або фартушок, таму крыжы называлі аброчнымі. Каля крыжа спыняліся пахавальныя працэсіі для развітання з нябожчыкам тых, хто не праводзіў яго да могілак.

Для вясковай забудовы Петрыкаўскага раёна характэрны тры асноўныя планіровачныя тыпы: вулічная (адна- і шматвулічная); лінейная (шэрагавая); гнездавая, або скучаная (бессістэмная). У вёсках, размешчаных на берагах рэк, хаты часта будаваліся на адзін бок вуліцы (лінейная забудова). Пры вулічнай планіроўцы вёсак хаты звычайна размяшчаліся па абодвух баках вуліцы. Агароды, участкі ворнай зямлі, сады ўздоўж вуліц абносіліся агароджамі з жэрдак (праслам). Большасць хат стаяла тарцовым бокам на вуліцу, іншыя — падоўжанай сцяной з вокнамі.

Асноўнай структурна-планіровачнай адзінкай вёскі была сядзіба, якая складалася з хаты, гаспадарчых пабудоў, двара, невялікага сада, агарода і надзела ворнай зямлі. Найбольш тыповай формай сядзібы з’яўляўся двор з нязвязанымі пабудовамі, размешчанымі бессістэмна. У пачатку стагоддзя яшчэ былі распаўсюджаны чатырохвугольныя двары, абнесеныя з боку вуліцы высокім плотам з бяровён гарызантальнай кладкі, замацаваных у шулы. Вышыня парканаў звычайна — 2–2,5 м. З вулі-

цы ў іх рабіліся двухстворчатыя вароты і веснічкі. Пледенымі (плятнямі) і жардзямі (праслам) платамі абгароджвалі сядзібу з тыльнага боку. Платы з дошак (штыкетнік) атрымалі распаўсюджанне ў другім дзесяцігоддзі XX ст.

Асноўным відам жылля была драўляная, зрубнай канструкцыі адна-, двух- і трохкамерная хата. Зруб адкрытага тыпу рублілі з распілаваных бяровён (дыляў) ці кругляка ў просты вугал з астаткам — невялікім выпускам (20–30 см). Канцы 2–3 верхніх бяровён выступалі за плоскасць сцяны на 50–70 см — кожнае на розную даўжыню: лічылася, што такі вугал менш прамярзае і не прапускае вільгаць. Толькі пасля вайны, у 40-х гадах, вуглы пачалі абразаць пад шнур — у чысты (нямецкі) вугал.

Самы архаічны і просты тып вясковага жылля — аднакамерная хата без сенцаў (сяней) з маленькімі квадратнымі ваконцамі, якія на вышыні займалі 2–3 бярвяны. Больш складаным тыпам жылля з’яўляецца двухкамерная хата (хата і рубленыя сенцы, якія далучаліся да хаты пры дапамозе шулаў). Найбольш распаўсюджаным тыпам традыцыйнага жылля канца XIX — пачатку XX ст. была трохкамерная хата (хата, сенцы, камора).

Сцены знутры хаты не тынкавалі і не бялілі, толькі некаторыя гаспадары для цяпла абмазвалі пазы паміж бяровёнамі глінай. Звычайна падлога была глінянай. Падлогу з дошак, якія прыганяліся ўпрыгык пад фуганак і насціляліся на дубовыя брусы (лагі, падваліны), у дарэвалюцыйны час мелі толькі найбольш заможныя жыхары вёскі. Да канца 30-х гадоў XX ст. лагі клалі проста на зямлю, затым пачалі ўжываць драўляныя ці цагляныя слупкі-апоры. Для захавання цяпла прастора пад падлогай засыпалася пяском, але паміж дошкамі падлогі і пяском пакідаўся запас паветра для вентыляцыі.

Падмуркаў не рабілі, першы, дубовы вянец хаты клалі прама на зямлю. У па-

чатку XX ст. хаты пачалі ставіць на тоўстыя дубовыя калодкі (штандары). Столь клалі на панярочныя бэлькі, якія падтрымліваліся «трамам». Бэлькі ўсякалі ў перадапошні в'янец хаты (зясачнік). Столь бялілі.

Стрэхі былі стромкія, двухсхільныя, зрэдку — чатырохсхільныя. Яшчэ ў сярэдзіне XX ст. у вёсках Петрыкаўшчыны можна было бачыць у старых хатах, клецах і хлявах стрэхі архаічнай канструкцыі закотам (на лемягах). У гэтых будынках бярэны тарцовыя сцен вышэй верхняга вянца зруба, які служыў апорай для канструкцыі страхі, паступова ўкарочваліся да вільчыка, дзякуючы чаму франтон набываў выгляд ступеньчатага трохвугольніка.

У другім дзесяцігоддзі XX ст. пачалі рабіць стрэхі на страпілах. Спачатку іх урубалі ў апошні верхні в'янец хаты (ацэп), потым сталі ўрубаць у бэлькі. Страпілы (кроквы) замацоўваліся цвікамі. На адлегласці 1 м ад грэбеня страхі (вільчыка) у страпілы ўрубаўся панярочны брус (пояс). Затым страху «абрашэчвалі»: на страпілы ўздоўж прадольных сценаў набівалі «латы» (дошкі або жэрдкі).

Хаты крылі саломай, снапкамі коласам уніз, а пазней снапкамі камлём

уніз (пад штрыхоўку). Грэбень страхі закладвалі прыблізна на 40 см прымайтай саломай і прышкікалі «козламі», каб яе не разносіла ветрам. Пазней сталі крыць стрэхі дранкай і гонтамі.

Вакол хаты, калі зруб стаяў на зямлі ці на штандарах, часта рабілася прызба — невысокі, да ўзроўню трэцяга вянца насып, умацаваны звонку жэрдкамі або дошкамі. Прастора паміж дошкамі і сцяной засыпалася зямлёй, кастрычай або хваёвай ігліцай. Курныя хаты будавалі да апошняй чвэрці XIX ст. Да пачатку 20-х гадоў XX ст. печы былі глінабітныя, потым іх сталі класці з самаробнай цэгля-сырца. Падмурак печы (апечак) вязалі з бярэну у «чысты» (нямецкі) вугал або ставілі яе на слупах (штандарах). Печ заўсёды рабілі справа ці насупраць ад уваходу вусцем да прадольнага боку хаты. Займала яна каля $\frac{1}{4}$ жылой плошчы хаты. Насцеленыя ад печы да сцяны дошкі ўтваралі «пол» (полік), які служыў ложкам для сялянскай сям'і. Каля яго да столі падвешвалася на вяроўках плеченая ці збітая з дошак калыска. Тут жа на падлозе звычайна стаяў чурбак тоўстага дрэва (калодка), на якую станавіліся, каб залезці на «пол» ці з яго на печ.

На працягу многіх стагоддзяў склаўся традыцыйны падзел прасторы сялянскай хаты на функцыянальныя часткі, якія мелі канкрэтнае прызначэнне: месца прыгатавання ежы, сну, чырвоны вугал (покуць) і г. д. Традыцыйнае хатняе начынне складалі стол, лавы, услоны, куфар, лыжачнік, палаці, жэрдка для адзення, абразы. Стол стаяў у вуглу на дыяганалі ад печы, дзе віселі абразы. Злева ад уваходу каля парога — услон з вядром вады, каля яго пэбар для памяў. Уздоўж сценаў цягнуліся шырокія масіўныя лавы, якія служылі ўдзень месцам для сядзення, а ноччу для сання, справа ад стала стаяў куфар.

На сцяне каля дзвярэй умацоўваліся драўляныя паліцы для посуду. Сярод хаты, бліжэй да печы, рабіўся посьвіт (прыстасаванне для асвятлення хаты), які меў выгляд конусападобнай трубы, распыранай знізу. Верхні, завужаны канец посьвіта замацоўваўся ў зробленай у столі адуліне. Ніз і верх рабіліся з дрэва, а сярэдняя частка з драўляных абручоў, якія абцягваліся палатном. Уся канструкцыя абмазвалася глінай і бялілася. Да ніжняга раструба посьвіта падвешвалася жалезная рашотка, на якой гарэла лучына. На падлогу пад посьвіт ставілі драўлянае вядро з вадой, куды ападала вуголле згарэўшай лучыны.

Аздабленнем хаты служылі вышытыя або упрыгожаныя тканым узорам ручнікі, якія вешалі на абразы. На святы вышытыя ручнікі развешвалі на сценах. Стол накрывалі абрусам (настольнікам). Пасцель засцілалі саматканымі пакрывамі (посцілкамі). У XIX ст. поспілкамі былі ў асноўным двухколёрнымі (чорны з чырвоным, чорны з жоўтым). З канца XIX ст. са з'яўленнем хімічных фарбавальнікаў іх пачалі ткаць паліхромнымі.

У покуці пад абразамі на лаве стаяла дзежка, у якой рашчынялі хлеб. Часта ў хаце знаходзіліся жорны і ступа, а калі да хаты прымыкалі сенцы, жорны і ступа стаялі там. Столі ў сенцах, як правіла, не рабілі, падлога была гліняная, на сцяне віселі сярпы, косы. Многія гаспадары ў сенцах адгароджвалі камору — кладоўку, дзе захоўвалі муку, зерне, кубел з салам, куфар з адзеннем і палатном, запас лапцей і лыкаў.

У комплекс традыцыйных гаспадарчых пабудоў сядзібы ўваходзілі клець, розныя хлявы, варыўня (сцёпка, стопка або пограб), гумно, павеці. Лазняў звычайна не будавалі.

Клець уяўляла сабой невялікі, блізкі ў плане да квадрата будынак. Ставілі яе на камяні або на штандары, як правіла, насупраць хаты. З боку, дзе рабіліся дзверы, канцы бярвён ніжніх 2—3 вянцаў бакавых сцен выпускалі прыблізна на 1 м і зверху на іх насцілалі дошкі. Разам з апорнымі слупамі і выступаючым паддашшам яны ўтваралі прыклетнік. Падлогу насцілалі з жэрдак або плах, столлю служыла скляпенне страхі. Стрэхі былі двухсхільныя, зашчыткі (франтоны) рабілі з тонкіх бярвён закатам. Справа ад уваходу паўз сцяны адгароджвалі засекі, у якіх захоўвалі збажыну. Летам у клеці спалі маладажоны.

На задах сядзібы размяшчалася гумно — прамавугольная зрубная пабудова, прызначаная для захавання і апрацоўкі неабмалочанай збажыны. Рублі гумны з сасны і асіны ў просты з астаткам вугал, прагоны сцен замацоўвалі ў шулы. Падмуркаў не было, ніжні вянок зруба клалі прама на зямлю. Найбольш старажытная канструкцыя страхі — «на сохах». На іх клалі ўздоўж бэльку, на якой мацаваліся ключыны. Да ключын прыбіваліся латы. У больш позні час гуменныя стрэхі рабілі на кроквах (страпілах) і накрывалі саломай.

У тарцовым баку гумна былі адно або двухстворкавыя вароты. Насупраць іх прыкладна на $\frac{1}{3}$ даўжыні гумна ішоў ток — утрамбаваная з гліны пляцоўка для малацьбы. Абапал тока знаходзіліся застаронкі, адзеленыя ад тока невысокай, у 2—3 бярвяны агароджай (прыстаронкамі), у якія складвалі снапы жыта, ячменю, грэчкі.

Хлеў таксама рублі ў просты вугал з астаткам, канцы бярвён на прагонах доўгіх сцен замацоўвалі ў шулы. На хлеў звычайна выкарыстоўвалі больш нізкі па якасці лес, чым на клець і хату. Стрэхі рабілі двух-, трох- і чаты-

рохсхільныя. Хлеў разгароджвалі перагародкамі з жэрдак на катухі, у якіх трымалі каня, авечак. Для кароў рабіўся асобны хлеў. На подсіл выкарыстоўвалі лісце, хваёвае «шыгалле» (іліцу), салому.

Варыўня (сцёпка, стопка) — зрубная гаспадарчая пабудова для захавання бульбы і агародніны памерам 2,5×2,5 або 3×3 м, з кругляка ці паўкругляка ў просты з астаткам вугал. Столь — з плах ці дошак, страхі двухсхільная, без падлогі. Бульбу і агародніну сыпалі прама на зямлю. Зімой для абагрэву ставілі чыгунок з гарачым вуголлем (жарам), часам рабілі невялікую простую печ з цэглы. Сцёпка з'яўляецца абавязковым будынкам на сядзібе ў тых вёсках, дзе грунтавыя воды падыходзяць блізка да паверхні зямлі, на астатняй тэрыторыі раёна распаўсюджаны пограбы. Яму пограба абшывалі драўляным зрубам (цяпер абкладваюць цэглай або заліваюць бетонам). Дно заўсёды земляное для лепшага захавання бульбы і агародніны. На ўзроўні зямлі ў пограбе робіцца гарызантальнае ўцяпленне, зверху — двухсхільная паграбня з дзвярамі.

Для захавання сена і саломы рабілі павеці (абарогі) — чатыры слупы, звязаныя зверху ў квадрат тонкімі бярвёнамі ці жэрдкамі і пакрытыя саламянай страхой. Звычайна абарог меў «под» — прымітыўную падлогу з жэрдак, дошак для засцярогі сена ад паводкі.

Адзенне

Традыцыйнае адзенне насельніцтва Петрыкаўскага раёна адлюстроўвала ўсе адметныя рысы агульнабеларускага нацыянальнага касцюма, але мела свае асаблівасці, якія сфарміраваліся пад уплывам гістарычных, сацыяльна-эканамічных і геаграфічных фактараў.

Жаночы касцюм складаўся з палатнянай белае сарочкі, упрыгожанай чырвона-чорнай вышыўкай або чырвоным тканым узорам, безрукаўкі (камізэлькі,

гарсэта), фартуха і суконнага андарака або саяна. Шылі сарочкі звычайна з «подгачкай»: верх рабілі з самага тонкага, «кужэльнага» палатна, ніз — з больш грубага.

Пануючым тыпам крою традыцыйнай жаночай сарочкі на тэрыторыі раёна была сарочка з палікамі (устаўкамі) на плячах. Каля стаячага каўняра яна дробна прызборвалася і спераду завязвалася на стужачку, тасьму або ссучаньня ніткі. Рукавы доўгія, даволі шырока, прызбораныя каля вузкага, на адзін гузік манжэта (чэхліка, чохліка). Манжэты рабілі з брыжыкамі ці без іх. Пад рукавы ўстаўлялі невялі-

кія квадратнай формы ўстаўкі (ластаўкі).

У пачатку XX ст. атрымалі пашырэнне сарочкі на какетцы (гестцы) з гладкімі плячамі. Каля гесткі сарочкі дробна прызборвалася. У гэты ж час сталі насіць паркалёвыя кофты. Пад іх апраналі сарочкі са швом на плячах, якія выконвалі ролю ніжняй бялізны. Святочныя сарочкі ўпрыгожваліся вышыўкай крыжыкам або гладдзю, а таксама затыкаліся па паліках, верхняй частцы рукава і на манжэтах. Вышывалі чырвонымі і чорнымі ніткамі з перавагай чырвонага колеру. Тканьня ўзоры былі толькі чырвонага колеру.

Паясное адзенне жанчын складалі суконныя андаракі (саяны), палатняныя або пакупныя паркалёвыя спадніцы, у назвах якіх існаваў вялікі разнабой. Так, у вёсцы Бяланавічы андаракам называлі любую жаночую спадніцу. У Залессі суконную спадніцу называлі андаракам, а палатняную спадніцай. Тую ж палатняную спадніцу ў Смятанічах называлі парцяком. У Баклані і Славінску суконную спадніцу называлі саянам, летнюю — андаракам і г. д.

Зімяня спадніцы — андарак, у іншых вёсках — саян шылі доўгімі і шырокімі, ля пояса прызборвалі або закладвалі ў складкі. Гледзячы на тое, для свят ці штодзённага нашэння шылі андаракі, на іх выкарыстоўвалі даматканае сукно самай рознай якасці і афарбоўкі. Калі клятчастыя і паласатыя андаракі дзяўчат і маладых жанчын спалучалі 5 і больш яркіх, часам падабраных з вялікім мастацкім густам кантрастных колераў, то ў сталых і старых жанчын яны былі сціплай цёмнай каляровай гамы або аднатонныя.

Палатняныя спадніцы звычайна шыліся ў 3—5 палотнішчаў, даўжынёй да лычкалатак. На іх выкарыстоўвалі даматканае крапанае палатно, вытканае ў клеткі ці паскі. Каля вузкага паяска (каўняра) спадніцы прызборваліся або закладваліся ў дробныя складачкі. У спякотныя летнія дні, ідучы на працу ў поле, зграбца ці стагавач сена, жанчыны надзявалі спадніцы з нефарбаванага белага палатна.

Абавязковым элементам традыцыйнага жаночага касцюма быў фартух (хвартук, хвартух), які шылі ў дзве прадольныя полкі. Адна полка рэзалася на два кліны, якія прышываліся абапал асноўнага палотнішча вузкай часткай да пояса. Ля вузкага паяска, які пераходзіў у завязкі (матызы), фартухі збіраліся ў дробныя зборкі. Па падолю святочныя фартухі ўпрыгожваліся тканым узорам чырвонага колеру, карункамі, фальбонамі, вышываліся крыжыкам і гладдзю.

Ідучы жаць жыта, некаторыя жанчыны апраналі замест спадніцы два фартухі — адзін наперадзе, другі ззаду, што не замінала рухацца, калі трэба было часта і нізка нагінацца. Па вуліцы так не хадзілі. Часам фартухі шылі з двух прамых полак. Знізу да яго прышывалі прызбораны валан шырынёй у 20—30 см.

Паверх сарочкі жанчыны насілі адразныя або прышытыя да андарака безрукаўкі (гарсэты, камізэлькі). Часам безрукаўкі прышываліся да андарака — так цяжкія зімяня суконныя андаракі было ямчэй насіць. Часцей за ўсё камізэлькі былі адразныя, шчыльна аблягалі фігуру, мелі выраз пад горла, наперадзе зашпільваліся на гузікі ці гаплікі. Шылі іх з паркало, аксаміту, крамнага сукна на падкладцы з даматканага палатна. Святочныя камізэлькі ўпрыгожваліся наперадзе рознакаляровымі стужкамі і тасьмой па вы-

разу, проймах рукавоў, уздоўж засьцежкі.

З традыцыйных галаўных убораў на тэрыторыі Петрыкаўшчыны да XX ст. шырока бытавалі наміткі (у пачатку XX ст. іх насілі на святы толькі старыя жанчыны), а таксама чапцы і разнастайныя па матэрыялу, памеры і афарбоўцы хусткі. У цёплую пару года дзяўчаты хадзілі з непакрытай галавой. Валасы запляталі ў 1—2 касы. Толькі ідучы «на людзі» (у лаўку, на ігрышча, у царкву ці на кірмаш), дзяўчаты накрывалі галаву хусткай, складзенай

па дыяганалі і павязанай пад падбародак або вакол галавы. На вяселле дзяўчаты надзявалі самаробны ці пакупны вянок са штучных кветак з каснікамі, а пазней з вэлюмам.

Жанчыны кос не плялі, а раздзялялі валасы на прамы прабор на дзве часткі і закручвалі вакол галавы. Зверху на закручаных валасах замужнія жанчыны абавязкова насілі чапец (павойнік) — неглыбокую круглую шапачку, якая шчыльна аблягала галаву. Святочныя чапцы звычайна шылі з яркіх тонкіх фабрычных матэрыялаў: паркалю, шоўку, аксаміту, тонкага сукна. Наперадзе чапцы ўпрыгожваліся зборачкамі, стужкамі, карункамі, тасьмой, вышыўкай і г. д. Чапец жанчына надзявала пасля вяселля і насіла з гэтага часу ўсё жыццё да скону.

Паверх чапца да пачатку XX ст. жанчыны павязвалі намітку — ручніковы галаўны ўбор, шырока вядомы ўсім славянскім народам. Яна ўяўляла сабой доўгі (2,5—3,5 м) ручнік з затканымі чырвонымі ніткамі або вышытымі канцамі. Завязванне наміткі было даволі складаным, у кожнай мясцовасці па-свойму.

З канца XIX ст. розныя па памеры і матэрыялу хусткі пачынаюць замяняць намітку, затым чапец. Ужо ў другім дзесяцігоддзі XX ст. многія жанчыны замест чапца шчыльна абвязвалі вакол галавы невялікую тонкую паркалёвую хустачку, а зверху — другую, большую.

Жаночы касцюм аздаблялі разнастайнымі пацеркамі (маністамі, каралямі), завушніцамі, пярсцёнкамі. Бедныя насілі шклянныя маністы, танныя металічныя завушніцы, пярсцёнкі (з вочкам), кольцы (чыгункі) з цёмнага металу і абручальныя сярэбраныя пярсцёнкі. Адзенне жанчыны заўсёды адпа-

вядала прынятым у данай мясцовасці стандартам, узросту і сямейнаму статусу, але кожная сялянка ў вышыўцы, падборы аздаблення, упрыгожэннях праяўляла столькі фантазіі, мастацкага густу, выдумкі, так старалася, каб былі да твару і ўпрыгожвалі яе, што кожная сарочка, фартух, гарсэт, чапец былі надзвычай індывідуальнымі і ніколі не паўтаралі адзін другога поўнасцю.

Комплекс традыцыйнага мужчынскага адзення Петрыкаўшчыны складаўся з даматканай сарочкі, такіх жа нагавіц і тканага ці плеценага пояса і безрукаўкі. Мужчынскія сарочки шылі з даматкананага палатна ў два і больш палотнішчаў. У адрозненне ад жаночых на іх ішло палатно больш грубае, ніжэйшага гатунку. Найбольш архаічнай была кашуля туніканападобнага крою — сарочка «з голымі плячыма». Аснову яе складала полка даматкананага палатна, якая перагіналася па ўтку на дзве роўныя часткі. На лініі перагібу рабілася адтуліна для галавы. Па баках на ўзроўні пляча прышываліся рукавы, пад імі ўстаўляліся прамыя або касыя бакавыя кліны, каўнер стаячы, разрэз (пазуха) наперадзе злева або па цэнтры. Рукавы доўгія, з манжэтамі (чахламі). Зашпільваліся на самаробны гузік. Разам з кашулямі туніканападобнага крою былі пашыраны сарочки з палікамі (устаўкамі, прырамнікамі) на плячах. Палікі былі прамавугольнай формы і каля каўняра прызборваліся.

Кашулі на гестцы — больш позні крой, у пачатку XX ст. іх насіла ў асноўным моладзь. Пярэдняя полка такой кашулі была цэльнай, гестка была толькі ззаду, каўнер — стаячы, разрэз злева. Старыя мужчыны насілі кашулі з адкладнымі каўнярамі, разрэз рабіўся наперадзе па цэнтры.

У мужчынскіх сарочках усіх тыпаў ззаду з унутранага боку ад каўняра да сярэдзіны спіны прышываўся прамавугольны кавалак палатна — «падашлека», якая мела чыста практычнае прызначэнне, бо тут тканіна хутка прэла ад поту.

Кашулі насілі звычайна навыпуск зверху нагавіц і абавязкова з тканым, плеценым або раменным поясам. Без пояса мужчына хадзіў тады, калі той замінаў рабоце (на касьбе, уборцы хлеба, сена, на малацьбе). Ткань і плеценыя паясы былі аднатонныя і паліхромныя, самых разнастайных колераў.

Шырока бытавалі самаробныя папругі з сырамятнай скуры. Святочныя мужчынскія кашулі ўпрыгожваліся вышыўкай на манішцы, па каўняры і манжэтах.

На кашулю ў святочныя дні апраналі безрукаўку (камізэльку). Пярэдняю частку яе звычайна рабілі з пакупной тканіны, часцей за ўсё з сукна, спінку — з дамаатканага палатна. Камізэлькі былі прамога крою, распашныя, з чатырох полак, спераду зашпільваліся на гузікі.

Нагавіцы шылі з дамаатканага палатна, сукна і паўсукна ў дзве полкі. Летам мужчыны насілі адны палатняныя нагавіцы белага колеру без споднікаў. Нагавіцы з дамаатканага шэрага сукна надзявалі звычайна зімой або на святы.

Мужчынскія зімовыя шапкі выраблялі з аўчыны, зрэдку з футра лісіцы, зайца, вавёркі, воўны. У канцы XIX — пачатку XX ст. старыя людзі насілі яшчэ высокія аўчыныя шапкі з круглым верхам, пакрытыя сукном, якія ззаду завязваліся тасёмкамі (шапкі «на завесах»). Але найбольш папулярнымі былі аўчыныя круглыя шапкі футрам вонкі (кучомкі), якія нагадвалі па форме нізкую папаху, і шапкі-аблавухі, пакрытыя зверху сукном. Аблавуха мела чатыры вялікія вухі, прышытыя да асноўных шапкі. Два бакавыя вухі завязваліся над падбародкам, пярэдняе і задняе — зверху. У пачатку XX ст. паявіліся шапкі-вушанкі, падобныя на сучасныя. Рэдка сустракаліся валеныя шапкі (магеркі), якія выраблялі з воўны вандроўныя шапавалы.

Найбольш распаўсюджаны летні мужчынскі галаўны ўбор — плецены саламяны брыль, які ў першыя дзесяцігоддзі XX ст. заменены шапкай з казырком (карызуом). Шылі іх вясковыя або петрыкаўскія майстры з пакупнога матэрыялу або тонкага дамаатканага паўсукна.

Да 20-х гадоў XX ст. асноўнымі матэрыяламі для верхняга адзення былі дамаатканае сукно, паўсукно, радзей — палатно. Сукно і паўсукно ткалі звычайна ў чатыры ніты, што забяспечвала матэрыялу шчыльнасць і трываласць. Перад шыццём дамаатканае сукно і паўсукно валілі ў валюшнях пры мельніцах або апрацоўвалі дома, абліваючы кіпнем і адбіваючы ў ступах таўкачом ці на рабрыстай паверхні вальком. Матэрыял, які ішоў на выраб верхняга адзення, звычайна меў натуральны белы або шэры колер.

Сярод верхняга мужчынскага і жаночага суконнага адзення найбольшае пашырэнне мелі світы з адрознай спінкай (прамой або прыталенай), з прамымі суцэльнакроенымі поламі. У бакавыя швы світы ўніз ад лініі таліі ўстаўляліся трапецападобныя кліны, якія ля таліі прызборваліся. Каўнер быў стаячы або адкладны, рукавы прамыя. Сяляне стараліся мець дзве світы: на святы і для штодзённага нашэння.

У больш цёплае надвор'е жанчыны і дзяўчаты апраналі каптанчыкі, якія шылі з палатна, дамаатканага або пакупнога сукна, даўжэй кофты. Спінка ў іх рабілася суцэльнай, каўнер нізкім стаячым, па баках устаўляліся кліны.

У якасці лёгкага верхняга адзення мужчыны насілі суконныя «шінжакі» — кароткія світы прамога свабоднага крою. Шыліся яны звычайна двух-

бортнымі, з накладнымі кішэнямі. Каўнер рабіўся невялікі, адкладны, наперадзе вопратка зашпільвалася на гузікі.

Зімой мужчыны і жанчыны насілі кажухі жоўтага, карычневага, чорнага ці белага колеру, аўчыну для пашыву якіх выраблялі ў Петрыкаве. Кароткія кажухі звычайна шылі з адрознай спінкай у заборы ззаду, іх выкарыстоўвалі для паўсядзённай працы. Доўгія кажухі (казачыны) апраналі ў дарогу.

Традыцыйным сялянскім абуткам былі ліпавыя або лазовыя лапці прамога пляцення. Скураныя лапці (пасталы, маршчакі) рабілі са старой халявы або куска сырамятнай скуры, у якой па краях прарэзвалі дзіркі і працягвалі скураныя валокі, пры дапамозе якіх лапці мацаваліся на назе. На нагу накручвалі белыя палатняныя анучы, зімой — суконныя, зверху якіх накручвалі палатняныя. Мужчыны абмотвалі нагу валокімі крыху вышэй шчыкалаткі, жанчыны амаль да калена.

Па святах насілі боты (чобаты), а жанчыны — чаравікі. Некаторыя, больш заможныя сяляне, куплялі хромавыя боты ў Петрыкаве, дзе была майстэрня. У пачатку XX ст. у чаравікі жанчыны надзявалі самаробныя панчохі. Чаравікі шылі з высокімі халяўкамі, наперадзе на шнуроўцы, гузіках, гапліках, часам на высокіх абцасах.

Боты былі двух відаў: прышвыя і

выцяжкі. Выцяжкі шылі без перадоў, галянішча ў іх плаўна пераходзіла ў перад і шывалася швом ззаду. Прышывыя (прышыўныя) боты былі падобныя на сучасныя, з прышыўнымі перадамі. Боты абодвух відаў шылі са скуры чорнага або карычневага колеру, пераважна рантавымі, на нізкіх прамых абцасах, з шырокімі круглымі насамі. Падэшву прымацоўвалі драўлянымі, а пазней жалезнымі цвікамі.

Валены абутак (валёнкі, валенцы) у канцы XIX — пачатку XX ст. былі прыналежнасцю толькі заможных сялян. Іх валілі часцей за ўсё вандрэўныя шапавалы з Расіі і Магілёўшчыны. Для трываласці валёнкі падшывалі сырамятнай скурай або войлакам.

Сельскагаспадарчая тэхніка

Аснову палескага земляробства складалі трохпольны севазварот, пры якім кавалак ворнай зямлі пад збожжа дзялілі на тры часткі. Адно засявалі азімнімі, другую — яравымі, трэцюю частку пакідалі пад папар. На другі год пад папар пакідалі ўчастак, дзе сеялі азімае, на трэці — той, дзе было яравое, і г. д.

У XIX ст. на тэрыторыі Петрыкаўскага раёна аралі двухпаліцавай сахой, вядомай пад назвай «палескай». Асновай яе служыў «фагач» — доўгая (да 2,5 м) жэрдка, да якой скуранымі або вярочнымі прывязкамі мацавалася «расоха» — крыху выгнутая драўляная плаха, на раздвоення канцы якой набіваліся жалезныя нарогі. Для адвальвання зямлі мацаваліся дзве лапатападобныя

паліцы (або паліца і прыполак) з выгнутых дошччак. Паліца, якая прымацоўвалася да левага нарога, паднімала адрэзаны пласт глебы, а другая (прыполак), на правым нарозе, адкідвала яго набок. Для акучвання бульбы карысталіся адназубай сошкай.

У канцы XIX ст. найбольш заможныя сяляне пачалі ўжываць драўляныя плугі з жалезным нарогам (лямешам) і адвалам. Напярэдадні першай сусветнай вайны з'явіліся жалезныя плугі, аднак бяднейшыя сяляне карысталіся сахой да пачатку 30-х гадоў.

Найбольш старажытнымі і прымітыўнымі прыладамі рыхлення глебы былі сукаватка і смык. Сукаватка — яловая вершаліна з абрубленымі завостранымі канцамі сукоў даўжынёй 40—60 см, выкарыстоўвалася для баранавання ляда. Смык рабілі з расколатых надвое яловых вершалін з сукамі даўжынёй 40—60 см.

У другой палове XIX ст. на Палессі пачалі з'яўляцца плеченыя бароны з дубовымі, бярозавымі або яловымі завостранымі зубамі (кляцамі). У канцы XIX ст. у сялянскі ўжытак уваходзіць рамная папярочна-брусковая барана, зробленая па ўзору фабрычнай з 25—30 кляцамі.

Пясчаныя палескія землі паграбавалі добрага ўгнаення. З хлява гной нагужалі на калёсы драўлянымі двухзубымі віламі — сахаром. З ручных прылад працы сяляне карысталіся таксама драўлянымі лапатамі, якія акоўваліся вясковымі кавалямі жалезам, матыкамі (капаніцамі, капачкамі) рознай формы і памераў.

Традыцыйнымі прыладамі для ўборкі збожжавых з'яўляліся сярпы, радзей косы. Сярпы былі двух відаў: паўкруглыя і падоўжаныя (авальныя), якія разлічваліся памерам рэжучай часткі. Сярпы сяляне набывалі ў мясцовых кавалёў або куплялі ў Петрыкаве, Жыткавічах, Тураве ці на вясковых кірмашах.

Грэчку і авёс касілі косамі (яны мелі назвы літоўка, варшаўка, сямёрка, васьмёрка — у залежнасці ад якасці і памеру). Да драўлянага касся касы прымацоўвалася пры дапамозе жалезнага кольца (банькі, наперстка). Лязо адбівалі вострым канцом малатка на жалезнай квадратнай або круглай бабцы, убітай у калодку. У час работы касу вастрылі (мянтачылі) бруском на драўлянай ручцы (мянташкай). Калі касілі грэчку, да касы прымацоўвалі лучок, а пры ўборцы аўса — паўкруглыя грабелькі з тонкіх лазовых пруткоў.

Снапы вязалі перавясламі і ставілі для прасушкі па 10—15 снапоў «у бабкі» або «мар'янкі», складвалі ў копы. Авёс і ячмень састаўлялі ў «хрэсцікі», грэчку сушылі ў кучках. Прасушаныя снапы на

вазах зводзілі на гумно і складвалі абалалі тока ў застаронкі. Паколькі спены гумна не імшылі і не абдэсвалі, паміж бярвёнамі былі шчыліны, дзякуючы чаму снапы на скразняку праветрываліся і да-сьыхалі. Там збожжавыя захоўваліся да позняй восені, пакуль не заканчваліся ўсе палывыя работы. Тады селянін прыступаў да малацьбы.

Малацілі на таку цэпам, які скла-даўся з цапільна і біча (бічака, бія-ка), прывязанага да цапільна сырамят-нымі раменьчыкамі. Тут жа на таку зерне веялі шуфлікам з кароткай руч-кай (веялкай, шопелькай), а затым «вет-рылі» пры дапамозе рэштата. Калі зерне было недастаткова ачышчана яго «апа-далі», падкідваючы ў невялікіх лёг-кіх драўляных начоўках. Чыстае зерне ссыпалі ў клеці ў засеці, бочкі, плец-ныя з саломы каробкі.

Традыцыйнымі прыладамі апрацоў-кі зерня з'яўляліся жорны, ручныя і нажныя ступы, вадзяныя і ветраныя млыны. На тэрыторыі Петрыкаўскага раёна бытавалі ручныя каменныя жорны і жорны з драўлянымі калодкамі, на рабочыя плоскасці якіх былі набіты асколкі чыгуна. Таўклі зерне ў ручных ці нажных ступах. Рабілі іх звычайна з яловай калоды, у якой выпальвалі заглыбленне, затым павялічвалі яго да неабходных памераў цяслоў і долатам. Таўкачы склюдавалі сякерай, затым апрацоўвалі нажом. Пазней крупы рабілі на спецыяльных «крупарушках».

Промыслы і рамёствы

Петрыкаўшчына — раён з традыцый-на развітай прамысловай дзейнасцю на-сельніцтва. Тут здаўна быў развіты сілаўны промысел, плятагонства, бур-лацтва, якімі займаліся сяляне і бяд-нейшыя жыхары Петрыкава. Багатую шматвяковую гісторыю маюць таксама дрэваапрацоўчыя промыслы і рамёствы. Сяляне займаліся імі звычайна ў асен-не-зімні перыяд.

Найбольш складаным рамяством, якое патрабуе высокай кваліфікацыі, з'яў-ляецца сталярнае. Вясковыя сталяры па-майстэрску выраблялі мэблю — сталы, лаўкі, ложка, канапы, кufры, шафы, ткацкія станы, пралкі, жорны, сельска-гаспадарчыя прылады, аконныя рамы,

аканіцы і г. д. Важным і неабходным лічылася таксама бандарнае рамяство. Займаліся ім восенню, зімой і вясной. У халодны час бондар працаваў у хаце, у цёплае — у сеньях, клеці, хляве, пад павеццю. Выраб бандарных прадметаў уключаў некалькі стадыў. Спачатку дрэва — дуб, сасну, ясьень, ліпу распі-лоўвалі і калодзі на розныя па велічы-ні «целяшы» (плахі), якія затым раз-бівалі на клёпкі. Клёпкі склюдавалі спецыяльнай падоўжанай сякерай і чысцілі стругам. Абручы склюдавалі з маладога дуба ці арэшніку, рас-парвалі ў лазні або ў «парні» і гнулі на калодцы, тонкія — проста на калене. Затым клёпкі і абручы высушвалі. Па-сля гэтага прыступалі да вырабу бочкі, дзежкі, кубла, вядра, баклагі і г. д. Прадавалі бандарныя вырабы ў Петры-каве і Тураве, на кірмашах на Ражство ў Дарашэвічах, на Вялікдзень у Галубі-цы, на Міхайлу ў Ляскавічах.

Паўсюднае распаўсюджанне мела стальмашнае рамяство (выраб драбін, павозак, саней, калёс, дуг, палазоў). Ім у вольны ад сельскагаспадарчых работ час займаліся амаль у кожнай вёсцы па некалькі чалавек. Колы да вазоў рабілі з дуба або ясеня. Дрэва калодзі на брус-кі, склюдавалі, чысцілі і закладвалі на суткі і болей у парню ці лазню. Распараныя брускі гнулі на калодзе (бабцы, гбале), закопанай у зямлю.

Для саней склюдавалі палазы з дуба, ясеня, клёна, вяза або бярозы.

На тэрыторыі раёна мела пашырэнне вытворчасць дзяўбанага посуду, прадме-таў хатняга начиння, лодак. Матэрыя-лам для вырабу служыла бяроза, яблы-на (лыжкі), ліпа (міскі, чашкі, на-чоўкі, вуллі, жлукты, ліпаўкі для меду і г. д.), клён (грабяні), асіна (лапаты, ложка, чаўны, камягі, ка-рыты).

Для лодкі ці чаўна бралі патрэбнай даўжыні і таўшчыні калоду (балван),

прасякалі яе ў многіх месцах сякерай. У адтуліны ўбівалі колічкі (старажкі) і нутро калоды выдзёўбавалі цяслоў. Затым яе распарвалі, пры дапамозе па-лак разгіналі краі і ўстаўлялі папярочнікі. Гатовую лодку са знешняга боку прасмальвалі.

Выраб лодак і вязанне сетак мелі распаўсюджанне ў вёсках уздоўж Прыпяці і Пцічы, дзе сяляне шырока зай-

маліся рыбалоўным промыслам. У 30-я гады ў Петрыкаве існавала арцель «Сеткаплячэнне», у якой працавала 40 рабочых. Яны вязалі каля 1500 сетак у год. У в. Лучыцы жывуў Тарас Сядзельскі, які вырабляў скуру — сырыцу на гужы, вожкі, аброці, хамуты. Ён быў выдатным бондарам, гнуў дугі, плёў рыбалоўныя сеткі. Загінуў Тарас Аляксандравіч у 1943 г.

На тэрыторыі раёна з даўніх часоў было вядома плячэнне з лазы, лучыны, саломы, бяросты. Плеценыя вырабы былі вельмі разнастайныя па сваім прызначэнні — «казуб», «кырчаг» — ёмістасць 1,5 м вышыней і 1—1,5 м шырыней з саломы і лазы для захавання збожжа, розныя кошыкі (карзіны), плеченыя з лазы «сявенкі», якія выкарыстоўваліся для пасеву збожжавых, лолькі і г. д.

Было шмат кузняў. Кузня — зрубны будынак без падлогі і столі, крыты дошкамі або драўнякай. Вясковыя кавалі выраблялі металічныя прылады працы або асобныя часткі да іх, прадметы наўсядзёнага побыту. Тут стаяў горан з паддувалам і мяхамі для паддуву, накавальня (кавадла) — жалезная масіўная падстаўка для коўкі, станок для падкоўвання коней, тачыла, нацягач — прыстасаванне для нацягвання шны на колы. Такая кузня існавала пасля вайны ў в. Кацэвічы, у якой працаваў каваль Юцэвіч. Ён сам паліў вугаль для кузнечнага горна і мог выкаваць практычна любую рэч сялянскага побыту.

У раёне здаўна былі развіты скураныя рамёствы. Петрыкаў славіўся вырабам ботаў і чаравікаў, якімі ганялі ў мястэчках і вёсках ад Пінска да Мазыра. Тэхналогія апрацоўкі скур для абутку ўключала наступныя асноўныя аперацыі: адмоку, заленне, мяздранне, галенне поўсці, дубленне, мягчэнне, адзелачныя аперацыі (жыраванне, фарбоўку, глянцаванне).

У XIX — пачатку XX ст. шырокае распаўсюджанне меў выраб сырамятнай скуры (сырамяці), якая выкарыстоўвалася для конскай вупражы, вырабу скураных лашей і раменных абор для іх, рамянёў для ўвязкі цапоў, пуг. На сырамяць ішла скура буйной рагатай жывёлы. Толькі на Петрыкаўшчыне да сярэдзіны XX ст. захоўваўся старажытны спосаб выдзелкі скур, калі іх замест квашэння і залення закопвалі ў гной на тры дні, дзе яны «пацелі». Пасля гэтага скура добры мяздрылася і ад яе адыходзіла шэрсьць. У Снядзіне выдатна выраблялі скуру Яўхім Хамлюк і Васіль Чарняўскі.

Здаўна існаваў кушнерскі промысел. Матэрыялам для яго служылі пераважна аўчыны, хаця выраблялі скуры і пушных звяроў: лісіц, куніц, тхараў, выдраў. Да канца XIX ст. аўчыны не дубілі, таму яны былі белага колеру. У канцы XIX ст. пачалі ўжываць дубленне, што павышала трываласць і носку кажухоў. У пачатку XX ст. аўчыны пачалі фарбаваць у чорны і карычневы колеры. Да 70-х гг. у многіх вёсках раёна захаваўся традыцыйны, без дублення, метад вырабу аўчын. Так вырабляў іх Мікіта Цярэшчанка ў в. Лучыцы, а Маісей Зуй у час вайны шыў з такіх аўчын кажухі партызанам.

Выраб скур для абутку быў больш характэрны для мяшчан, але з другой паловы XIX ст. пачаў распаўсюджвацца і на вёсках. Заказчыкамі скураных ботаў і чаравікаў спачатку былі най-

больш заможныя сяляне. У пачатку XX ст. скураны абутак пачалі шыць і купляць сяляне, але абувалі яго толькі на святы. Шылі скураны абутак шаўцы, якіх у вёсках было па 2—3.

Валюшны промысел уключаў катанне сукна на світы, выраб валеных шапак і валёнак. Да сённяшняга часу дайшло толькі валенне (катанне) валёнак, якое працягвае існаваць у невялікіх памежах. Да вайны шмат валілі (білі) валёнкаў у Лучыцах, Снядзіне. Выраб валёнак падраздзяляецца на чатыры этапы: насцілка шэрсці, валенне, фармоўка і канчатковая адзелка.

Воўну часалі трыма спосабамі: на грэбені, на машыне — «ваўначосцы» і разбівалі на «струне». Вядома было валенне сукна ў ступе, па шэраховатай паверхні (в. Лучыцы) і разбіванне «струной» (в. Снядзін).

Ткацтва

Апрацоўка ільну, пянькі, а таксама воўны, прадзіва і ткацтва з'яўляліся найбольш пашыранымі і развітымі хатнімі рамеснымі заняткамі. Займаўся імі выключна жанчыны, якія выраблялі для патрэб сям'і ільняныя, суконныя і паўсуконныя тканіны.

Лён — далікатная сельскагаспадарчая культура, якая патрабавала ад селяніна вялікіх працоўных затрат і земляробчых навыкаў. З яго севам, вырошчаваннем і апрацоўкай звязана мноства прымхаў, фэналагічных прыкмет, абрадавых і магічных дзеянняў, фальклорных твораў, у якіх адлюстроўваецца багацце духоўнай культуры народа. Лён убіраўлі апошнім, у канцы жніўня — пачатку верасня. Рвалі (бралі) яго з карэннем, расцілалі на полі для прасушкі, потым вязалі ў снапкі і ставілі ў копікі. Калі пры пагрэванні снапа сям'я «звінела», ільняныя галоўкі абівалі драўляным пранікам. Пасля абівання лён расцілалі на льнішчы або лузе на некалькі тыдняў, пакуль пад уздзеян-

нем дажджу, туману і сонца валакно не пачынала лёгка аддзяляцца ад трасты. Часта з гэтай мэтай лён вымочвалі ў сажалках, азёрах або рэчках. Затым яго сушылі і церлі на церніцы (мялцы, мяліцы). На Петрыкаўшчыне яго церлі на гарызантальнай ці наклоннай церніцы, якая з боку ручкі абапиралася на слупок-ножку. Затым лён трапалі з дапамогай трапла — дошчачкі з вострымі краямі для аддзялення ад валакна кастрыцы і пянькі (патропак). Наступнай вытворчай аперацыяй па апрацоўцы ільну было часанне яго на лапатападобным грэбені, у выніку чаго атрымлівалі высакаякаснае валакно (кужаль) і абдзіркі (пачэссе), якія ішлі на выраб зрэбнага палатна. На гэтых жа прыладах апрацоўвалі і каноплі, якія выкарыстоўваліся на ўток пры тканні 4-нітовых настольнікаў і ручнікоў у традыцыйнай бела-шэрай каляровай гаме. Для вырабу зімніх тканін для жаночага паяснога адзення на ўток шырока выкарыстоўвалася пража з авечай воўны.

Прасці пачыналі звычайна глыбокай восенню, на Піліпаўскі пост, найбольш цёмную і сумную пару года з доўгімі халоднымі вечарамі. Мусіць, таму ў беларусаў паўсюдна была шырока распаўсюджана традыцыя сумеснага прадзіва. Збіраліся на поспрадкі-вечоркі да гаспадароў, якія мелі прасторную хату, дзе былі дзеўкі на выданні, або за невялікую плату да адзінокай жанчыны. На поспрадкі хадзілі дзяўчаты, якія аблягчалі гэту манатонную і працёмкую работу песнямі, казкамі, рознымі гісторыямі, жартамі.

Пралі на веслападобных прасніцах з дашчатым днішчам, часта па-мастацку ўпрыгожаных разьбой. Такія прасніцы нярэдка дарылі мужы жонкам або хлопцы нявестам. Ніткі скручвалі на выструганае ці выгачанае на такарным станку верацыяно або пралі на самапрадцы (калаўроце). Гатовую пражу змотвалі на гарызантальнае 2-крыжовае матавіла. Для размотвання нітка з маткоў існавала спецыяльнае аднакрыжовае матавіла (размотыч), вертыкальна замацаванае на падстаўцы.

Пры неабходнасці частку пражы адбелвалі або фарбавалі натуральнымі фарбавальнікамі, прыгатаванымі з адвараў і настоў кары, лісця, каранёў, льняных раслін. Чырвоны колер давалі карань дугавой марэны і малярдушка, жоўты — крушынік, альха, верас, бяроза, васількі, каноплі, яблыня; чорны атрымлівалі з адвару талакнянікі і бабоўніку¹.

Пасля каляд пачыналі ладзіць (сноваць) кросны і прыступалі да ткацтва. Для Петрыкаўшчыны быў характэрны рамны ткацкі стан (кросны, варпінат), аснову якога складала прамавугольная рама, умацаваная на чатырох ножках. Асаблівасць яго складала тое, што навоў з асновай знаходзіўся на стаянах, а пражны навоў мацаваўся на падстаўках і быў вышэй. Ніты мацаваліся на паднебніку. На кроснах выраблялі разнастайныя па якасці, прызначэнні і арнаментыцы тканіны. Паколькі прадзенне і ткацтва звычайна ялося на працягу восеньскіх і зімовых месяцаў, жанчыне даводзілася працаваць па 12—15 гадзін у суткі. Сялянка магла выткаць за зіму да 100 аршын палатна (аршын — 71,12 см)².

Палатно, якое прызначалася на жаночыя сарочкі, ткалі звычайна з кужальных нітак і часта па рукавах і паліках упрыгожвалі пры дапамозе ператыкання (затыкання) чырвонымі ніткамі. Больш

¹ Сутинский А. К. «Понева» и «вставка» в белорусской женской одежде // Советская этнография. 1932. № 2.

² Шейн П. В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т. III. 1902.

складаны ўзор атрымлівалі бранай тэхнікай ткацтва «на дзве дошкі». Упрыгожаныя рукавы жаночых сарочак, на якіх папярочныя, гладка затканыя чырвоныя паскі чаргаваліся з белымі фонавымі, называліся «скразывымі». Вядомы этнограф М. Я. Нікіфароўскі пісаў: «На святочным адзенні паляшчак можна бачыць тканіну, выраб і апрацоўка якой могуць спрацаваць з фабрычнымі, і не хочацца верыць, што яна зроблена таўстаскурымі пальцамі на грубым «кросінным ставу».

Значная ўвага ў ткацтве аддавалася ручнікам, якія акрамя свайго прамога прызначэння ігралі вялікую ролю ў вясельных і пахавальных абрадах, упрыгожванні хатняга інтэр'ера. Акрамя ператыкання і вышыўкі яны звычайна ўпрыгожваліся вязанымі кручком ці плеценымі карункамі. Абрусы ткаліся звычайна ў чатыры ці ў восем нітоў у бела-шэрай каляровай гаме, клятчастым узорам (у шашкі). Яны сшываліся з двух полак ажурным швом (прошвай) або пасярэдзіне ўшывалася палоска карункаў.

Асобнае месца адводзілася вырабу поспілак і полагаў. Да пачатку XX ст. сярод поспілак пераважалі 4-нітовыя клятчастыя саржавага і жакардавага перапляцення, у якіх узор ствараўся каляровым утком па чорнай аснове. У якасці коўдры выкарыстоўвалася «дзяруга», вытканая «ў рады» 4-нітовай тэхнікай. У пачатку XX ст. пры ператыканні і перабіранні пачалі выкарыстоўваць чырвоныя фабрычныя ніткі (бель, забалаць). У гэты час пачынаецца выцясненне самаробнага сялянскага адзення фабрычнымі вырабамі.

Старадаўняе традыцыйнае адзенне сялян, народны касцюм і ткацтва перасталі насіць дамінуючы характар у 30-х гадах XX ст. Аднак у час Айчыннай вайны і пасля яе ткацтва адродзілася ў сваіх прасцейшых формах, накуль прамысловасць не пачала забяспечваць сялян тканінамі і вопраткай. Калі патрэба ў даматканых тканінах адпала, народнае ткацтва набыло мастацкі напрамак і пачало развівацца як галіна народнай мастацкай творчасці. Асаблівых поспехаў ткачыі Петрыкаўскага раёна дасягнулі ў 50–70-я гады ў вырабе дэкаратыўных тканін. Дэкор поспілак і дываноў складваўся на працягу першай паловы XX ст., што звязана з павышэннем іх ролі ў аздабленні ін-

тэр'ера. Пospілкамі засцілалі ложка і куфры, скарыстоўвалі ў якасці дывана. Яны набывалі яркі каларыт, у якім спалучаліся ад трох да дзесяці колераў, развівалася і ўскладнялася арнаментыка, мянялася сыравіна. Асноўным матэрыялам для ткання сучасных дываноў і поспілак з'яўляюцца белыя і чорныя льняныя, а таксама рознакаляровыя шарсцяныя, шаўковыя і сінтэтычныя ніткі.

Аб высокім мастацкім гусце і ткацкім майстэрстве ткачых Петрыкаўскага раёна сведчыць удзел іх у многіх рэспубліканскіх і міжнародных выставах, дзе поспілкі, дываны і дарожкі Ульяны Туравец з в. Ляскавічы, Валянціны Лаворчык з в. Бобрыкі, Волькі Загорац з в. Заброддзе і многіх іншых былі адзначаны прэміямі, дыпламамі і граматамі.

Грамадскі і сямейны побыт

Традыцыйны сялянскі быт вызначаўся цыклічнасцю земляробчай працы і быў палкам ёй падпарадкаваны. Уся гаспадарчая дзейнасць селяніна строга прыстасоўвалася да пэўных дат народнага сельскагаспадарчага календара і суправаджалася строгай сістэмай звычайў, абрадаў, павер'яў.

Каляндарна-абрадавыя святы ўзніклі ў сёвай мінуўшчыне, карані іх узыходзяць да магічных дзеянняў, накіраваных на тое, каб вызваць урадлівасць зямлі, рост хлябоў, прыбытак хатняй жывёлы. З прыняццем хрысціянства гэтыя святы істотна змяніліся і многія з іх прыстасаваліся да царкоўных свят, такіх, як Ражство, Вялікдзень, Сёмуха і інш.

Першым у гадавым крузе старажытных народных свят былі Каляды, якія пачыналіся з Ражства (24 снежня па ст. ст.) і цягнуліся да Вадохрышча

(7 студзеня). Каляды азначалі пачатак новага гаспадарчага года і асноўны магічны сэнс каляднай абраднасці зводзіўся да жадання забяспечыць добры ўраджай у наступаючым годзе і стварыць спрыяльныя ўмовы для павелічэння статка хатняй жывёлы. Гэта святая завяршала доўгі Піліпаўскі пост і праходзіла ў адносна спакойны для селяніна перыяд, калі асноўныя сельскагаспадарчыя работы былі закончаны. Да Каляд прыберагалі каўбасы, кумпякі, сыры. Самыя неабходныя гаспадарчыя справы рабілі днём, усе вечары лічыліся святымі. У гэты час моладзь ладзіла вячоркі з танцамі і гульнямі, якія цягнуліся амаль да раніцы.

Галоўным кампанентам каляднай абраднасці было хаджэнне са «звяздой», абход моладдзю двароў са святочна-вешчальнымі песнямі і карнавальна-рытуальнымі гульнямі-паказамі (ваджэнне «казы», «мядзведзя», «жорава», «кабылы»). У сваіх песнях яны славілі гаспадароў і іх дзяцей, жадалі ім здароўя, усялякага дабрабыту. За гэта іх шчодро адорвалі хлебам, кавалкамі сала і каўбас, грашыма і г. д. Дзяўчаты варажылі, стараючыся пазнаць свой лёс і суджанага. Сталыя людзі пасля наведвання царквы хадзілі да сваякоў або прымалі гасцей у сябе.

Пасля Каляд на вячоркі ўжо не збіраліся. У хатах ладзілі кросны і ў Велікодны пост пачыналі ткаць, размяркоўваючы працу так, каб да Вялікадня саткаць усё, што было напрудзена.

Веснавы цыкл каляндарнай абраднасці пачынаўся з «гукання вясны». На Еўдакею (1 сакавіка ст. ст.), Соракі (9 сакавіка), Благавешчанне (25 сакавіка) групы дзяўчат з сонечных высокіх пагоркаў і стагоў пераклікаліся з хлопцамі кароткімі песнямі-вяснянкамі, у якіх клікалі вясну, наладжвалі вяселья ігрышчы, вадзілі карагоды.

Галоўным веснавым святам быў Вялікдзень. Пасля сямітыднёвага посту і цяжкай працы селянін зноў мог павесціся, з'ездзіць у госці ці на кірман, наведаць царкву. У Вялікдзень

моладзь з валачобнымі песнямі абходзіла двары, вадзіла карагоды, гойдалася на арэлях, катала крашаныя яйкі.

На Сёмуху (Духа) сяляне ўпрыгожвалі хаты зялёнымі галінкамі ліставых парод дрэў, усцілалі падлогу аерам. На духаўскім тыдні дзяўчаты плялі вянкi з лугавых кветак і ішлі ў лес «завіваць» бярозкі. А праз тыдзень з песнямі ішлі развізваць вяршаліны звязаных дрэў («каб дрэва не праклінала»). Кожнае абрадавае дзеянне мела свой магічны сэнс, які з цягам часу забываўся і ў канцы XIX — пачатку XX ст. моладзь успрымала іх толькі як абавязковую ў гэты дзень традыцыю, забаву.

Аснову летняга цыкла каляндарнай абраднасці складала святкаванне Купалля, Пятрова і Ілііна дзён. Асабліва ўрачыста было прынята святкаваць Купалле, якое прыходзіла на перыяд летняга сонцастаяння. Гэты дзень у беларусаў быў акружаны мноствам легенд, звычайў, абрадаў і земляробчых павер'яў. Сутнасць гэтых легенд і павер'яў заключалася ў тым, што нібыта ў купальскую ноч ведзьмы, чэрці і іншыя злыя сілы маглі нашкодзіць чалавеку, хатняй жывёле, пасевам.

Каб ачысціцца і аберагчыся ад нячыстай сілы, ноччу перад Купаллем на ўзгорку раскладвалі вогнішча са старых вёнікаў (дзеркачоў), паламаных калёс і іншага друзу, палілі чучала ведзьмы і скакалі праз агонь. На досвітку качаліся ў расе. Дзяўчаты плялі з кветак і магічных траў вянкi і пускалі іх па рацэ, каб угадаць сваю долю; рвалі зубамі падарожнік, тады, па павер'і, ноччу павінен быць сасніцца будучы муж; уставалі на Купалле на досвітку («калі сонца грае»), і, ні з кім не гаворачы, беглі да плота і абхоплівалі яго рукамі. Лічылася, што калі абхвачаныя колікі цотныя — дзяўчына пойдзе ў гэты год замуж. З гэтай жа мэтай купальскай раніцай беглі да суседкі ў хату і чакалі, што яна скажа. Калі першым словам было «ідзі» — быць вяселлю, калі «сядзь» — яшчэ год «сядзець у дзеўках» і г. д.

Пасля Пятра наступала пара сенакосу, а затым жніво, пачатак якога (зажынкi) таксама суправаджа-ліся мноствам павер'яў і магiчных дзеянняў, а першы зжаты сноп урачыста ўстанаўліваўся на покуці пад абразамі. Восеньскі цыкл уключаў абрады ў дзень заканчэння жніва (дажынкi) і ўсiх палявых работ, святкаванне царкоўных свят — Спаса, I-й і II-й Прачыстай, Узвіжання, Пакрова.

Такім чынам, абрадавы бок каляндарных свят заўсёды складаўся з нейкiх магiчных дзеянняў, заклі-нанняў, ахвярапрынашэнняў, якія павiнны былі, згодна народным вераванням, забяспечыць поспех у працы і аберачгы сям'ю і жывёлу ад заганы. Аднак нi адно свята не заканчвалася абрадамі. Пасля iх iшлі масавыя гуляння з адпаведнымi для кожнага свята песнямі, гульнямі, карагодамі, танцамі, у якіх кожны быў выканаўцам і глядачом папераменна.

Сямейны быт селянина таксама вызначаўся традыцый. Калi сям'я была поўнай, яе галавой заўсёды быў мужчына. Ён прадстаўляў сям'ю на сельскім сходзе, быў распарадчыкам гаспадарчых работ і сямейнай касы. На руках гаспадыні былі ўсе хатнія работы: прыгатаванне ежы, догляд за дзецьмі і хат-най жывёлай, ткацтва і шыццё адзення на ўсiх членаў сям'і. Разам з тым яна была памочніцай мужа ў полі, а сенакосе і малацбе. Усё гэта абумовіла яе амаль раўнапраўны ўдзел у вырашэннi ўсiх важных спраў сям'і.

Узаемаадносіны членаў сям'і рэгламентаваліся звычайным правам. Дзеці наважалі бацькоў, ма-лодшыя слухаліся старэйшых, а тыя клапаціліся і абергалі малодшых. Ненаслушэнства і непадпа-радканне бацькам рэзка асуджалася грамадскай думкай.

За стол садзіліся толькі пасля бацькі, які займаў самае пачэснае месца, на покуці. За ім з аднаго боку садзіўся бацька гаспадара, старэйшы сын і потым у строгай паслядоўнасцi па старшынству ўсе прадстаўнікі мужчынскай паловы сям'і, з другога боку — жаночай. Гаспадыня ж садзілася з краю, так як ёй трэба было падаваць і ўбіраць са стала. Нiхто не меў права прыступіць да яды раней за га-спадара.

За вячэрай гаспадар звычайна размяркоўваў, каму якую работу рабіць на наступны дзень. Бацькавы распараджэннi з'яўляліся абавязковымi для дзецей, якіх з малых год прывучалі да працы. Ад бацькоў і старэйшых яны пераймалі працоўныя навыкi і ў 13—15 год як хлопчыкi, так і дзяўчынкi ўмелі рабіць усе асноўныя сялянскія работы.

У асенне-зiмнi перыяд мужчыны зай-маліся промысламі, возніцтвам, ган-чарствам, высечкай лесу, рыбалоўствам і паляваннем. Жанчыны і дзяўчаты, пасля таго як выпальвалі печ, збiралі-ся да каго-небудзь з суседзяў на попрад-кі. Тут жа гатавалі ежу, абедалі і пра-лі да вечара. Вечарам сталыя жанчыны iшлі дадому, а да дзяўчат завітвалі хлопцы з гармонікам ці скрыпкай і та-ды праца адкладвалася. Танцавалі поль-ку, «Суботу», «Нарэчаньку», «Войру», «Каробачку», «Васадулю», «Кадрэль». Гулялі ў «Рэпіцу», «Матроса», «Зайн-ку», танцы змяняліся песнямі, гульня-мі. Тут жа, у гаспадара, часта застава-ліся начаваць. На падлогу клалі сала-мяныя маты, якія накрывалі дзяруга-мі, світамі, старой адзежай. Дзяўчаты і хлопцы спалі разам, і рэдка хто ад-важваўся пераступіць маральна-этыч-ныя нормы... Нягледзячы на цяжкую працу, сяляне заўсёды давалі магчы-масць моладзi «пагуляць», «нагуляць-ца». Дзяўчаты гадоў з 15 пачыналі ха-дзіць на вячоркi, прымаць удзел у свя-точных iгрышчах, абрадах і забавах моладзi.

Своеасаблівую і вельмі цікавую ча-стку беларускай народнай культуры складалі гульні, якія падзяляліся на дзiцячыя, падлеткавыя, маладзёжныя і дарослыя. Гадоў да сямi дзяўчынкі і хлопчыкi гулялі разам: бегалі навы-перадкi, куляліся з пагоркаў, гулялі ў хованкi, пяклі з гліны ці пяску «блi-ны» і рабілі «хаткi», з чурбачкоў і анучак — лялькi.

Пасля ўступлення ў шлюб маладыя — мужчыны і жанчыны ўжо не наведвалі вячоркi і гулянкi моладзi. Мужчыны часам мераліся спрытам і сілай (гнулі падковы, паднімалі цяжкія мяхі, ла-малі тоўстыя палкi, бароліся і г. д.), разгадвалі на пары загадкi. Пройгры-шы пераводзілі на грошы, кварталы га-рэлкi.

Захавалася толькі малая частка на-родных гульняў спартыўнага характару (лапта, гарэлкi, чыжы). Гульні-паказы, страціўшы свой магiчны сэнс, iснуюць у асноўным толькі ў другасных, сцэ-нічных варыянтах у рэпертуары сама-дзейных фальклорных калектываў.

В. М. Бялявіна

РЫМШАВА ГАРА

(легенда)

У вёсцы Навасёлкі Капаткевіцкага раёна з пакалення ў пакаленне перадаецца паданне пра гордага і смелага хлопца Рымшу.

Было гэта яшчэ ў часы паніпчыны. Злыя былі паны. Не людзі, а звяры. Асабліва лютаваў пан у маёнтку недалёка ад Навасёлкаў. І што толькі ён не тварыў. Страх як з сялян здэкаваўся. А сваіх мужыкоў і за людзей не лічыў.

Загадаў раз гэты пан, каб усе, у каго былі валы на продаж, прыводзілі іх толькі да яго, на панскі двор. Загадана — нічога не зробіш: у пана ўлада. І павялі сяляне да яго сваіх валоў. А пан выйдзе на ганак, паглядзіць і кажа:

— Што гэта ты прывёў, асёл? Гэта ж не вол, а казёл.

І плаціў, як за казла. А хто срабаваў пярэчыць — таго пасылаў на стайню і даваў бізуноў.

Доўга мучыліся людзі з такім панам, доўга цярпелі, а паскардзіцца няма каму. Паны ж усюды тады сядзелі — і ў маёнтках, і ў судах.

Але знайшоўся нарэшце адзін чалавек, што адплаціў пану за ўсе людскія крыўды і слёзы. Быў гэта Рымша — прыгожы, горды хлопец. Прывёў ён раз на панскі двор вала прадаваць. Выйшаў пан на ганак і кажа:

— Што гэта ты прывёў, асёл? Гэта ж не вол, а казёл.

Схапіў тады Рымша здаравенную жардзіну і пытаецца:

— Што гэта, пан, бяроза ці лаза? Я ж табе прывёў вала, а не казла. — І давай пярэсіць пана жардзінай. Б'е і прыгаварвае: — Вось табе за тое, што ты з людзей здэкуешся. А калі ачунеш, чакай мяне яшчэ ў госці.

Толькі на трэці дзень апрытомнеў пан. Пачалі шукаць Рымшу, а таго і след прастыў.

Не раз яшчэ приходзіў Рымша да пана, не раз помсціў яму за людзей. І, кажуць, хаваўся ён на гары між Заполлем і Навасёлкамі. Да гары той цяжка было падступіцца. Наўкола — непраходныя балоты і хмызняк. Адзін толькі Рымша ведаў туды патаемную сцежку.

І дагэтуль стаіць тая гара. Людзі завуць яе Рымшавай.

З кнігі «Дрэва каханья».

Спынюся каля Рымшавай гары.
Здарожаны, прысяду пад сасною.
З мінулым пачынаю гаварыць,
Яно срабуе гаварыць са мною.

Злажылі крылы сінія вятры
І цішыня на дыбках падступае.
Кастром заранак памяць не згарыць
За небакраем песеннага мая.

Урочышча Рымшава гара каля в. Навасёлкі. Старадаўняе гарадзішча

Адвечна чую кліч дрыгавіца
Над пусткамі балот з лазою нідай.
Чужыцца лёс — на вайстрыні мяча,
Спапелены кальчужнай бліскавіцай.

Квіцінец Айчыне полымем садоў.
Жыве твая крылатая Пагоня...
Схіляюць галаву слупы вясюў,
І звон капыт агністагрывых коней...

Міхась Селех

ОТ МОЗЫРЯ ДО ТУРОВА

Мозырщина — часть западно-русского Полесья, охватывающего весь Мозырский уезд Минской губернии с принадлежащими ему старинными местечками, из которых многие некогда в древности были известными укрепленными городами, отмеченными в истории удельных западно-русских княжеств, татарских наездов и польского владычества. Таковы — Туров, Скригалов, Снядин, Давид-Городок и Петриков...

...По мере удаления парохода от Мозыря берега Припяти все более и более закрывались тенистыми кустарниками можжевельника и сосняка, постепенно сменявшимися густым лесом, превратившимся, наконец, в самые глухие, не тронутые рукою человека чащи гигантских, толстейших дубов, которые народ называет столетними. И действительно, дубы огромных размеров — трем человекам с трудом обхватишь; и все эти дубы стоят целыми семьями на высоких, постоянно перемежающихся горах, нередко окаймленных рыхлыми болотистыми топами; между тем берега Припяти все ниже и ниже становятся, так что при такой только низменности берегов понятен тот страшный разлив вод, которыми наполняются прибрежные лесные местности. Но вот, наконец, на самом близком расстоянии выглянуло местечко Петриков, разбросанное в живописном беспорядке на обрывистом берегу Припяти. Местечко расположено на высокой горе, все здания деревянные, и церковь и костел архитектуры незавидной. Петриков принадлежит владельцу князю Горскому-Ходкевичу, предку старинной литовской фамилии, последние представители которой считались виленскими каштелянами; тут есть торговая пристань для местных судов, торговля производится деревом и рогатым скотом, особенно во время ярмарок, которыми богато местечко. В Петрикове когда-то был укрепленный замок с бастионами и временным гарнизоном случского князя Юрия Одельковича, знаменитого родоначальника древней западно-русской династии в Слуцком княжестве; Петриков составлял некогда поветовый городок случского удела князей Одельковичей, а от них, по праву родства в женской линии, перешел к Ходкевичам. Пароход остановился в Петрикове на всю ночь для загрузки кож, и я поспешил воспользоваться свободным временем, чтобы побродить по ближайшим лесам и курганам местечка. Это было под вечер, солнце клонилось к закату. Я обходил почти все ближайшие чащи дубов и пробирался к пристани, как вдруг поражен был в самом глухом месте леса страшным заревом; мне показалось — не пожар ли в местечке, но, подходя ближе к огню, увидел совсем другое. На высоком, почти квадратном кургане, — кто знает, не древнего ли какого-нибудь исторического происхождения, толпа поселян и поселянок кружилась, приплясывала и пела при пылавшем костре из хвороста и ветвей.

«Что такое у вас?» — спросил я одну поселянку.

«Купалу справляем», — наивно отвечала молодая девушка.

Купалу?.. Тут я вспомнил, что попал на народный праздник языческого происхождения, известный в великорусских деревнях под именем Иванова дня. В западно-русском краю этот день называется Купалой в память древнего языческого славяно-русского божества Купалы, покровителя цветов и плодов, от которого выродился в простонародье праздник, совершаемый накануне Иванова дня, 23 июня.

Посреди кургана прикреншен был в углублении длинный деревянный шест, весь обитый зеленью, на верхушке его привязано несколько венков из цветов и березовых ветвей. Этот шест изображает бога Купалу; его приносит обыкновенно молодая, красивая девушка, называемая по этому случаю купальницей. Купальница тоже вся покрыта с ног до головы зеленью и цветами, с венком на голове. Она обязана воткнуть в яму шест, а прочие подруги — вокруг шеста — на незначительном расстоянии от него (чтоб не сторел прежде времени) набрасывают хворост, ветки и венки из свежих и сухих трав. Все это готовится до заката солнца. Как только скроется солнце, купальница с завязанными глазами садится в яму, хоровод девичьих и парней кольцом кружится вокруг ямы и шеста с разными припевами. Между тем купальница без разбора вынимает из ямы венки и раздает их подругам. Если которой девице попадет венок из свежих цветов, это значит — быть ей счастливой и богатой замужем. Если же достанется венок из сухих трав — это значит, девица будет несчастна и бедна замужем. По окончании гаданий парни бросают солому и лесной хворост в яму и зажигают их, а чтоб иллюминация купальная продолжалась, — подбавляют сухих прутьев и листьев до тех пор, пока не угонится праздничная пляшущая компания. К концу сгорает и самый шест... — С этим обрядом соединяются довольно забавные народные поверья. Думают, что купальная ночь полна необыкновенных происшествий; верят, будто в ту ночь веселится и пляшет весь свет... Главное веселье происходит на Лысой горе, где ведьмы справляют торжественный шабаш; на этот шабаш должны съехаться все ведьмы и подвластные им чаровницы и чаровники; оттого-то в купальную ночь не оставляют лошадей на пастбищах в полном убеждении, что какой-нибудь ведьмарь или колдун непременно уедет на самом лучшем коне. Мельники отправляются на лодках по реке и привораживают

рыб на зло рыбакам, которые в эту ночь получают какое-то особенное прозрение от необыкновенного отсвета на озерах. Этот отсвет будит уток и других речных птиц, которые весело перекликаются своим птичьим говором. Деревья пляшут и переходят с одного места на другое; разговаривают между собою посредством шума листьев и ветвей. Чтоб понимать этот разговор, нужно найти цветок папоротника и носить его в сапогах или в лаптях. С папоротником ищут кладов и уверены, что находят: остановка только за цветком...

П. Шпилевский. Мозыричина. 1859 г.

Асветніца, пісьменніца з Камаровіч

Эма Яленская - Дмахоўская (н. 29.2.1864 г. у в. Камаровічы) — асветніца, вядомая беларуская фалькларыстка і этнограф, польскамоўная пісьменніца і драматург. Разам з маці да 1890 г. жыла ў Камаровічах, затым пераехала ў Вільню, але ніколі не парывала сувязі з радзімай. Маці бачыла здольнасці Эмы і прыклала ўсе намаганні, каб яна змагла набыць веды за мяжой.

Яленская з юнацтва цікавілася грамадскімі, нацыянальна-вызваленчымі праблемамі, што наклала адбітак на ўсё жыццё. Пад уплывам Яна Карловіча і Зыгмунта Вольскага яна захапілася побытам і духоўнай культурай беларускага народа. Жыццёвы лад і вусная паэзія палескіх сялян былі тым вытокамі, з якога пачалася фальклорна-этнографічная, літаратурная, палітыка-асветніцкая яе дзейнасць. Яленская запісала 11 сшыткаў народных песень, склала два рукапісныя зборнікі казак, якія ўключалі 62 творы і былі выдадзены пад назвай «Беларускі казачны эпас». Асноўнай этнаграфічнай працай Яленскай-Дмахоўскай з'яўляўся выдадзены ў 1891 г. у часопісе «Вісла» этнаграфічны нарыс «Вёска Камаровічы», у якім яна грунтоўна падала багаты апісанні матэрыяльнай і духоўнай культуры палескіх сялян. Гэтаму быў прысвечаны і артыкул «У палескай вёсцы», які быў надрукаваны ў 1895 г. у французскім часопісе «Традыцыя». Там былі змешчаны таксама ў перакладзе на французскую мову 8 беларускіх песень.

Яленская-Дмахоўская займалася літаратурнай дзейнасцю. Яе прыцягвалі традыцыі Баляслава Пруса і Элізы Ажэшкі. Пакінула цэлы шэраг літара-

турных і драматычных твораў. У 1897 г. за аповесць «Паненка» атрымала першую ўзнагароду на конкурсе імя Баляслава Пруса. У 1903 г. на конкурсе драматургіі імя Генрыка Сянкевіча была адзначана драма Яленскай-Дмахоўскай «Сын», якую ставілі ў тэатрах Вільні і Лодзі. Ёю былі напісаны кнігі «Матка», «Двор у Галінішках», «Ад каханья», зборнік наваў «Бацяны», п'есы «Крыўда» і «Хвіля».

Яленская-Дмахоўская шмат сіл аддала грамадскай і асветніцкай дзейнасці. Яна стварала рухомыя бібліятэкі, арганізоўвала школы і сама выкладала ў іх, дапамагала настаўнікам маральна і матэрыяльна. Праводзіла навучанне народных настаўнікаў, клапацілася аб рыштунку для навакольных школ. Рэдагавала часопіс, з-за зместу сваіх артыкулаў неаднаразова трапіла ў канфлікты з цензурай і паліцыяй. Выданне часопіса закончылася яго закрыццём і працяглым палітычным судовым працэсам. Яленская-Дмахоўская ў 1911 г. была прыгаворана да двухмесячнага турэмнага зняволення.

У час нямецкай акупацыі Эма Яленская-Дмахоўская была звязана з так званым Адукацыйным камітэтам, з'яўлялася заснавальніцай і прэзідэнтам Патрыятычнага саюзу полек.

Памерла Эма Яленская-Дмахоўская 24 кастрычніка 1919 г.

М. К. Багадзяж

Прыляцела ластаўка — чэ-чэ-чэ,

Села ў оконца, шчабечы:

— Скажу, табе, Марысыска, я весці,

Ужо твой Ясенька на дварэ

Пытаецца ў ойчанька пра цябе.

Яшчэ з коніка не ссядаў,

Ужо свёкратку паклон даў:

— Чы дома дзеванька Марыся-душа,

Яна для мяне адна хараша.
Сем вёсак у тыдзень аб'ездзіў,
Да так ні адной ні злюбіў,
Як тваю дочаньку Марысеньку
У том касцёлку ў ляску.
Яе чорныя вочы, белае ліцо,

Э валашачкі вянок,
Жоўты паясок.
Не разлучыць са мной яе ніхто,
Як жоўты паясок.
Запісана ў Грабаўскай вол.
Мазырскага пав.

...На Брестско-Брянской железной дороге, построенной в 1886 г., находится ст. Кошчевичи, грузящая до 350 тыс. пуд. лесных грузов. Верстах в 13 к ю.-з. от Кошчевич на р. Припять лежит с. Дорошевичи. Имение Дорошевичи, как и лежащее к востоку от него с. Снядинь, некогда принадлежало иезуитам, а с конца XVIII ст. — Кеневичам. Здесь сохранился архив и много художественных произведений. На р. Припять в Дорошевичах есть пристань, но особенного значения она не имеет...

В 33 в. за Кошчевичами на Брестско-Брянской железной дороге находится ст. Птичь при одноименной реке, грузящая до 750 тыс. пуд. лесных и отчасти хлебных грузов. К северу от ст. Птичь верстах в 15 расположено на р. Птичь довольно крупное местечко Копаткевичи, или Копатковичи, в котором есть паромная переправа и водяная мельница. В прежнее время Копаткевичи были королевским имуществом, а потом были отданы на ленное владение Еленских. Здесь есть православная Покровская церковь, построенная прихожанами, а раньше был и деревянный католический костел, построенный помещиком Еленским в 1796 г. В 1863 г. Копаткевичи были секвестрированы, а в 1869 г. пожалованы генералу Цилову. Выше м. Копаткевичи, по направлению к северу, недалеко от р. Птичь, лежат на битой дороге деревни Заречка, Кошчевичи, Лучицы и некоторые другие. Кошчевичи и Лучицы служат весной временными пристанями, с которых отправляются лес и другие лесные материалы...

В Мозырском уезде бондарный промысел существует в вол. Копаткевичской... Больше всего занимают кустари изделия сох, а также борон, лопат и разных принадлежностей для обработки полей в ... Копаткевичской вол. Плотники широко встречаются в Минской губернии в Мозырском уезде, в вол. Копаткевичской.

В 20 верстах к востоку от Дорошевич вниз по Припяти... древнее местечко Петриков. По преданию, оно получило название от имени своего основателя. Надо полагать, что Петриков перешел во власть кн. Одельковичей не ранее конца XV в. В Петрикове существовала крепость, построенная князем Юрием Одельковичем. В 1572 г. местечко досталось в удел Александру, сыну Юрия, прославившегося победой над татарами под Руткой, а в XVII в. перешло по женской линии к гр. Ходкевичам. Петриковская крепость просуществовала недолго: в 1535 г. во время войны в. кн. Василия IV с Сигизмундом войсками под предводительством кн. Овчины-Телепнева-Оболенского она была уничтожена; позже еще дважды казаки под предводительством Наливайки разорили Петриков — в 1595—1596 гг. и в 1776 г. Ходкевичи ископotalи себе привилей у короля Станислава-Августа, на основании которого и в настоящее время в Петрикове собираются большие ярмарки для продажи и покупки крупного рогатого скота, лошадей, рыбы и разного домашнего имущества — 20 июля и 1 октября. В Петрикове есть деревянный костел Благовещения, построенный в 1638 г. Криштофом Ходкевичем и женой его Софьей, две православные церкви, из которых одна — Воскресения, построена в 1846 г., а другая — приходская св. Николая, бывшая униатская, существует с 1772 г. В местечке имеется также сельская школа, стантовая квартира и еврейская синагога. Имение Ходкевичей включает 720 волок хорошей земли и много лугов, винокуренный завод и мельницы. Значительный доход местечку дает рыболовство. В Петрикове насчитывается 400 дворов и свыше 3000 жителей, которые занимаются главным образом сапожничеством; вообще они отличаются промышленным и предприимчивым характером; многие из них имеют свои берлины и возят на них лес, многие занимаются рыбной ловлей. Между жителями кроме евреев есть раскольники, которые переселились сюда во время Никона, патриарха московского. В Петрикове есть пристань на Припяти, на которой выгружаются пароходы, идущие снизу. Всех грузов, хлебных и лесных, отсюда отправляется до 100 тыс. пуд., а прибывает до 30 тыс. пуд.

Россия. Полное географическое описание нашего Отечества (Под ред. В. П. Семенова). 1905 г.

Камаровічы

Вёска знаходзіцца ў паўночна-ўсходняй частцы Мазырскага павета, у самой глыбі так званага Палесся, сярод пушчаў, пяскоў і балот. Узнікла гэтае пасяленне, відаць, калісьці яшчэ на тэрыторыі старадаўніх драгавічанаў, вельмі даўно, аб чым сведчаць і могілкі, якія год таму назад вывучаў прафесар

Завітневіч з Кіева, і якія, паводле яго вызначэння, бяруць свой пачатак прыкладна з VIII або IX ст¹. У XVI ст. Камаровічы ўваходзілі ў склад уладанняў князёў Алелькавічаў Слуцкіх, а пасля распаўсюнення іх на дробныя часткі пераходзілі з рук у рукі, пакуль не даста-

¹ Завітневич В. З. Из археологической экскурсии в Припятское Полесье. Киев, 1890.

ліся ў пачатку XVIII ст. польскай шляхецкай сям'і, якая валодае гэтымі землямі і цяпер. У выніку розных змяненняў, асабліва ў выніку распараджэнняў уладальніка Камаровіч, даўнейшы выгляд і воблік вёскі змяніўся. Старыя людзі памятаюць, як Камаровічы былі адной доўгаю вуліцаю, пасярэдзіне якой быў панскі двор. Потым, відаць, калі людзей стала больш, вёска падзялілася на дзве часткі і абедзве адступілі ад двара, можа, дзеля таго, каб мець болей поля. Такім чынам, цяпер існуюць дзве асобныя вёскі: адна Камаровічы, а ў паўварсце ад двара — там знаходзіцца дом праваслаўнага святара і некалькі хацін, заселеных колішнімі панскімі слугамі і іх нашчадкамі, — другая, Заполле, на большай адлегласці ад панскіх будышкаў і аддзеленая грэбелькаю, большая за Камаровічы. Там знаходзіцца «воласць», школа і дом фельчара са шпіталем. Паміж жыхарамі Заполля і Камаровіч няма ніякай розніцы ні ў мове, ні ў звычаях, людзі ладзяць паміж сабой, жывуць у прыязні і згодзе, разам прыходзяць на работу, жэняцца, не разбіраючы, хто з якой вёскі. Спытайце селяніна: «Адкуль ты?» Спакойна адкажа, чухаючы галаву: «А камаровіцкі, паночку», альбо: «Адкуль жа? З Заполля».

Камаровіцкая воласць даволі вялікая. У яе ўваходзяць 13 вёсак: Камаровічы, Заполле... Галоўчыцы, Філіпавічы, Ванюжыцы, Навасёлкі, Гурыны, Млынок, Бобрык, Фаставічы. Паколькі ўсе воласці ў імперыі і Заходніх губернях маюць самаўладдзе, выбіраюць «старшын», «сотнікаў» і г. д., у суседніх воласцях старшыня прызначылі самага нядбайнага гаспадара, бо з такім заўсёды лягчай дамовіцца, менш будзе пільнаваць за парадкам, больш людзі атрымаюць свабоды. У Камаровічах атрымалася наадварот: старшыня мужык даволі малады, інтэлігентны, былы салдат, суровы, але справядлівы. Лепшым довадам кемлівасці тутэйшых сялян з'яўляецца той факт, што выбі-

раюць яго ўжо ў чацвёрты раз... Да бліжэйшай станцыі Капцэвічы Гомельска-Пінскай чыгункі вёрст 35, да павятовага горада Мазыра больш 80 вёрст. Бліжэйшае мястэчка — бедныя, непрыглядныя Капаткевічы, вёрст 5 да яго, заселенае пераважна яўрэямі і некалькімі сем'ямі рамеснікаў-хрысціян. Там ёсць пошта, антэка, нядаўна прыехаў лекар. Акрамя таго, была яшчэ каталіцкая парафія і пробашта, але ўжо некалькі год, як пробашч памёр і пасля яго смерці месца засталася свабодным, а касцёл перайшоў пад управу мазырскага дзяка.

Такім чынам, вёска Камаровічы, можна сказаць, знаходзіцца ў самым цэнтры глухамані. Сувязь са знешнім светам, акрамя валасной pošты, якая дастаўляе лісты і пісьмы 2 разы ў тыдзень, вельмі складаная. Дрэнныя дарогі, летам пяскі, а ўвосень і вясною непраходныя балоты ў вёсках і на грэблях з'яўляюцца яшчэ прычынаю таго, што жыхары жывуць самі сабою, адасоблена, па сваіх законах і не цікавяцца тым, што робіцца там недзе, па-за імі. У свядомасці паляшчука, які нарадзіўся ў сваёй вёсцы, вырас у вузкім коле сваёй сям'і і суседзяў, пражыў сярод іх усё жыццё, астатні свет уяўляецца як нешта не зусім рэальнае, крыху нават казачнае, дзівоснае, і ў якое можа паверыць толькі наіўны чалавек. Нават з пункту гледжання водных шляхоў зносін, якімі так шырока карыстаюцца на Палессі, Камаровічы не могуць пахваліцца. У трох вярстах ад вёскі цячэ рака Арэса, якая ўпадае ў Пціч, але як водны шлях можа служыць толькі вясною, калі яе воды шырока разліваюцца і па ёй могуць ісці нават вялікія баркі. Летам месцамі яна амаль поўнасьцю перасыхае і яе можна пераплыць і перайсці, абмінаючы віры і ямы. Цячэнне яе моцнае і хуткае, прыводзіла ў рух млыны, паўвека таму назад была тут паперня. Цяпер на беразе засталіся толькі сляды ад грэблі, рэшткі печавы ў рочышчы Рудня, дзе калісьці капалі жалезную руду.

Навакольнія балоты змяшчаюць вялікую колькасць жалезнай руды, выпальванне яе тут было галоўным промыслам. У Арэсы берагі нізкія, уздоўж іх цягнуцца сасновы лес. Рэчышча даволі шырокае, з цікавымі паваротамі. Рачныя сажалкі, зліваючыся ў адну водную прастору, утвараюць пасярэдзіне рэчкі большыя або меншыя астравы, берагі пазарасталі магутнымі лазнякамі і чаротам.

Вёска Камаровічы разбудавалася на пакатай раўніне. Па адзін бок цягнуцца роўнымі шнурамі сялянскія палі, па другі — вялікія плошчы забалочаных земляў.

Вёска Заполле амаль каля самага лесу, адным канцом кранаецца да яго і мае весялейшы выгляд. Мясцовасць гэта на Палессі наогул роўная, з балотамі, пакрытая рэдкім лесам, часта карлікавым, з пясчанымі палянкамі, на якіх акрамя дзядоў і бяссмернікаў нічога не расце. Пры ўзыходзе і заходзе сонца паветра запаўняецца серабрыстым туманам, які ўздымаецца над балотамі і лугамі і засланяе неба... Тады чалавек адчувае сябе як бы адарваным ад усяго свету, выкінутым на бязлюдны востраў.

Палескія маёнткі адзначаюцца перш за ўсё вялікімі ўладаннямі... У даўнейшыя часы, пры паншчыне, гэта былі вялікія, багатыя памесці. Цяпер, пасля адмены прыгонніцкіх адносін, вялікія абшары зямель засталіся без дастатковай колькасці рабочых рук, лясы высецаны, не дагледжаны, пакінутыя былымі ўладальнікамі. Палескія маёнткі, бяспрэчна, маюць вялікую будучыню: багатая зямля, нягледзячы на невялікія ўраджаі, бясконцыя лугі, лясы — усё гэта пры добрай працы і капітале магло б прыносіць высокія працэнты. Малых маёнткаў адносна мала ў нашых краях. Тыя, якія ёсць, узніклі як маленькія фальваркі, дадзеныя былымі панамі сваім эканомам, лоўчым і г. д. за добрую службу. Новыя гаспадары за іх моцна трымаюцца. А вялікія маёнткі сапраўды вялікія. Не гаворачы ўжо пра такія магнацкія маёнткі, як Петры-

каўшчына Хадкевічаў, або ўладанні былых Радзівілаў, што належаць цяпер княжне Гогенлоэ, дзе ў звычайнага шляхціца больш 20 тыс. кв. дзесяцін.

Маёнтак Корчы, не ўлічваючы зямлі сваіх сялян, займае 1600 кв. дзесяцін. Суседзі заўсёды далёкія, вёска ад вёскі не блізка, край вельмі мала заселены. На поўдзень ад фальварка, які знаходзіцца больш-менш у цэнтры ўладанняў, праехаўшы 10 вёрст летняй дарогай, убачыце фальварак Галоўчыцы, а на поўнач, вёрст 12 — Бобрык... Вёскі тут добраўпарадкаваныя — Фаставічы, Хвастовічы. Далей ідуць багатыя ўладанні, якія засталіся яшчэ ад Радзівілаў, — Грабаў, Навасёлкі, Філіповічы, праз вёрст 15 — Ванюжыцы, уласнасць гаспадара з-пад Вільні; яшчэ чатыры мілі — і Лучыцы, што мяжуюць з Галоўчыцамі — даўняе ўладанне вядомага філантропа Напалеона Яленскага, цяпер купленае гаспадаром з-пад Масквы, Міхедавічам. Далей вёскі, якія не мяжуюць з Камаровічамі: Слабада, Ляскавічы, Капцэвічы, Чалюшчавічы, Дарашэвічы, Капаткевічы... Зносіны паміж вёскамі амаль адсутнічаюць. Яўрэй дапамагаюць падтрымліваць гэты сувязі: сярод вяскоўцаў ёсць людзі, якія за некалькі дзесяцігоддзяў не адлучаліся ад сваёй вёскі далей, як на пару вёрст. Цікаўнасць зусім не з'яўляецца рысай палешука, наадварт, ён моцна прывязваецца да сваіх родных вуголў і неахвотна іх пакідае. Даволі рэдка выбіраюць сабе і жонку або мужа не ў сваёй вёсцы, а на ўсялякіх агульных зборах, калі даводзіцца сустракацца з жыхарамі суседніх акол і вёсак; іх узаемная непрыхільнасць заўважаецца ў жартах, кпінах і самім непрыманні, супраціўленні і адрозненні сваіх ад чужых. Найбольш збіраецца людзей у Камаровічах пад час капання бульбы. У гэты час з навакольных і нават далёкіх вёсак на некалькі дзён прыбываюць на работу жанчыны і маладыя хлопцы. Збіраецца іх такім чынам да 300 работнікаў...

Эма Яленская-Дмахойская, 1911 г.

Капаткевічы

Там, дзе Пціч робіць круты паварот на поўдзень, паміж лясоў і цяпер асушаных балот, раскінуўся гарадскі пасёлак Капаткевічы. Эцыклапедычныя даведнікі ўдакладняюць: за 35 км на паўночны ўсход ад Петрыкава, 63 км ад Мазыра, 179 км ад Гомеля і 18 км ад чыгуначнай станцыі Пціч на асфальтаванай дарозе Любань — Пціч, за 12 км ад бетоннай дарогі Калінкавічы — Брэст.

З даўніх часоў жывуць тут людзі: аруць, сеюць, даглядаюць жывёлу, ловяць рыбу... Старажылы Капаткевіч памятаюць старыя, па некалькі соцень гадоў ліны, якімі была высаджана вуліца, што ішла ўздоўж Пцічы і вядома пад назвай Дамаха. Аб старажытнасці пасялення нагадвалі яшчэ ў канцы XIX ст. дзве групы курганаў. Адна з іх, да 15 насыпаў, знаходзілася каля балота ва ўрочышчы Гальца, за 2—3 вярсты на захад ад мястэчка, другая, з пяці курганаў, ва ўрочышчы Балотца. У 1889 г. тут праводзіў раскопкі вядомы беларускі археолаг, прафесар Кіеўскай духоўнай акадэміі У. Завітневіч. Ён раскапаў пяць курганаў у першай групе і два — у другой. Ва ўсіх былі знойдзены старажытныя пахаванні людзей.

Першае ўпамінанне пра Капаткевічы ў гістарычных дакументах сустракаецца ў актавых кнігах Мазырскага гарадскога суда. У іх прыведзены звесткі, што каралём Сігізмундам Аўгустам была пацверджана прывілея на сяло Капаткевічы, дадзеная ў 1568 г.

Што значыць назва пасёлка? У старажытных дакументах і ў літаратуры існуюць розныя формы гэтага наймення: Копаткевічы, Копатковічы, Копытковічы. Найбольш старажытнай з'яўляецца форма Капытковічы, г. зн. дзеці Капытка, ці Капыткі, затым гук ы асіміляваўся ў а — Капатковічы (Копатковічы). Такім чынам, назва пасёлка звязана з патронімам Капыток ці Капытка.

У 1768 г. Капаткевічы аддадзены Рафаілу Яленскаму. У 1775 г. у адным з дакументаў падкрэслівалася, што Яленскія, «пакуль меч хопіць», павінны вечна валодаць Капаткевічамі разам з прылягаючымі землямі Касейска (Кашэвіч), Лучыц і Хойна (Хвойні). Была прызначана камісія для канчатковага вызначэння межаў уладанняў.

Пасля ўтварэння Мінскай губерніі (1795 г.) сяло называлася мястэчкам Капаткевічы, а побач узнікла вёска з такой самай назвай. У дакументах запісана: мястэчка і вёска Капаткевічы. Разам з вёскамі Івашкавічы (у дакуменце — Івашкевічы), Слабодка і Гардзішча яны ўваходзілі ў склад маёнтка Капаткевіцкай воласці Мазырскага павета. У 1861 г. памешчык Антон Паўлавіч Яленскі падаў на сялян маёнтка Капаткевічы ў суд за невыкананне імі інвентарных павіннасцей. 18 чэрвеня 1861 г. мінскі губернатар даносіў міністру ўнутраных спраў, што сяляне гэтага маёнтка, нягледзячы на ўгаворы міравога пасрэдніка, адмовіліся адбываць на карысць памешчыка павіннасці ў памерах, вызначаных інвентаром. Для навядзення парадку ў Капаткевічы была ўведзена 10-я рота Калужскага пяхотнага палка.

У 1863 г. успыхнула паўстанне пад кіраўніцтвам К. Каліноўскага. Непасрэдным кіраўніком паўстанцкай арганізацыі Міншчыны стаў Антон Яленскі, той самы, які не так даўно судзіўся з сялянамі. 1 чэрвеня 1863 г. царскія ўлады арыштавалі яго і ў 1865 г. асудзілі на 15 гадоў катаргі ў Сібір. Апошнія гады жыцця А. П. Яленскі правёў у Кракаве. А. П. Яленскі быў пазбаўлены права валодаць Капаткевічамі, якія перайшлі ў царскую казну.

У мястэчку было адкрыта народнае вучылішча, якое размяшчалася ў грамадскім доме. На ўтрыманне вучылішча адпускалася 175 руб. з дзяржаўнага казначэйства і 80 руб. ад сялянскай грамады. У 1878/79 навуч. годзе ў вучылішчы займаліся 34 хлопчыкі і 3 дзяўчынкі: лічылася, што дзяўчатам

навука не патрэбна, іх удзел — хатняя гаспадарка. Настаўніцай працавала Марыя Шалковіч.

У 1868 г. імператар Аляксандр II аддаў Капаткевічы ў якасці ўзнагароды генералу М. І. Цылаву, вядомаму аўтару брашуры пра Зігмунта Серакоўскага. Генерал здаваў маёнтак у арэнду. Акрамя зямельных угоддзяў у яго былі два вадзяныя млыны і тры карчмы, якія таксама здаваліся ў арэнду і прыносілі ўладальніку прыбытак 1286 руб. у год.

З 1867 г. капаткевіцкія сяляне пачалі выкупляць свае зямельныя надзелы. Выкуп зацягваўся на многія гады. Дакументы сведчаць, што сяляне мястэчка і вёскі Капаткевічы ў колькасці 249 душ мужчынскага полу (102 двары) выкупілі 1039 дзесяцін зямлі і павіцны былі выплаціць 9361 руб. срэбрам на працягу 49 гадоў. Селянін Іван Логвінаў, а потым яго дачка П. І. Логвінава за 21 дзесяціну зямлі на працягу больш за 36 гадоў выплаціла 76 р. 33 к. Аднак не ўсе сяляне маглі гэта зрабіць.

Адмена прыгоннага права садзейнічала развіццю ў Капаткевічах саматужных промыслаў. У мястэчку з'явіліся бандары, краўцы, шорнікі, кавалі, узніклі прыватныя лаўкі і шынкі.

У дакументах над 1693 г. упершыню ўпамінаецца Капаткевіцкая царква. У 1796 г. пры ўдзеле памешчыка Яленскага быў пабудаваны драўляны касцёл, які належаў да мазырска-рэчэцкага дэканата. На пачатку 80-х гадоў XIX ст. акрамя царквы і касцёла ў мястэчку мелася сінагога. Тут ужываліся разам людзі розных веравызнанняў: праваслаўнага, каталіцкага, іудзейскага. У мястэчку налічвалася 140 дамоў, у якіх жылі 1500 чалавек...

А. В. Солахай

* * *

Хай іншым дорыць глобус
чужыя астравы.
Вязі мяне, аўтобус,
у край той баравы,
дзе Пціч,
дзе Капаткевічы
сумуюць над вадой.

Там дзед,
у лодцы седзячы,
вяслюе барадой.
Б'юць дрыжыкі па скуры —
характарам размяк! —
У лодцы той панура
рагачіцца вядзьмак.

Сівы і барадаты —
як дзеду, мабыць, год, —
за раніцу пад хатай
скапыціў агарод.
Вязе казла дзед.
Страшыць.
Такі прысуд казлу:
«Не хочаш добрай пашы,
пацерабі лазу!»

Хоць праклінаюць жонкі
хібарку ля ракі,
крыкліваю гамонкай
заняты дзецюкі.

А выветрыць кішэні
вясёлы «Вецярок»,
упрошваюць калені
зваліцца ў чабарок.

А там і дню спачынак
калышуць чараты
і вывадак качыны
кульгае ад вады.

І гэтак пахнуць зёлкі,
плывуць, як ад ракі
на вуліцах пасёлка
рагоў маладзікі.

Над цёплай азярынай
перамяшаў туман
гаркавінку каліны,
вугельчыкаў дурман.

Такая вокал ціпа!
Чуваць,
як нейкі птах
пяром дзяркатым піша
паэму
у кустах...

Генадзь Пашкоў

Кашэвічы

Кашэвічы — вёска ў Лучыцкім сельскім савеце, адна з найбольш старажытных у раёне. Непадалёку ад яе знаходзіцца ўрочышча Селішча — відавочна, старадаўняе паселішча. Старажылы расказваюць такое паданне. Мірнае жыццё людзей было парушана нападам

татар, яны бязлітасна забівалі ўсіх мужчын, жанчын, старых. Дзяцей ворагі забіралі ў рабства. І праязджала па гэтых месцах жонка знатнага начальніка. Яна заўважыла дым над комінам адной з хат, спынілася. Жанчына паліла ў печы, дзіця бавілася побач. Чужынка паімкнулася забраць малое. Жанчына выхапіла чыгун з варам і лінула ў твар няпрошанай гасці, схапіла дзіця і кінулася бегчы. Назаўтра ворагі спалілі вёску дашчэнт. Сяльчане пакінулі абжытыя мясціны, падаліся на поўдзень, дзе і заснавалі Касевічы (да сярэдзіны мінулага стагоддзя вёска называлася Касейск).

У другім паданні пра Селішча гаворыцца так: «Цяпер там ніхто не жыве, а калісьці жылі людзі, таму і называецца — Селішча... Калі ішлі шведы, там людзі акупваліся, шведы іх не чапалі. Аднойчы быў такі выпадак. Зайшоў у хату чужаземец і загадаў гаспадыні гатаваць абед. Яна нагрэла кіпню і выліла яго на ворага... Як і татары, шведы былі вельмі паганя: паложыць на лаву малых дзяцей, прыкладуць дошкай і душаць усіх разам».

У «Літоўскай метрыцы» ўтрымліваецца «Справа Макара Марціновіча і Андрэя Каліты і іх жонак з Грычынаю аб межах памесця Касевіцкага» ад 4 лістапада 1561 г., у якой ідзе рэч аб раздзеле Касевіцкага памесця паміж М. Марціновічам і А. Калітой з Ф. Грычынаю.

У канцы XVI ст. за кіламетр на поўдзень ад Кашэвіч нехта Яўсей пабудаваў хату. Пазней з'явілася яшчэ некалькі будынін. Назвалі вёску Яўсеевічы. На ўзгорку сярод векавых дубоў паміж Яўсеевічамі і Касевічамі ў 1642 г. пабудавана Успенская царква. Яна складаецца з квадратнага асноўнага і амаль роўнага з ім па плошчы гранёнага алтарнага зрубаў. У 1868 г. да асноўнага зруба прыбудавана званіца. Драўляны будынак царквы захаваўся да цяперашняга часу.

Дакумент ад 27 снежня 1762 г. сведчыць: «Па прывілеі Карала Аўгуста

III судзілі Вілкамірскаму Рахаілу Яленскаму па праву атрымання ў спадчыну гр. Феліксу Яленскаму маёнтак Лучыцкі з вёскай Касейск...» Маёнтак Лучыцы і Касевічы па рэвізіі 27 снежня 1844 г. належалі Напалеону Феліксаваму Яленскаму. У маёнтку было 450 мужчын, 480 жанчын, лік работнікаў: мужчын 222, жанчын 238. Ворнай зямлі ў памешчыка: $333\frac{1}{3}$ дзесяціны, сенакосаў $333\frac{1}{3}$, пад лесам 2150. У сялян: на кожнага мужчыну рабочага пад сядзібу 1, ворнай 10. Для хат пабудуў лес даваць па неабходнасці. Прыгон два дні ў тыдзень. Іншыя дадатковыя павіннасці — па 6 дзён у год з кожнага двара. У 1886 г. вёска Касевічы налічвала 35 двароў, дзе пражывала 280 жыхароў. У 1870 г. пры ліквідацыі прыгоннага права памешчыцкія землі вакол в. Яўсеевічы былі канфіскаваны і прададзены сялянам.

Улетку 1890 г. па беразе р. Пціч за тры кіламетры ад вёскі ва ўрочышчы Набруснае іншаземныя купцы пабудавалі лесапільны завод, выраблялі шпулі і іншыя драўляныя дэталі для ткацкіх фабрык. Другі лесапільны завод працаваў каля самай вёскі. Насельніцтва Касейска кармілася дзякуючы заводам.

1 кастрычніка 1908 г. у Касейску адкрылася народнае вучылішча. Заняткі вяліся на рускай мове. Больш 40 хлопчыкаў і дзяўчынак вучыў настаўнік Аляксандр Паўлавіч Буйвал. У час першай сусветнай вайны ён быў прызваны ў армію, паранены ў баях. Вярнуўся і зноў настаўнічаў да 30-х гадоў, пакуль не трапіў пад колы сталінскай рэпрэсіўнай машыны.

У 1914 г. угоддзі вакол Касевіч, якія належалі землеўладальніку Пацёмкіну, а затым яго зяцю Васільсону, выйграў у карты былы падпаручнік Рыбкін. Ён жаніўся на беднай дзяўчыне з Касевіч Лукер'і, у якой было дваццаць братоў і сясцёр. Пацёмкін пабудаваў дом, але жыў у ім нядоўга, незадоўга да рэвалюцыі прадаў яго і выехаў з сям'ёй у Польшчу.

Рыбкін забараніў сялянам карыстацца выганам для жывёлы. Вяскоўцы мелі сервітутнае права на прагон, але падна-ручнік і слухаць не хацеў. Справа дайшла да сената. Суд прызнаў сервітутнае права за сялянамі. На судзе ў Мінску іх інтарэсы прадстаўляў Кірыл Іванавіч Чавус, жыхар Касевіч, найбольш адукаваны сярод сяльчан, ён закончыў Лучыцкае народнае вучылішча.

У Касевічах на пачатку дваццатага стагоддзя пражывала больш 700 чалавек. Акрамя лесапільных заводаў, працавалі паравы млын, крупадзёрка, маслабойня. У вёсцы была карчма і крама. Пасля рэвалюцыі заводы закрылі, млын, крупадзёрка і маслабойня працавалі да 1941 г. З 1917 г. в. Касевічы называюцца Кашэвічы.

У. М. Пугач

Міхедавічы

Першае ўпамінанне аб в. Міхедавічы ў актах рэвізіі выкавання прывілея Вялікага князя літоўскага Казіміра IV аб праве ўласнікаў на зямлю адносіцца да 1447 г. Налічвалася ў вёсцы 14 жыхароў — 5 мужчын і 9 жанчын... На геаграфічнай карце 1560 г. міхедавіцкія землі, а таксама землі ў ваколіцах Бобрыка, Грабава, Капаткевіч аднесены да вялікакняжацкіх, Петрыкава, Капцэвіч, Колкаў, Багрымавіч — да шляхецкіх...

Адносна паходжання тапаніма Міхедавічы існуе наступная легенда.

Землі гэтыя належалі курыціцкаму памешчыку Богуту. Плошчы пад ворыва ўвесь час пашыраліся, прыгонныя сяляне круглы год карчавалі лес. Аднаго хлопца, які працаваў у лесе, звалі Міхед Налецька. Богуту здалася, што той недастаткова шчыруе на рабоце, і аднойчы пачаставаў яго бізуном... Міхед, выбраўшы зручны момант, адпомсціў свайму крыўдзіцелю, збіў на горкі яблык і ўдэц.

Памешчык выліў злосць на бацьках Міхеда, выселіў іх на балоцістыя,

непрыгодныя для жылля месцы. І калі людзі пыталіся — хто гэта жыве ў лесе, сярод балота, атрымлівалі адказ:

— Міхедавы... Родныя Міхеда.

К. І. Рыгораў

З гісторыі народнай адукацыі

Невялікі працэнт насельніцтва Петрыкаўшчыны ў мінулым стагоддзі быў пісьменны, нярэдка ва ўсёй вёсцы нельга было знайсці ніводнага «грамацея». Мясцовыя ўлады не былі зацікаўлены ў гэтым, палітыка царскага ўрада наогул не спрыяла развіццю адукацыі народа: дастаткова прыгадаць славеты ўказ міністра народнай адукацыі графа Уварава аб «кухарчыных дзецях», які на многія дзесяцігоддзі адсунуў назад культуру Расіі, неад'емнай часткай якой была Беларусь...

Пісьменнасць у народ несла галоўным чынам праваслаўная царква, у прыходах якой адкрываліся царкоўна-прыходскія школы, настаўнікамі былі першапачаткова свяшчэннікі і дзячкі. У лісце Петрыкаўскага свяшчэнніка Андрэя Байкоўскага на адрас Мінскай духоўнай Кансісторыі 2 студзеня 1852 г. адзначалася, што ўладальнікі маёнткаў «не толькі не садзейнічаюць адкрыццю вучылішчаў пры цэрквах, але стараюцца, каб такіх зусім не было, пра гэта ўтрымліваюць народ у цемнаце, вальней маглі б выкарыстоўваць яго на свае лішнія, незаконныя работы»...

Аналагічнае данясенне пастушыла ад Мазырскага благачыннага пратаірэя Васіля Дашкевіча. Мінская духоўная Кансісторыя за подпісам Епіскапа Мінскага і Бабруйскага Міхаіла аб'явіла заўвагу «за неактыўнасць», патрабавала прыняць меры да арганізацыі пасялянскіх вучылішчаў і прапанавала выкарыстоўваць для гэтага свае памяшканні. У рапарце Мінскага і Тураўскага Епіскапа ўказвалася, што павятовыя чыноўнікі садзяць пад арышт стараст, якія па закліку ўрада адкрылі царкоўна-прыходскія школы.

У 1863 г. у ведамасці для будаўніцтва ў першачарговым парадку дамоў для сельскіх вучылішчаў пры царкоўных прыходах Мазырскага павета пералічана 29 пасяленняў, у тым ліку Петрыкаўскі прыход. Адкрыты народныя вучылішчы ў м. Петрыкаў (настаўнік свяшчэннік Антон Бяляўскі), у м. Капаткевічы (настаўнік свяшчэннік Іаан Ждановіч), у с. Лучыцы (настаўнік Стэфан Антановіч), а таксама ў Макарычах. У інструкцыі для настаўнікаў указана, што ў народных вучылішчах выкладаюць закон божа, рускую мову — чытанне і пісьмо, славянскую мову — чытанне, арыфметыку і царкоўныя спевы. Там жа сказана: «Бесталковае завучванне не дапускаецца»...

У 1883 г. адкрыты Ляскавіцкае народнае вучылішча (настаўнік Якаў Вяраксіч), Камаровіцкае (настаўніца Аляксандра Неўская), а таксама вучылішча ў Колках. У 1884 г. яго наведвала 30 хлопчыкаў і адна дзяўчынка, у 1885 г. — 28 хлопчукоў. У 1884 г. адкрылася змешаная аднакласная царкоўна-прыходская школа ў Грабаве. Яна

размяшчалася ў царкоўным доме, навучалася 18 хлопчыкаў і 2 дзяўчынкі. Настаўніцай была дачка свяшчэнніка Вольга Шаркоўская. У 1885 г. у Клясаве пачала працаваць школа граматы (па хатах), дзе навучалася 10 хлопчыкаў і 2 дзяўчынкі, у 1888 г. у Навасёлках — змешаная аднакласная царкоўна-прыходская школа (ва ўласным доме). Вучылася ў ёй 30 хлопчыкаў і 4 дзяўчынкі. Настаўніцай была Марыя Загароўская. У 1889 г. адкрыты царкоўна-прыходскія школы ў вёсках Чалюшчавічы і Капцэвічы. На дзень праверкі 17 сакавіка 1886 г. інспектар народных вучылішчаў Пятроўскі засведчыў, што «Петрыкаўскае народнае вучылішча наведвае 26 вучняў. Вучылася адна дзяўчынка, але яна пакінула даводзілася далёка не ўсім вучням.

Настаўніца Праскоўя Осіпаўна Жураўская адзначала: «Сталоў не хапае, тыя, што маюцца, нягодныя. На ўсё вучылішча адны лічыльнікі. На рамонт вучылішча ў год адпускаецца 12 рублёў»...

Из «Памятной книжки Минской дирекции народных училищ за 1891—1892 г.»

Петриковское. Учащихся 41 мальчик, 4 девочки. Учитель Яков Трифонович Черник.

Лясковичское. Учащихся 31 мальчик и 11 девочек. Учитель Петр Петрович Копицкий.

Комаровичское. Учащихся 45 мальчиков и 1 девочка. Учитель Николай Иванович Юпков.

Капаткевичское. Учащихся 70 мальчиков и 7 девочек. Учительница Мария Дмитриевна Молдкович.

Лучицкое. Учащихся 16 мальчиков и 3 девочки. Учитель Александр Казимирович Сержуптовский.

4 сакавіка 1907 г. дэпутаты ад мяшчан Петрыкаўскага таварыства сабраліся на сход. Ішла размова аб адкрыцці ў Петрыкаве вучылішча: «...акрамя аднаго народнага вучылішча, прызначанага толькі для сялянскіх дзяцей, іншых навучальных устаноў няма». Звяртаючыся ў Мазырскую ўездную ўправу з хадзінствам аб адкрыцці гарадскога вучылішча, яны бралі на сябе расходы «па найму памяшкання, за ацяпленне, асвятленне і ўтрыманне вяртаўніка».

У гэтым годзе было адкрыта 4-класнае вучылішча. Настаўнікам быў Іосіф Лабоскі. Заняткі вяліся ў двух наёмных дамах. Плата за навучанне дзі-

цяці ўстанаўлівалася ў памеры дзесяці рублёў. Заняткі вялі тры настаўнікі і свяшчэннік. Будаўніцтва памяшкання гарадскога вучылішча пачалося ў маі 1910 г., у жніўні 1912 г. закончана. Цэгла дастаўлялася з Кіева, жалеза — з завода Якаўлева ў Сібіры. Праз тры гады адбыўся першы выпуск 23 навучэнцаў вучылішча.

15 ліпеня 1897 г. мешчанін Л. Гутман напісаў прашэнне на імя Мінскага губернатара: «У м. Петрыкаве, дзе я маю ўласны дом, лік насельніцтва дасягае дзесяці тысяч, акрамя масы інтэлігентных землеўладальнікаў і служачых у іх асоб. Усё гэта насельніцтва адчувае

недахоп у кнігах для чытання і павінны, калі жадаюць, дабываць іх ва ўездным г. Мазыры, што звязана з вялікімі невыгодамі... У сувязі з гэтым маю часць прасіць, Ваша сіяцельства, дазволіць мне адкрыць у м. Петрыкаве бібліятэку»...

Губернатар адказаў Мазырскаму ўезднаму іспраўніку: «Пражываючы ў м. Петрыкаве мешчанін Ліпус Аронаў Гутман звярнуўся з просьбай аб выдачы яму дазволу на права адкрыцця бібліятэкі рускіх і яўрэйскіх кніг. Прадпісваю Вам аб'явіць Гутману пад распіску, якую праправадзіць у канцылярыю губернатара, што просьба яго не падлягае задавальненню».

У 1903 г. адкрыта Брынёўскае народнае вучылішча (настаўнік Сямён Фёдаравіч Пыж), у 1907 г. — Курьпіцкае народнае вучылішча (настаўнік Аляксандр Сідарэнка), Чалюшчавіцкае (настаўнік Сямён Радзко).

У 1908 г. адкрыты аднакласныя народныя вучылішчы ў Конкавічах (настаўнік Андрэй Малец), у Міхедавічах (настаўніца Аляксандра Кабычкіна), у Млынку (настаўніца Яўгенія Мадзелеўская), Аголічах (настаўніца Лідзія Юцэвіч).

У 1909 г. адкрыта Петрыкаўскае аднакласнае народнае вучылішча (настаўнік Уладзімір Літвіновіч), Сялюціцкае (настаўнік Аляксандр Прышчэпчык), у 1910 г. Бобрыцкае (настаўнік Вікенцій Пыліла), Смятаніцкае (настаўнік Іван Баранцэвіч). У 1911 г. пачалі дзейнічаць Капцэвіцкае аднакласнае народнае вучылішча (настаўніца Наталля Пазняк) і Петрыкаўскае прыватнае аднакласнае жаночае вучылішча (гаспадыня Эстэр Крэмер).

У 1913 г. адкрыты Піціцкае чыгуначнае (настаўніца Марыя Зарэмба-Уладычынская) і Галоўчыцкае (настаўнік Андрэй Бобрык) аднакласныя народныя вучылішчы. У 1914 г. прыняло навучэнцаў трэцяе Петрыкаўскае аднакласнае народнае вучылішча (настаўніца Аляксандра Рачэўская). 4-класнае гарадское вучылішча ў снежні 1913 г. пе-

ратворана ў вышэйшае пачатковае.

Адукацыя шырокіх народных мас набывала ўсё большае развіццё. У Петрыкаве функцыянавала вышэйшае пачатковае і два аднакласныя народныя вучылішчы, на тэрыторыі сучаснага Петрыкаўскага раёна — 25 аднакласных народных вучылішчаў.

Шумеў, непакоіўся край...

Нялёгкім было становішча і ўмовы працы на прадпрыемствах і ў маёнтках памешчыкаў і прадпрымальнікаў, якія ўсё больш шырокімі тэмпамі ладзілі капіталістычныя ўмовы. На Брынёўскім вінакурным заводзе для рабочых устанаўлівалася 16 абавязкаў: «пазбягаць залішніх размоў», «захварэўшы рабочы атрымлівае палову падзённай платы на працягу не больш чатырох тыдняў...» Штрафы на лесапільных і вінакурных заводах Петрыкаўшчыны накладваліся за найменшую правінасьць: «за адлучку з работы — 30 капеек, за дзёрзкасьць, непаслухмянасьць распараджальнікам — 50 капеек; калі штрафы, накладзеныя на аднаго рабочага, складуць дзённы заробатак, рабочы можа быць неадкладна звольнены з завода». Рабочы дзень на Грабаўскім лесапільным заводзе працягваўся 13 гадзін — з 6 раніцы да 7 вечара з перапынкам на абед 1 гадзіну і другім паўгадзінным. Качагары паравых катлоў працавалі з 5 раніцы да паловы восьмай вечара. Надзвычай незадавальняючай была ахова працы. У в. Дарашэвічы на вінакурным заводзе ў чан з кіпнем унаў трохгадовы сын сялянкі Варвары Занкевіч Стаціслаў... У 1911 г. Петрыкаўскі лекарскі ўчастак абслугоўваў насельніцтва пяці валасцей на адлегласці 75 вёрст. У ім працавала тры ўрачы і 9 фельчараў. З 31 580 чалавек, якія пражывалі на тэрыторыі ўчастка, хворых у тым годзе зарэгістравана 21 617. Найбольш распаўсюджанымі хваробамі былі адзёр, шкарлятына, малярыя, скурныя захворванні, якімі пакутавалі 2752 чалавекі.

...У архіўных дакументах знаходзяцца звесткі аб тым, што Пётр Сядзельнікаў з в. Капцэвічы 29 жніўня 1905 г. збіраў у лесе рабочых фанерна-лесанільнага завода, «выказаў прамовы і падстракаў да забастоўкі». Пры вобыску Сядзельнікава былі знойдзены лістоўкі з патрабаваннямі павялічыць зароботную плату, паменшыць рабочы дзень і палешыць бытавыя ўмовы рабочых. 30 лістапада 1905 г. Мазырскі павятовы спраўнік даносіў Мінскаму губернатару: «Селянін в. Камаровічы той жа воласці Мазырскага павета Аляксандр Абрамовіч разводзіць сярод сялян агітацыю: «Гасудар нам не патрэбны, ён павінен быць выбраны на тры гады, у нас павінна быць рэспубліка...» У жніўні 1915 г. на адной з вуліц

Капцэвіч некалькі жыхароў вялі размову аб вайне, прасілі, каб Бог дапамог гасудару перамагчы немцаў. У гэты час да іх падышоў селянін Канстанцін Казловіч і пачаў, як адзначаў мазырскі павятовы спраўнік Валюжаніч у сваёй пастанове, дзёрзка, зневажальна выказвацца ў адрас цара, імператрыцы і нашчадкаў. 30 лістапада павятовы спраўнік даносіў Мінскаму губернатару: «Казловіч, грубага і дзёрзкага характару, непісьменны... затрыманы, абвінавачаны і сяго чысла заключаны ў Мазырскую турму».

За такія ж выказванні на данясенні Капцэвіцкага сельскага старасты Івана Казловіча да адказнасці прыцягваўся лінейны вартуўнік ст. Капцэвічы Андрэй Налівайка...

РАПОРТ МОЗЫРСКОГО УЕЗДНОГО ИСПРАВНИКА МИНСКОМУ ГУБЕРНАТОРУ О ПОРУБКЕ ПОМЕЩИЦКОГО ЛЕСА КРЕСТЬЯНАМИ д. КОНКОВИЧИ И ПРИНЯТЫХ К НИМ МЕРАМ

Донашу Вашему Превосходительству, что 21 сентября 1914 г. крестьяне Петриковской волости скопом произвели порубку леса в им. Конковичи владельца ротмистра Петра Снитковского. О порубке управляющим имения Владиславом Ветеско 22 сентября было заявлено старшему уряднику 6 участка вверенного мне уезда Пашуку, который прибыл в д. Конковичи с двумя полицейскими стражниками 27 сентября и при содействии 4 лесных сторожей им. Конковичи приступил к розыску срубленного леса. Когда обыск производился во дворе крестьянина Федора Обибко, последний оказал сопротивление при отобрании найденного у него порубленного в им. Конковичи леса, а собравшаяся к дому Обибко толпа крестьян до 50 человек с колыями и топорами с угрозами по отношению урядника и лесной стражи криками поощряла Федора Обибко не отдавать отбираемый лесной материал, ввиду чего Обибко опрокинул воз, на который был частью наложен лес и согнал со двора волов с телегой. Когда урядник хотел задержать из толпы крестьянина Александра Омельченко, как возбудителя толпы к оказанию сопротивления полиции и как ратника ополчения, отправленного на сборный пункт в Мозырь, а между тем оказавшегося дома в деревне и кроме того подлежащего 3-месячному аресту по приговору суда, брат Александра Омельченко Иван Омельченко нанес уряднику удар сзади колом по голове с такой силой, что кол сломался, а урядник, потеряв сознание, свалился на землю, в это же время Александр Омельченко палкой нанес еще несколько ударов уряднику; оба стражника поспешили к упавшему уряднику, а возбужденная толпа с криками «бой их» начала наступать на полицейских стражников и лесников, вследствие чего последние произвели несколько выстрелов из револьверов, чем рассеяли толпу, после чего урядника Пашука в бессознательном состоянии положили на телегу и повезли в имение, где управляющим имения Владиславом Ветеско была оказана ему возможная медицинская помощь. От полученных ударов у урядника Пашука получилась сильная опухоль головы и пальцев рук.

Произведенным 4 октября Приставом 2-го стана дознанием выяснены следующие крестьяне, принимавшие участие в порубке леса и в оказании сопротивления уряднику при отобрании леса и в нанесении ему побоев: 1) Федор Иванов Жук, 2) Андрей и 3) Степан Алексеевы Грабо, 4) Федор и 5) Яков Николаевы Обибки, 6) Михаил Григорьев Обибок, 7) Даниил Андреев Нестерчук, 8) Георгий Иванов Оскерко, 9) Василий Петров Нестерчук, 10) Иван Степанов Нестерчук, 11) Яков Федоров Обибок, 12) Александр и 13) Иван Ивановы Омельченки, 14) Николай Демьянов Обибок и 15) Степан Васильев Нестерчук, из них Андрей Грабо, Федор Жук, Федор Обибок и Александр Омельченко — ратники ополчения, призванные по сентябрьской мобилизации на службу и самовольно отлучившиеся со сборного пункта. Из числа поименованных лиц задержаны и заключены под стражу Александр и Иван Ивановы Омельченки и Георгий Иванов Оскерко, остальные скрываются, к розыску и задержанию их приняты меры...

За исправника *Чумаков*
ЦГИА, ф. 102, оп. 4, д. 40, лл. 25—266.